

SCI-CONF.COM.UA

MODERN SCIENCE: TRENDS, CHALLENGES, SOLUTIONS

**PROCEEDINGS OF XIII INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
JULY 29-31, 2026**

**LIVERPOOL
2026**

MODERN SCIENCE: TRENDS, CHALLENGES, SOLUTIONS

Proceedings of XIII International Scientific and Practical Conference

Liverpool, United Kingdom

29-31 July 2026

Liverpool, United Kingdom

2026

UDC 001.1

The 13th International scientific and practical conference “Modern science: trends, challenges, solutions” (July 29-31, 2026) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2026. 148 p.

ISBN 978-92-9472-191-4

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Modern science: trends, challenges, solutions. Proceedings of the 13th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. Liverpool, United Kingdom. 2026. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/xiii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-science-trends-challenges-solutions-29-31-07-2026-liverpul-velikobritaniya-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: liverpool@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2026 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2026 Cognum Publishing House ®

©2026 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. *Запольська Н. М., Шендрік К. М.* 7
ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ХВОРОБ
КОРЕНЕПЛОДІВ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ, ВИКЛИКАНИХ
ФАКУЛЬТАТИВНИМИ ПАТОГЕНАМИ В РІЗНИХ
АГРОЕКОЛОГІЧНИХ ЗОНАХ
2. *Ковтунюк З. І., Усатюк О. О.* 16
ПЕРСПЕКТИВИ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОЩУВАННЯ ЧЕБРЕЦЮ
В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ КОН'ЮНКТУРИ РИНКУ

VETERINARY SCIENCES

3. *Vus U., Gutyj B., Mahrelo N., Krempa N., Martyshuk T.* 20
MORPHOLOGICAL BLOOD PROFILE OF COWS UNDER THE
INFLUENCE OF ABIOTIC FACTORS AND THE
ADMINISTRATION OF “DEVIVIT CARNITINE”

MEDICAL SCIENCES

4. *Isaieva I. M., Pandikidis N. I., Hostieva D. V.* 26
NEUROPHYSIOLOGICAL MECHANISMS OF ATTENTION AND
EMOTION REGULATION: RELATIONSHIP OF ATTENTION
DEFICIT DISORDER WITH HYPERACTIVITY, DEPRESSION
AND SLEEP
5. *Kutashevych Ya., Oliinyk I., Dzhorayeva S., Zavorina V.* 31
SERUM ANNEXIN A1 AS A BIOMARKER OF STEROID
RESISTANCE IN PATIENTS WITH PEMPFIGUS VULGARIS
6. *Добродуб І. В., Безбородов А. С.* 34
КЛІНІЧНА РОЛЬ ВИМІРЮВАННЯ СЕРЦЕВОГО ТРОПОНІНУ І
У ПАЦІЄНТІВ З ГІПЕРТЕНЗИВНИМ КРИЗОМ

TECHNICAL SCIENCES

7. *Валовой О. І., Валовой М. О., Крікуненко М. Є.* 42
ОСНОВИ ТА ПРИНЦИПИ ПРОЄКТУВАННЯ БУДІВЕЛЬНОГО
ГЕНЕРАЛЬНОГО ПЛАНУ
8. *Шорнікова С. В.* 47
КОНСТРУКТОРСЬКА ДОКУМЕНТАЦІЯ – ЗАПОРУКА
ТЕХНІЧНОГО КОНТРОЛЮ ТА ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ

PEDAGOGICAL SCIENCES

9. *Булгак М. В.* 50
МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОЇ
СФЕРИ ДО КОНСУЛЬТАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

10. **Гамерська І. І.** 56
ЦИФРОВІ ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІЛОВОГО ПИСЬМА
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
11. **Кадуцькова Л. О., Чирченко О. І.** 61
ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В
УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: ФОРМУВАННЯ
КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ
ТА СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ
12. **Мамедова Гюнель Нуряддин кызы** 69
ФОРМИРОВАНИЕ ФИЗИЧЕСКОЙ ГОТОВНОСТИ ДЕТЕЙ
ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА К ОБУЧЕНИЮ В ШКОЛЕ
13. **Нарійчук М. Д., Степановічус О. М.** 79
РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ У ФОРМУВАННІ
ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

14. **Стерн Н.** 85
КОНФАБУЛЯЦІЯ В МІЖОСОБИСТІСНОМУ КОНФЛІКТІ: ЯК
ПРОГАЛИНИ ПАМ'ЯТІ СТАЮТЬ ВПЕВНЕНІСТЮ, ЩО
ВИЗНАЧАЄ ПОВЕДІНКУ

ART

15. **Малашевська І. А., Ткаченко О. М., Захарченко А. В.** 91
ВИКОНАВСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ МУЗИЧНОГО ТВОРУ ЯК
МИСТЕЦТВОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

PHILOLOGICAL SCIENCES

16. **Holtseva M.** 96
HUMOR AND SIMPLIFICATION IN CONTEMPORARY ITALIAN
POLITICAL DISCOURSE: PRAGMATIC STRATEGIES IN DIGITAL
COMMUNICATION

ECONOMIC SCIENCES

17. **Baiev K.** 99
THE INFLATIONARY EFFECTS OF A STRAIT OF HORMUZ
BLOCKADE ON OIL-IMPORTING ECONOMIES
18. **Zubkova A., Kurt Nielsen** 108
TRUST: THE CAPACITY BUILDING IN BUSINESS
MANAGEMENT FOR THE RECONSTRUCTION OF UKRAINE
19. **Ковальов М. Ю.** 116
СУЧАСНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ІТ-
ПОСЛУГ

LEGAL SCIENCES

20.	<i>Mansurov Elnur Khalig</i>	120
	LEGAL REGULATION OF SURETYSHIP UNDER THE SWISS
CODE OF OBLIGATIONS (OR): A COMPARATIVE LEGAL
ANALYSIS	
21.	<i>Ковтун С. М.</i>	135
	ПРАВОВА ПРИРОДА УМОВИ ЕКСКЛЮЗИВНОСТІ У
ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ	
22.	<i>Явний О. І., Остапенко Л. О.</i>	143
	АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВПРОВАДЖЕННЯ
ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН У ДЕРЖАВНІ ІНФОРМАЦІЙНІ
БЕЗПЕКОВІ СИСТЕМИ	

AGRICULTURAL SCIENCES

УДК 633.63:632.4:574

ОСОБЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ХВОРОБ КОРЕНЕПЛОДІВ ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ, ВИКЛИКАНИХ ФАКУЛЬТАТИВНИМИ ПАТОГЕНАМИ В РІЗНИХ АГРОЕКОЛОГІЧНИХ ЗОНАХ

Запольська Наталія Миколаївна

к. с.-г. н., с.н.с.

Шендрик Катерина Миколаївна

к. б. н., доцент

Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН

м. Київ, Україна

Аннотация: В роботі розглянуто, як проявляються хвороби коренеплодів буряків цукрових в різних агроєкологічних зонах вирощування. Представлені дані ураження коренеплодів буряків цукрових хворобами під час вегетації та динаміка їх розвитку.

Ключевые слова: Буряки цукрові, хвороби, гnilі, агроєкологічні зони, патогени.

Вступ. Буряки цукрові (*Beta vulgaris* L.) є стратегічною технічною культурою для агропромислового комплексу України, що забезпечує продовольчу безпеку та сировинну базу для цукрової промисловості. Проте стабільне виробництво та реалізація генетичного потенціалу продуктивності культури суттєво обмежуються розвитком хвороб коренеплодів, серед яких у всьому світі перше місце за шкодочинністю посідають кореневі гnilі.

Вивчення кількісного стану патогенів, їхніх біотичних зв'язків та вимог до середовища (тобто їхньої екологічної ніші) є критично важливим. Без цих

знань неможливо спрогнозувати розвиток корневих гнилей та розробити інтегровані системи захисту цукрових буряків в умовах інтенсивного землеробства.

На сьогодні відсутні дані щодо порушення взаємозв'язку середовище (екологоагротехнічні умови) – патогени (еволюція у бік паразитизму) – рослина (сортова різноманітність), який є основою у виникненні хвороботворних процесів. Відсутність методичного підходу до прогнозування та обмеження ураженості цукрових буряків факультативними грибами, їх паразитичних властивостей є пріоритетними напрямками досліджень.

Актуальність досліджень. Комплексний моніторинг та аналіз закономірностей розвитку хвороб коренеплодів буряків цукрових, спровокованих факультативними патогенами в розрізі різних агроекологічних зон, дозволить теоретично обґрунтувати та практично впровадити системи інтегрованого захисту (прогнозування, підбір стійкого асортименту, мікробіологічний контроль). Це робить наукове дослідження за цією тематикою своєчасним, гостронеобхідним та практично значущим для сучасного рослинництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значення життєвого циклу тієї чи іншої хвороби, гнилі в екологічній ніші, яку вони займають, є досить важливими. Тому, кількісний стан виду патогена, який він займає у загальній системі біоценозу, комплекс його біотичних зв'язків і вимог до абіотичних факторів середовища і є екологічною нішею, що відображає участь виду в біоценозі.

У сучасних умовах за розширення площ однорідних рослин –господарів зростає значення тих груп інфекцій, які більше інших розповсюджені та адаптовані до виживання в даних умовах. Водночас на перше місце за шкодочинністю у світі виходять кореневі гнилі рослин [1].

У розвитку корневих гнилей та ураженості буряків цукрових збудниками велике значення має природна стійкість коренеплодів до мікроорганізмів, яка залежить з однієї сторони від генетичних факторів, а з іншої – від умов

зовнішнього середовища, які можуть підвищувати або знижувати цю стійкість [2].

Р.Я. Шендрик, Л.В. Хельман [3] зазначали, що загнивання тканин коренів буряків цукрових проходить під впливом складного комплексу мікроорганізмів – грибів та бактерій, які за сприятливих для їх життєдіяльності умов розкладають клітини коренеплоду, змінюючи їх структуру і біохімічний склад.

Фактором стійкості рослин до факультативних паразитів – ґрунтових грибів може служити високий вміст у тканинах білків і проміжних продуктів білкового обміну. Рядом вчених висловлюється думка, щодо факультативних паразитів, які володіють комплексом активних ферментів та мають здатність гідролізувати клітинні оболонки і проникати через непошкоджені тканини кореня [4].

Аналіз наукових джерел свідчить про те, що дослідження екологічної ніші патогенів, зокрема збудників кореневих гнилей цукрових буряків, є надзвичайно актуальним завданням сучасної фітопатології та агроєкології.

Методика дослідження. Закономірності прояву хвороб коренеплодів цукрових буряків під час вегетації у різних агроєкологічних зонах бурякосіяння України вивчали шляхом узагальнення даних обліків, мікологічних досліджень. Фітопатологічні дослідження проводилися відповідно стандарту ДСТУ 6058:2008 [5].

Результати дослідження. Хвороби буряків цукрових мають складну видову структуру збудників, специфічний прояв патогенезу, який варіює в залежності від ураженої частини, фази розвитку рослин, еколого-географічної зони її вирощування.

Маршрутними обстеженнями визначено прояв хвороб коренеплодів буряків цукрових у господарствах різних регіонів. Встановлено, що під впливом екологічних умов розвиток хвороб коливався за роками від 10 до 32% (табл. 1).

Таблиця 1

Прояв хвороб коренеплодів буряків цукрових в різних агроекологічних зонах

Дослідно – селекційні станції	Роки					Середнє
	2021	2022	2023	2024	2025	
	Уражено коренеплодів,%					
Білоцерківська ДСС	32,0	24,1	20,5	22,5	17,9	23,6
Веселоподільська ДСС	22,3	22,9	24,4	21,5	10,4	20,1

Результати спостережень дають змогу говорити про те, що інтенсивніше уражувалися буряки цукрові у зоні нестійкого зволоження (Білоцерківська ДСС) 23,6 проти 20,1% у зоні недостатнього зволоження (Веселоподільська ДСС). Ураженість коренеплодів гнилями різних видів, паршою, некрозом судинно – волокнистих пучків, дуплистістю, в середньому, становила 22%.

Також дещо відрізнявся розвиток хвороб коренеплодів у різних агроекологічних зонах (рис. 1).

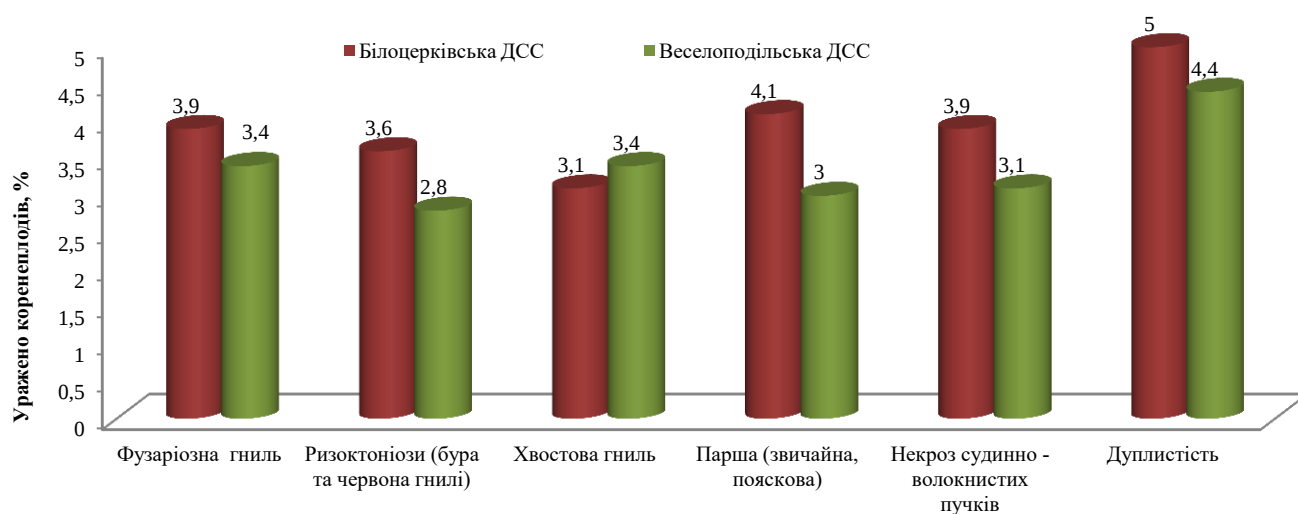

Рис. 1. Ураженість коренеплодів буряків цукрових хворобами під час вегетації в різних агроекологічних зонах, 2021 -2025 рр.

На обох станціях відмічено розвиток парші (звичайна, пояскова) 3-4% уражених коренеплодів. Ризоктоніозами уражувалось 2,8-3,6% рослин буряків цукрових. До 4% коренеплодів мали ознаки фузаріозної гнилі на БЦДСС, така ж кількість уражених коренеплодів зафіксована з ознаками некрозу судинно-волокнистих пучків. На ВПДСС прояв цих хвороб був дещо нижчим. 3% коренеплодів уражувалися хвостовою гниллю, переважно фузаріозного, у

меншій мірі бактеріального походження. Щорічно на буряках проявлялась дуплистість (4,4-5%), яка досить часто була причиною їх загнивання. Більшість коренеплодів мали дупла інфіковані некротрофними грибами р. *Fusarium spp.*, *Penicillium spp.*, *Gliocladium spp.*

Отже, хвороби коренеплодів буряків цукрових є досить поширеним та шкодочинним явищем, яке заслуговує на увагу в усіх агроекологічних зонах (табл. 2).

Таблиця 2

**Динаміка розвитку хвороб буряків цукрових під час вегетації в
різних агроекологічних зонах**

Хвороби	Роки					Середнє
	2021	2022	2023	2024	2025	
Білоцерківська ДСС						
Фузаріозна гниль	6,5	3,8	2,6	4,8	2,0	3,9
Парша (звичайна, пояскова)	4,2	4,5	5,6	3,6	2,8	4,1
Ризоктоніози (бура та червона гниль)	3,8	3,6	2,7	4,6	3,2	3,6
Некроз судинно-волокнистих пучків	6,8	2,8	2,8	3,8	3,2	3,9
Хвостова гниль	4,2	3,4	2,3	2,8	2,7	3,1
Дуплистість	6,5	6,0	4,5	3,9	4,0	5,0
Всього	32,0	24,1	20,5	22,5	17,9	23,6
Веселоподільська ДСС						
Фузаріозна гниль	3,0	3,5	4,6	3,0	2,8	3,4
Парша (звичайна, пояскова)	4,6	5,3	3,2	3,3	0	3,0
Ризоктоніози (бура та червона гниль)	2,7	2,7	2,8	3,6	2,0	2,8
Некроз судинно-волокнистих пучків	2,6	2,6	3,8	4,0	2,6	3,1
Хвостова гниль	2,5	4,0	4,8	3,7	1	3,4
Дуплистість	5,9	4,8	5,2	3,9	2,0	4,4
Всього	22,3	22,9	24,4	21,5	10,4	20,0

Так у зоні діяльності Білоцерківської дослідно-селекційної станції більший розвиток хвороб коренеплодів під час вегетації було відмічено у 2021 та 2022 роках, де кількість уражених коренеплодів становила 32,0 та 24,1% відповідно. На Веселоподільській станції інтенсивніше хвороби коренеплодів зафіксовано у 2023 р. (24,4%). Цьому сприяли погодні умови цих років, а саме

підвищення температурних показників вегетаційного періоду та різки зміни вологості ґрунту.

Слід зазначити, що на сьогодні хвороби кореневої системи буряків цукрових, що спричинюються фузаріями або ж останні домінують у патологічному процесі є найбільш поширеними. Так на хвороби збудниками яких були сапрофітні гриби – фузарії припадало 13,8%.

В останні роки серед збудників хвороб кореневої системи багатьох культур домінуюча роль належить фузаріям. Гриби цього роду спричинюють різні патології росту і розвитку широкого кола рослин, уражують вегетативні і генеративні органи, паразитують як на проростках так і на дорослих рослинах.

З уражених, а нерідко і візуально здорових коренеплодів вилучено велику кількість поширених видів фузаріїв, що одночасно є збудниками хвороб кореневої системи багатьох польових культур – *F. oxysporum*, *F. solani*., *F. culmorum*, *F. gibbosum*, *F. sambucinum*, *F. moniliforme*. Ці види у природних умовах досить добре зберігаються у вигляді хламідоспор, зосереджуючись поблизу фрагментів тканин рослин, зберігаючи життєздатність по декілька років у ґрунті на рослинних рештках.

Інтенсивно фузаріозна гниль проявилась на коренеплодах буряків цукрових у зоні нестійкого зволоження (БЦДСС) в 2021, 2024 роках, де кількість уражених коренеплодів становила 6,5 та 4,8% відповідно, а у зоні недостатнього зволоження (ВПДСС) у 2023 р. (4,6%). Цьому сприяла недостатня вологість ґрунту, яка знижувала тургор рослин, що посилює сприйнятливості їх до ґрунтових патогенів особливо факультативних грибів фузаріїв. За даними наших спостережень ознаки некрозу судинно-волокнистих пучків у зоні діяльності Білоцерківської ДСС мали від 2,8 до 6,8% коренеплодів. Доті як на Веселоподільській ДСС їх кількість коливалась від 2,6 до 4,0%. Зокрема, простежувалася чітка тенденція збільшення кількості коренів, уражених некрозом судинно-волокнистих пучків.

Некроз судинних пучків, збудником якого були фузарії, найбільш інтенсивно проявився у 2001 році на Білоцерківській (6,8%) та у 2024 р. на

Веселоподільській дослідно-селекційній станції (4,0%). Перш за все побуріння і відмирання судинно-волокнистих пучків коренеплодів перебувало у прямій залежності від ґрунтово-кліматичних умов та запасу інфекції мікроміцетів у ґрунті. Упродовж 2021-2025 рр. спостерігався розвиток ризоктоніозів. За ці роки хворобою в середньому було уражено майже 3,7% рослин з коливанням за роками від 2,8 до 6,5% в усіх агроєкологічних зонах. Розвиток ризоктоніозів (бурої та червоної гнилі), насамперед, залежить від погодних факторів.

Слід зазначити, що за роки досліджень парша (звичайна та пояскова) розвивалася щорічно уражуючи понад 4% коренів, як на Білоцерківській так і Веселоподільській дослідно-селекційних станціях. Небезпечність цього захворювання полягає у тому, що на поверхні тканини уражені актиноміцетами інтенсивніше піддаються заселенню фузаріями, ризоктонією, спричинюючи розвиток гнилей.

Дуплистість коренеплодів буряків цукрових фіксувалася щорічно, як на Білоцерківській так і Веселоподільській ДСС (Рис. 2). Зустрічалися як відкриті так закриті дупла понад 4%.

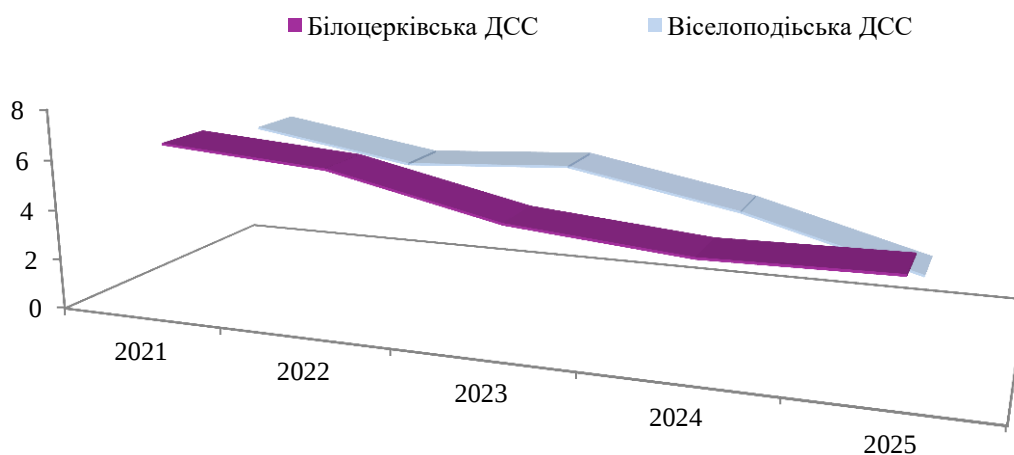

Рис. 2. Поширеність дуплистості коренеплодів буряків цукрових в різних агроєкологічних зона, 2021-2025 рр.

Однією з основних причин утворення дуплистості є швидке розростання периферичних частин кореня, їх розщеплення унаслідок різких змін вологості ґрунту на фоні порушення режиму живлення. Корені розтріскувалися та

інтенсивно інфікувалися грибами із родів *Fusarium*, *Penicillium*, *Gliocladium*, *Cylindrocarpon*, *Thilaviopsis*, муковими та темноколірними грибами, бактеріями, які рясно присутні у ґрунтах того чи іншого регіону.

В посиленні дуплистості коренеплодів цукрових буряків погодні умови залишаються одним з найбільш важливих факторів. Значна роль в утворенні дупел належить і біологічним особливостям рослин. Зокрема частіше спостерігалось їх утворення на коренях великих розмірів, що характерно для гібридів іноземного походження.

У зв'язку з проявом шкодочинності одні хвороби можуть характеризуватися як ті, що повільно розвиваються (некрози судинних пучків, парша звичайна), інші – під дією кліматичних умов особливо поширені та шкодочинні (гнилі).

Висновки

1. Визначено, що у 2021-2025 рр. ураженість коренеплодів цукрових буряків гнилями різних видів, паршою (звичайною, поясковою), некрозом судинно-волокнистих пучків, в середньому становила 22,3%.

2. В усіх агроєкологічних зонах хвороби коренеплодів буряків цукрових є досить поширеним та шкодочинним явищем. Встановлено, що під впливом екологічних умов розвиток хвороб коливався за роками від 10 до 32%. Інтенсивніше уражувалися буряки цукрові у зоні нестійкого зволоження (Білоцерківська ДСС) 23,6 проти 20,1% у зоні недостатнього зволоження (Веселоподільська ДСС).

3. Слід зазначити, що на сьогодні хвороби кореневої системи буряків цукрових, що спричинюються фузаріями є найбільш поширеними. Так на хвороби збудниками яких були сапрофітні гриби – фузарії припадало 13,8%.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Millano W.A., Ladoks I.C. The effect of early foliar infection by *Helminthosporium sativum* on some yield components of two African wheat. *Wheat for more tropical environments*. Proc.Int. Sympos. Sept. 24-38, 1984 Mexico, D.F.CIMMYT. P.154-157.

2. Шевченко В.Н., Акимашев Д.А., Загурский А.В. Борьба с гнилями. *Защита растений*. 1981. №5. С. 25.
3. Хельман Л.В., Шендрик Р.Я. Загнивання коренеплодів. *Цукрові буряки*. 2006. №5. С.19.
4. Серова З.Я., Спиридонова Г.И. Метаболизм нуклеиновых кислот у растений в связи с грибной инфекцией. Минск; Наука и техника, 1986. 223 с.
5. Буряки цукрові. Методи визначення ураженості хворобами: ДСТУ 6058:2008 [Чинний від 2010-01-01]. Київ: Держспоживстандарт України, 2010. 6 с. (Національні стандарти України).

ПЕРСПЕКТИВИ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОЩУВАННЯ ЧЕБРЕЦЮ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ КОН'ЮНКТУРИ РИНКУ

Ковтунюк Зоя іванівна,

к.с.-г. наук, доцент

Усатюк Олена Олександрівна

викладач-стажист

Уманський національний університет

Анотація. У статті розглянуто перспективи промислового вирощування чебрецю (*Thymus L.*) в Україні у контексті світової кон'юнктури ринку ефірної олії, тимолу та сухої пряно-ароматичної сировини. Проаналізовано обсяги й динаміку світового ринку, агробіологічний потенціал вітчизняних ґрунтово-кліматичних умов для культивування чебрецю звичайного, а також економічну ефективність та основні виклики впровадження культури

Ключові слова: чебрець (*Thymus vulgaris*), ефірна олія, тимол, карвакрол, ринок лікарських рослин, рентабельність.

Чебрець (*Thymus L.*) — багаторічна лікарська рослина родини Глухокропівові (*Lamiaceae*). Батьківщиною рослини є країни Середземномор'я. Чебрець повзучий — багаторічний повзучий напівкущ висотою 5-15 см з лежачими, при основі червоно-бурими, здерев'янілими стеблами від яких відходять вертикальні трав'янисті квітконосні та безплідні пагони. Листки короткочерешкові, еліптичні або довгастоеліптичні. Квітки з двогубим лілово-рожевим віночком, зібрані в головки. Деякі види чебрецю мають білокріткову форму — досить часто це спостерігається у чебрецю блошиного (*Th. pulegioides L. aggr.*). Плід чотиригорішок. Цвіте з червня до серпня, плоди дозрівають у липні-вересні. Має сильний ароматний запах [1].

Європейський ринок сухого чебрецю щороку імпортує понад 10 тис. т сировини, причому частка постачань із країн, що розвиваються, у 2024 р.

досягла 39 % і зростає, а власне виробництво Польщі (близько 2–3 тис. т, з яких експортується майже 90 %), Іспанії (переважно дикорослі види чебрецю *Th. zygis*) та Франції лише частково покриває попит населення та фармацевтичної галузі [2].

Світовий ринок ефірної олії чебрецю демонструє стійке зростання. За оцінкою Market Data Forecast, його обсяг у 2024 р. становив близько 258,5 млн дол. США з прогнозом до 508,3 млн дол. США у 2033 р. за середньорічного темпу приросту (CAGR) 7,8 % [3]. У натуральному вимірі світове виробництво оцінюють приблизно у 239,8 тис. т у 2024 р. з тим самим темпом приросту [4]. Слід зауважити, що оцінки різних аналітичних агенцій істотно різняться залежно від меж сегмента, тож наведені величини доцільно розглядати як орієнтовний діапазон, а не абсолютні значення. Провідним світовим виробником та експортером сухого чебрецю є Туреччина. В структурі кінцевого споживання чебрецю найбільшу частку традиційно утримує фармацевтичний сегмент, тоді як найвищі темпи використання демонструє косметичний із зростаючим попитом на натуральні складники [5].

В Україні зростає близько 40 видів чебрецю роду *Thymus*, проте найбільшу сировинну цінність мають чебрець повзучий (*Th. serpyllum*) та чебрець Маршаллів (*Th. marschallianus*) [1]. Наявні ресурси чебрецю недостатні для задоволення попиту на його сировину, тому обсяги заготівлі сировини даного виду слід лімітувати і контролювати. Крім того, сировина чебрецю повзучого підлягає радіологічному контролю, оскільки більша частина його масового поширення знаходиться на радіаційно забруднених, після аварії на ЧАЕС, території [1].

Лікарською сировиною слугує висушена надземна частина рослини – трава або обмолочене листя із суцвіттями, а основною, цінною біологічно активною речовиною є ефірна олія [6]. Склад ефірної олії рослин, тобто співвідношення тимолу, карвакролу, ліналоолу, істотно варіює залежно від хемотипу та умов вирощування [7], що безпосередньо впливає на конкурентоспроможність сировини. Проте, культивованій вид – чебрець

звичайний, завдяки стабільному виходу та якісному складу ефірної олії, становить найбільший інтерес для промислового вирощування.

Фармацевтична промисловість особливо цінує ефірну олію чебрецю за її антисептичні та відхаркувальні властивості, тоді як харчова промисловість та сектор напоїв використовують її природні консервуючі властивості. Крім того, зростаюча індустрія ароматерапії та велнесу створила значний попит на ефірну олію чебрецю преміум-класу, як натуральні рішення для зняття стресу та покращення здоров'я дихальних шляхів [8].

Вітчизняні дослідження підтверджують про економічну доцільність вирощування чебрецю за інтенсивної технології. За даними Н. В. Приведенюк, за розсадного вирощування даної культури в умовах краплинного зрошення за густоти садіння 111 тис. рослин/га: у перший рік вегетації, через високі витрати на закладку плантації, рентабельність становила 11,6 %, а на другий рік використання вона зростає до 42,0–158,3 % [6].

За галузевими оцінками, прибуток із гектара вирощування лікарських рослин може перевищувати 50 тис. грн. Разом із тим упровадження культури стримують вузькість внутрішнього ринку збуту, висока потреба в ручній праці, а також суворі європейські вимоги до залишків пестицидів і безпечності сировини [8]. Реалістичною стратегією видається вертикальна інтеграція – поєднання вирощування з первинною переробкою (сушіння, дистиляція ефірної олії) для виходу на вищу ціну сировини.

Отже, ринок характеризується стабільним попитом, обмеженим європейським і структурним дефіцитом якісної сировини — чинниками, що відкривають можливості для нових постачальників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чебрець повзучий (*Thymus serpyllum*). Лікарські рослини України : інформаційний ресурс. URL: <https://plants.land.kiev.ua/148.php> (дата звернення: 21.07.2026).

2. The European market potential for dried thyme. CBI — Centre for the Promotion of Imports : веб-сайт. Ministry of Foreign Affairs (Netherlands), 2025. URL: <https://www.cbi.eu/market-information/spices-herbs/thyme/market-potential> (дата звернення: 21.07.2026).
3. Thyme oil market size, share, analysis & trends, 2033. Market Data Forecast : веб-сайт. 2025. URL: <https://www.marketdataforecast.com/market-reports/thyme-oil-market> (дата звернення: 21.07.2026).
4. Thyme oil market report and forecast 2025–2034. Expert Market Research : веб-сайт. 2025. URL: <https://www.expertmarketresearch.com/reports/thyme-oil-market> (дата звернення: 21.07.2026).
5. Thyme essential oil market size, SWOT, growth & forecast 2033. *DataHorizzon Research* : веб-сайт. 2025. URL: <https://datahorizzonresearch.com/thyme-essential-oil-market-59060> (дата звернення: 23.07.2026).
6. Приведенюк Н. В. Ефективність розсадного розмноження чебрецю звичайного (*Thymus vulgaris* L.) в умовах зрошення. *Збалансоване природокористування*. 2022. № 1. С. 74–81. DOI: 10.33730/2310-4678.1.2022.255217.
7. Najar B., Pistelli L., Ferri B., Angelini L. G., Tavarini S. Crop yield and essential oil composition of two *Thymus vulgaris* chemotypes along three years of organic cultivation in a hilly area of Central Italy. *Molecules*. 2021. Vol. 26, № 16. Art. 5109. DOI: 10.3390/molecules26165109.
8. Визначено, які ефіроолійні та лікарські трави вигідно вирощувати в Україні. *SuperAgronom.com* : веб-сайт. URL: <https://superagronom.com/news/3791> (дата звернення: 23.07.2026).

VETERINARY SCIENCES

UDC 619:636.2:612.11:577.1

MORPHOLOGICAL BLOOD PROFILE OF COWS UNDER THE INFLUENCE OF ABIOTIC FACTORS AND THE ADMINISTRATION OF “DEVIVIT CARNITINE”

Vus Uliana,

PhD in Veterinary Sciences, Senior Lecturer

Gutyj Bohdan,

Doctor of Veterinary Sciences, Professor

Mahrelo Nadiia,

Krempa Nadiia,

PhD in Veterinary Sciences, Associate Professors

Martyschuk Tetiana,

PhD in Agricultural Sciences, Senior Lecturer

Stepan Gzhytskyi National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies

Lviv, Ukraine

Abstract. Under the influence of abiotic factors, particularly anthropogenic pressure, the bodies of cows experience metabolic stress accompanied by impaired haematopoiesis, disturbances in protein metabolism, and reduced adaptive capacity. The aim of the study was to investigate the effect of “Devivit Carnitine” on the morphological blood parameters of cows exposed to abiotic factors. The study was conducted at the Danylo Halytskyi LLC farm using Black-and-White cows ($n = 10$), which were divided into control and experimental groups. Cows in the experimental group received “Devivit Carnitine” orally with drinking water at a dose of 1 mL per 10 kg of body weight once daily for five consecutive days. Blood samples were collected from the jugular vein at the beginning and at the end of the experiment, followed by the determination of morphological blood parameters. The

administration of “Devivit Carnitine” was found to contribute to a significant improvement in the morphological composition of the cows’ blood. Compared with the initial values, the erythrocyte count increased by 29.0%, the haemoglobin concentration by 30.4%, and the haematocrit value by 30.9% ($P < 0.001$). At the same time, the leukocyte count decreased by 15.8% ($P < 0.05$), indicating a reduction in immune system strain.

Keywords: cows, abiotic factors, Devivit Carnitine, morphological blood parameters.

Modern livestock farming is developing under the constant influence of a complex of abiotic factors, among which disturbances in the microclimate, the presence of toxic elements in feed, water, and soil, as well as seasonal fluctuations in temperature and humidity, play a significant role [1–4]. These factors contribute to the development of oxidative stress, disruption of metabolic processes, liver dysfunction, reduced immune reactivity, and decreased overall resistance of animals, which results in deterioration of their health, productivity, and reproductive performance [5–8].

Morphological and biochemical blood parameters are among the most sensitive indicators of the functional state of the body. They reflect the level of haematopoiesis, the intensity of metabolic processes, the state of protein, energy, and mineral metabolism, as well as the reactivity of the body under the influence of adverse environmental factors [6, 7]. Changes in these parameters often precede the clinical manifestations of disorders and may therefore be used for the early diagnosis of adaptive alterations.

The search for effective and safe agents capable of enhancing the adaptive capacity and non-specific resistance of animals is one of the priority areas of veterinary medicine. Preparations with antioxidant, immunomodulatory, and hepatoprotective properties are of particular importance. Such preparations contain biologically active substances of natural origin, including amino acids, trace elements, and vitamins, which regulate energy and protein metabolism, neutralise

toxic products of lipid peroxidation, and support the functional state of the immune system.

The aim of the study was to investigate the effect of “Devivit Carnitine” on the morphological blood parameters of cows exposed to abiotic factors.

The study was conducted at the Danylo Halytskyi LLC farm because a previous physiological and hygienic assessment of the housing conditions and feed resources revealed an increased anthropogenic burden on the agroecosystem and signs of strain in the adaptive mechanisms of the cows. In particular, elevated concentrations of certain heavy metals were detected in the components of the “soil–water–feed” trophic chain, creating conditions for chronic environmental stress and adversely affecting metabolic processes in the animals. This was confirmed by changes in the morphological, biochemical, and immunological blood parameters of the cows, which indicated metabolic strain and a reduction in the functional reserves of the body.

Thus, the Danylo Halytskyi LLC farm was selected as a model site for studying the physiological mechanisms underlying the correction of metabolic disorders in cows exposed to anthropogenic pressure, as well as for evaluating the efficacy of “Devivit Carnitine” as an agent for enhancing the adaptive capacity of the animals.

The study involved 10 Black-and-White dairy cows in their third or fourth lactation, with a live body weight of 450–500 kg. The animals were divided into two groups of five cows each: a control group and an experimental group. Cows in the experimental group received Devivit Carnitine, an oral solution, administered with drinking water at a dose of 1 mL per 10 kg of body weight once daily for five consecutive days.

The effect of “Devivit Carnitine” on the morphological blood parameters of cows at the Danylo Halytskyi LLC farm is presented in Table 1. At the beginning of the experiment, the blood parameters of the control and experimental animals were found to be nearly identical. By the end of the experiment, cows in the experimental group that received “Devivit Carnitine” showed a marked improvement in erythrocyte-related parameters, as evidenced by an increase in the erythrocyte count

from 4.55 to 5.87 T/L ($P < 0.001$), haemoglobin concentration from 82.22 to 107.20 g/L ($P < 0.001$), and haematocrit value from 27.83 to 36.43% ($P < 0.001$). These changes indicate stimulation of erythropoiesis and improvement of the oxygen-carrying capacity of the blood under the influence of the preparation.

In contrast, by the end of the experiment, cows in the control group showed a tendency towards a slight decrease in the erythrocyte count, from 4.69 to 4.46 T/L, and in the haematocrit value, from 28.40 to 27.20%, while the haemoglobin concentration remained stable.

The leukocyte count in the blood of cows in the experimental group decreased from 8.11 to 6.83 G/L ($P < 0.05$), which may indicate reduced immune system strain and stabilisation of metabolic processes in the cows at the Danylo Halytskyi LLC farm following the administration of “Devivit Carnitine”.

Therefore, the administration of “Devivit Carnitine” improved the morphological blood profile, particularly by increasing the erythrocyte count, haemoglobin concentration, and haematocrit value. These findings indicate a stimulatory effect of the preparation on haematopoiesis, as well as an overall improvement in metabolic processes and the physiological condition of cows at the Danylo Halytskyi LLC farm under conditions of anthropogenic pressure.

Conclusions.

Under the influence of abiotic factors, cows at the Danylo Halytskyi LLC farm exhibited signs of metabolic strain, manifested by reduced adaptive reserves and instability of morphological and biochemical blood parameters.

The administration of “Devivit Carnitine” promoted the activation of haematopoiesis, as confirmed by a significant increase in the erythrocyte count by 29.0%, haemoglobin concentration by 30.4%, and haematocrit value by 30.9% ($P < 0.001$), indicating an improvement in the oxygen-carrying capacity of the blood.

The preparation also reduced immune system strain, as evidenced by a 15.8% decrease in the leukocyte count ($P < 0.05$), which may indicate the stabilisation of homeostatic and adaptive processes in the cows.

REFERENCES

1. Grymak, Y. I., Gutyj, B. V., Pryimych, V. I., Martyshuk, T. V., Kurylas, L. V., Kozenko, O. V., Dvyliuk, I. V., Magrelo, N. V., Vus, U. M., Vysotskyi, A. O., Krempa, N. Y., & Honcharov, O. L. (2025). Dynamics of immune system indicators in pregnant cows with physiological gestation and with endotoxiosis. *Scientific Messenger of LNU of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Agricultural Sciences*, 27(103), 195–200. <https://doi.org/10.32718/nvlvet-a10322>
2. Gutyj, B. V., Hariv, I. I., Guta, Z. A., Leskiv, K. Y., Todo-riuk, V. B., Khymynets, P. S., & Martyshuk, T. V. (2023). The effect of cadmium on the immune status of young cattle and the effects of corrective factors. *Agrology*, 6(2), 45–48. <https://doi.org/10.32819/021207>
3. Gutyj, B. V., Ostapyuk, A. Y., Sobolev, O. I., Vishchur, V. J., Gubash, O. P., Kurtyak, B. M., Kovalskyi, Y. V., Darmohray, L. M., Hunchak, A. V., Tsisaryk, O. Y., Shcherbatyy, A. R., Farionik, T. V., Savchuk, L. B., Palyadichuk, O. R., & Hrymak, K. (2019). Cadmium burden impact on morphological and biochemical blood indicators of poultry. *Ukrainian journal of Ecology*, 9(1), 235–239.
4. Lavryshyn, Y. Y., Gutyj, B. V., Leskiv, K. Y., Hariv, I. I., Yevtukh, L. H., & Shnaider, V. L. (2020). Influence of cadmium on the cellular part of the immune system of young cattle. *Ukrainian Journal of Veterinary and Agricultural Sciences*, 3(2), 47–52. <https://doi.org/10.32718/ujvas3-2.08>
5. Vus, U. M., Gutyj, B. V., Sachuk, R. M., Kushnir, V. I., & Todoruk, V. B. (2025). Study of the cumulative properties of the drug “Devivit Carnitine”. *Scientific Messenger of LNU of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Veterinary Sciences*, 27(120), 81–89. <https://doi.org/10.32718/nvlvet12010>
6. Vus, U. M., Sachuk, R. M., Gutyj, B. V., Velesyk, T. A., Kozenko, O. V., Dvyliuk, I. V., Magrelo, N. V., Klym, H. V., Vysotskyi, A. O., Krempa, N. Y., & Martyshuk, T. V. (2025). Evaluation of the effectiveness of the drug Devivit Carnitine in the treatment of lactating cows with hepatodystrophy. *Scientific*

Messenger of LNU of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Veterinary Sciences, 27(119), 3–8. <https://doi.org/10.32718/nvlvet11901>

7. Vus, U. M., Sachuk, R. M., Gutyj, B. V., Velesyk, T. A., Kozenko, O. V., Dvyliuk, I. V., Magrelo, N. V., Klym, H. V., Vysotskyi, A. O., Krempa, N. Y., & Martyshuk, T. V. (2025). Evaluation of the effectiveness of Devivit Carnitine in the treatment of lactating cows with myocardosis. *Ukrainian Journal of Veterinary and Agricultural Sciences*, 8(2), 76–80. DOI: <https://doi.org/10.32718/ujvas8-2.13>

8. Vus, U., Gutyj, B., Sachuk, R., & Kushnir, V. (2025). Study of the toxicity of the drug “Devivit Carnitine” during prolonged intragastric administration. *Scientific Progress & Innovations*, 28(3), 205–209. <https://doi.org/10.31210/spi2025.28.03.31>

MEDICAL SCIENCES

UDC 612.821/.83:616.89-008.43/.47:616.8-009.836

NEUROPHYSIOLOGICAL MECHANISMS OF ATTENTION AND EMOTION REGULATION: RELATIONSHIP OF ATTENTION DEFICIT DISORDER WITH HYPERACTIVITY, DEPRESSION AND SLEEP

Isaieva Inna Mykolayivna

PhD, associate professor

Pandikidis Nadiia Ivanivna

PhD, associate professor

Hostieva Diana Volodymyrivna

student

Kharkiv National Medical University

Kharkiv, Ukraine

Abstract. Attention deficit hyperactivity disorder, depressive disorders, and sleep disturbances share common neurobiological mechanisms that affect attention, emotional regulation, and cognitive functioning. The aim of this study was to summarize current evidence on the neurophysiological mechanisms underlying these conditions. A narrative review of PubMed-indexed publications (2022–2025) was conducted, including systematic reviews, clinical studies, and neuroimaging investigations. The analysis demonstrated that serotonergic dysfunction, impaired prefrontal cortex–amygdala connectivity, reduced emotional regulation flexibility, and chronic sleep deprivation are key mechanisms contributing to cognitive and emotional dysfunction. These findings support the need for an integrated approach to prevention and treatment, combining pharmacotherapy, psychotherapy, lifestyle modification, and sleep optimization.

Keywords: attention deficit hyperactivity disorder, depression, sleep, emotional regulation, neurophysiology.

Modern achievements in neuroscience and clinical psychiatry indicate the need for an integrated approach to the study of neurobiological mechanisms underlying cognitive impairment, emotional regulation and behavior. Attention deficit hyperactivity disorder, depressive disorders, and sleep disorders are common conditions that significantly affect quality of life, social functioning, and cognitive performance. Despite differences in clinical manifestations, current studies demonstrate the presence of common pathophysiological mechanisms associated with dysfunction of neurotransmitter systems, impaired functional interaction between the prefrontal cortex and limbic structures, as well as changes in neuroplasticity processes [1].

Of particular interest is the relationship between attention deficit hyperactivity disorder, depressive disorders and sleep quality, since these conditions are often combined, mutually aggravate each other's course and have common neurobiological foundations. Generalization of modern scientific data allows us to better understand the mechanisms of their development and justify an integrated approach to prevention and treatment [2].

The aim of the study was to summarize current evidence regarding the neurophysiological mechanisms underlying attention deficit hyperactivity disorder, depressive disorders, and sleep regulation, and to analyze their common neurobiological pathways involved in attention, emotional regulation, and cognitive functioning.

Materials and Methods

A narrative review of contemporary scientific literature published between 2022 and 2025 was conducted. Publications indexed in the PubMed database were analyzed, including systematic reviews, clinical studies, neuroimaging investigations, and review articles addressing the neurobiology of attention deficit hyperactivity disorder, depressive disorders, emotional regulation, and sleep. The selected studies were analyzed using comparative and analytical methods to identify common neurophysiological mechanisms and their clinical significance.

Neurobiological mechanisms of attention deficit hyperactivity disorder

One of the most studied neurodevelopmental disorders is attention deficit hyperactivity disorder, the pathogenesis of which has long been associated mainly with dysfunction of the dopaminergic system. However, modern research shows that serotonergic neurotransmission also plays an important role in the development of clinical manifestations of this disorder. Impaired functioning of the serotonin system is associated with decreased impulsivity control, emotional dysregulation, and impaired executive functions [2].

Current ideas about attention deficit hyperactivity disorder have also changed in relation to its age-specific characteristics. If in childhood the clinical picture is mainly characterized by motor hyperactivity and inattention, then in adulthood disorders of executive functions, activity planning, attention maintenance, organization of daily activities and social functioning dominate [1].

Due to the complexity of the neurobiological mechanisms of the development of attention deficit hyperactivity disorder, modern therapeutic approaches are aimed not only at reducing clinical symptoms, but also at restoring neurotransmitter balance. This creates prerequisites for increasing the effectiveness of psychotherapeutic and psychosocial rehabilitation of patients [1].

Neurobiological mechanisms of depressive disorders in adolescence

Adolescence is a critical period of neurobiological development, accompanied by intensive structural and functional maturation of the central nervous system. During this period, the formation of neural networks responsible for emotional regulation, cognitive control and adaptive response to stressors occurs. One of the key risk factors for developing depressive disorders in adolescents is the lack of flexibility of emotional regulation, which is characterized by a tendency to rumination, maladaptive cognitive strategies and avoidance of stressful situations [3].

The results of modern neuroimaging studies indicate that in depressive disorders there is a violation of the functional interaction between the prefrontal cortex and the amygdala. The weakening of the regulatory influence of the prefrontal cortex on the structures of the limbic system leads to an increase in emotional

reactivity, negative emotional perception and impaired social adaptation. Such changes contribute to the formation and maintenance of depressive symptoms [4].

The role of sleep in the regulation of cognitive and emotional functions

An important component of maintaining the functional state of the central nervous system is physiological sleep. During sleep, the processes of glymphatic cleansing of the brain, memory consolidation, restoration of energy metabolism and maintenance of neuroplasticity occur, which ensure the normal functioning of cognitive and emotional processes [5]. Modern research confirms that chronic sleep deprivation is accompanied by a decrease in the activity of the prefrontal cortex and a violation of its functional connection with limbic structures, primarily the amygdala. The consequence of this is a deterioration in concentration, executive functions, emotional regulation and an increase in reactivity to stressful stimuli [5, 6]. In patients with attention deficit hyperactivity disorder and depressive disorders, sleep disturbances can aggravate the clinical manifestations of the disease, negatively affect cognitive functioning, and reduce the effectiveness of complex therapy [5, 6].

Conclusions

Thus, modern scientific data indicate that the regulation of attention, emotions and behavioral reactions is provided by a complex interaction of neurotransmitter systems, functional neural networks and physiological mechanisms for maintaining homeostasis of the central nervous system.

Dysfunction of serotonergic neurotransmission, impaired functional interaction between the prefrontal cortex and the amygdala, lack of flexibility in emotional regulation, and chronic sleep deprivation are interrelated neurobiological mechanisms involved in the development of attention deficit hyperactivity disorder and depressive disorders.

Understanding the commonality of these mechanisms justifies the feasibility of an integrated approach to prevention and treatment, which combines pharmacotherapy, psychotherapeutic interventions, lifestyle modification and optimization of sleep quality as an important factor in maintaining cognitive and psycho-emotional health.

REFERENCES

1. Kosheleff AR, Mason O, Jain R, Koch J, Rubin J. Functional Impairments Associated With ADHD in Adulthood and the Impact of Pharmacological Treatment. *J Atten Disord.* 2023;27(7):669-697. doi:10.1177/10870547231158572
2. Jackson EF, Riley TB, Overton PG. Serotonin dysfunction in ADHD. *J Neurodev Disord.* 2025;17(1):20. Published 2025 Apr 22. doi:10.1186/s11689-025-09610-y
3. Haag AC, Bagrodia R, Bonanno GA. Emotion Regulation Flexibility in Adolescents: A Systematic Review from Conceptualization to Methodology. *Clin Child Fam Psychol Rev.* 2024;27(3):697-713. doi:10.1007/s10567-024-00483-6
4. Willinger D, Karipidis II, Häberling I, Berger G, Walitza S, Brem S. *Deficient prefrontal-amygdalar connectivity underlies inefficient face processing in adolescent major depressive disorder.* *Transl Psychiatry.* 2022;12:195.
5. Hyndych A, Koval K, Dzeruzhynska N, Mader EC. Sleep and psychiatric disorders: Bidirectional interactions and shared neurobiological mechanisms. *PLOS Ment Health.* 2025;2(12):e0000531. Published 2025 Dec 31. doi:10.1371/journal.pmen.0000531
6. Hyndych A, El-Abassi R, Mader EC Jr. The Role of Sleep and the Effects of Sleep Loss on Cognitive, Affective, and Behavioral Processes. *Cureus.* 2025;17(5):e84232. Published 2025 May 16. doi:10.7759/cureus.84232

SERUM ANNEXIN A1 AS A BIOMARKER OF STEROID RESISTANCE IN PATIENTS WITH PEMPHIGUS VULGARIS

Kutashevych Yanina

Professor, DSc, Director, State Institution
"Institute of Dermatology and Venereology
of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine",
Kharkiv, Ukraine

Oliinyk Iryna

DSc, Chief Research Fellow, State Institution
"Institute of Dermatology and Venereology
of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine",
Kharkiv, Ukraine

Dzhorayeva Svitlana

DSc, Head of the Laboratory and Experimental Department,
State Institution "Institute of Dermatology and Venereology
of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine",
Kharkiv, Ukraine

Zavorina Valeriia

Junior Research Fellow,
State Institution "Institute of Dermatology and Venereology
of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine",
Kharkiv, Ukraine

Introduction: Pemphigus vulgaris (PV) is a severe autoimmune blistering disorder characterized by the production of autoantibodies against desmosomal adhesion proteins, resulting in intraepidermal blister formation. Systemic glucocorticosteroids (SGCs) remain the cornerstone of treatment; however, a proportion of patients develop steroid resistance, requiring higher therapeutic doses and prolonged treatment, which significantly increases the risk of adverse effects. Therefore, identifying biomarkers capable of predicting therapeutic response and monitoring treatment efficacy is of considerable clinical importance. Annexin A1 (ANXA1), an endogenous glucocorticoid-regulated protein with anti-inflammatory and immunomodulatory properties, has been proposed as a potential biomarker of glucocorticosteroid responsiveness.

Objective: To evaluate serum Annexin A1 levels in patients with pemphigus vulgaris according to their responsiveness to systemic glucocorticosteroid therapy and to assess its potential role as a biomarker of steroid resistance.

Materials and Methods: Thirty-three patients aged 29–73 years with clinically and laboratory-confirmed pemphigus vulgaris were enrolled in the study. Daily glucocorticosteroid doses were standardized by conversion to prednisolone-equivalent doses. Steroid responsiveness was assessed using the Steroid Resistance Index, according to which patients were classified as steroid-sensitive or steroid-resistant. Serum Annexin A1 concentrations were measured using enzyme-linked immunosorbent assay (ELISA).

Results and Discussion: Serum ANXA1 concentrations were found to vary according to patients' responsiveness to systemic glucocorticosteroid therapy. At treatment initiation, elevated ANXA1 levels were observed in all patients compared with the control group, reflecting the active autoimmune inflammatory process.

Among steroid-sensitive patients receiving average therapeutic doses of glucocorticosteroids, the mean ANXA1 concentration was 0.82 ± 0.09 ng/mL, whereas steroid-resistant patients demonstrated significantly higher levels (1.18 ± 0.13 ng/mL). Following achievement of maintenance therapy, ANXA1 concentrations decreased to 0.46 ± 0.11 ng/mL in steroid-sensitive patients, reaching values comparable to those of the control group. In contrast, ANXA1 levels remained elevated in steroid-resistant patients (0.68 ± 0.11 ng/mL), despite continued treatment.

Moreover, the mean maintenance dose of systemic glucocorticosteroids was 1.57-fold higher in the steroid-resistant group than in steroid-sensitive patients, indicating reduced therapeutic responsiveness. These findings suggest that persistent elevation of serum ANXA1 may reflect impaired sensitivity to glucocorticosteroid therapy and support its potential value as a biomarker for predicting steroid resistance and monitoring treatment efficacy in patients with pemphigus vulgaris.

Conclusions: Serum Annexin A1 levels are significantly elevated in patients with pemphigus vulgaris at the initiation of systemic glucocorticosteroid therapy.

Steroid-resistant patients exhibit significantly higher ANXA1 concentrations than steroid-sensitive patients, with persistently elevated levels during maintenance treatment. Patients with steroid resistance require substantially higher maintenance doses of systemic glucocorticosteroids, reflecting reduced responsiveness to standard therapy. Serum Annexin A1 may represent a promising biomarker for predicting steroid resistance and monitoring the effectiveness of glucocorticosteroid therapy in patients with pemphigus vulgaris.

КЛІНІЧНА РОЛЬ ВИМІРЮВАННЯ СЕРЦЕВОГО ТРОПОНІНУ І У ПАЦІЄНТІВ З ГІПЕРТЕНЗИВНИМ КРИЗОМ

Добродуб І. В.

К.б.н., зав. лабораторії ТОВ «ДЦ МЕДЛАЙФ-БІО»,
м. Запоріжжя, Україна

Безбородов А. С.

Лікар загальної практики-сімейної медицини
КНП «Клініка «Сімейний лікар»
Широківської сільської ради, Україна

Актуальність. Артеріальна гіпертензія залишається провідним неінфекційним захворюванням та головним фактором серцево-судинної смертності у світі, зумовлюючи понад 50 % випадків інфаркту міокарда, серцевої недостатності та інсульту. В Україні ця проблема має характер епідемії: за даними масштабного дослідження STEPS, поширеність артеріальної гіпертензії серед дорослих віком від 30 до 79 років сягає 43 % [1, 2].

Гіпертензивний криз – це гостре, значне підвищення артеріального тиску (АТ), яке супроводжується клінічними проявами та/або розвитком гострого ураження органів-мішеней і потребує невідкладної оцінки та лікування. Гіпертензивний криз залишаються поширеною причиною звернень пацієнтів із артеріальною гіпертензією до сімейного лікаря, що підкреслює необхідність раннього виявлення осіб високого ризику, оптимізації контролю артеріального тиску та вдосконалення маршрутів надання медичної допомоги на первинному рівні. Розрізняють неускладнений та ускладнений гіпертензивний криз [3, 4].

Неускладнений гіпертензивний криз – виражене підвищення АТ за відсутності ознак гострого або прогресуючого ушкодження органів-мішеней. Такі пацієнти підлягають амбулаторному спостереженню, а зниження тиску здійснюється пероральними препаратами протягом 24 годин [5].

Ускладнений гіпертензивний криз – стан, за якого високий АТ супроводжується гострим, загрозливим життю ураженням органів-мішеней, зокрема мозку, серця, нирок, великих судин або сітківки. Він вимагає негайної

госпіталізації до відділення інтенсивної терапії та швидкого контрольованого зниження АТ [6].

При раптовому та значному підвищенні артеріального тиску зростають післянавантаження, напруження стінки лівого шлуночка та потреба міокарда в кисні. Якщо коронарний кровотік не забезпечує адекватної доставки кисню, виникає ішемія, переважно субендокардіальних шарів міокарда. Такий дисбаланс між потребою міокарда в кисні та його доставкою є основним патофізіологічним механізмом розвитку інфаркту міокарда II типу або гострого ішемічного пошкодження міокарда за відсутності гострого атеротромбозу [7].

Раптове підвищення АТ запускає патофізіологічний каскад, який призводить до пошкодження клітинних мембран кардіоміоцитів та виходу тропоніну I (сTnI) в кровообіг. Серцевий тропонін I є високоспецифічним білком скоротливого апарату кардіоміоцитів. У фізіологічних умовах близько 96,5 % тропоніну I міцно зв'язані у складі міофібрил, регулюючи кальцій-залежну взаємодію актину й міозину, і лише невелика частка близько 3,5 % локалізується поза саркомером. Оцінка клінічної ролі вимірювання серцевого тропоніну I у пацієнтів з ГК стала метою даної роботи [8].

Мета дослідження. Оцінити клінічну роль вимірювання серцевого тропоніну I у пацієнтів з гіпертензивним кризом.

Основна частина. Тропонін існує як комплекс трьох різних білків: тропоніну T, тропоніну C та тропоніну I. Тропоніни регулюють кальцієво-модульовану взаємодію актину та міозину в поперечно-смугастих (скелетних та серцевих) м'язах, причому тропонін I діє як інгібітор актиноміозинової АТФази. Серцевий тропонін I знаходиться виключно в міокарді. Хоча три форми тропоніну I мають певну гомологічну структуру, тропонін I має послідовність із 31 амінокислотного залишку на N-кінці молекули, що робить його відмінним від інших ізоформ [9].

Принцип аналізу. ST AIA-PACK сTnI 3-го покоління – це двоцентровий імунофлюоресцентний аналіз, який виконується в тестових капках ST AIA-PACK. Серцевий тропонін I, присутній у тестовому зразку, зв'язується з

моноклональним антитілом, іммобілізованим на магнітних кульках, та міченим ферментом моноклональним антитілом у тестових капах. Магнітні кульки промивають для видалення будь-яких незв'язаних моноклональних антитіл, мічених ферментами, а потім інкубують з флуорогенним субстратом, 4-метилумбеліферилфосфатом (4MUP). Кількість моноклональних антитіл, мічених ферментами, що зв'язуються з кульками, прямо пропорційна концентрації cTnI у досліджуваному зразку. Будують стандартну криву, і за допомогою цієї кривої розраховують невідомі концентрації зразків.

Збір та обробка зразків. Для аналізу потрібна сироватка. При використанні сироватки зразок венозної крові збирається асептично без добавок. Зберігайте при температурі 18°-25°C до утворення згустку (зазвичай 15-45 хвилин), потім центрифугуйте, щоб отримати зразок сироватки для аналізу. Недостатнє центрифугування або наявність фібрину чи твердих частинок у зразку може призвести до помилкового результату. Також зразки, що містять інгібітори лужної фосфатази, можуть призвести до помилкових результатів. Зразки можна зберігати при температурі 2°-8°C до 24 годин перед аналізом. Якщо аналіз неможливо виконати протягом 24 годин, зразок слід зберігати замороженим при температурі -20°C або нижче до 60 днів. Слід уникати повторних циклів заморожування-розморожування. Каламутні зразки сироватки або зразки, що містять тверді частинки, слід центрифугувати перед тестуванням. Перед аналізом повільно доведіть заморожені зразки до 18°-25°C та обережно перемішайте. Для аналізу необхідний об'єм зразка – 50 мкл.

Процедура. Дотримуйтесь інструкції у посібнику оператора аналізатора Tosoh AIA-2000. Доведіть усі реагенти до температури 18°-25°C перед використанням. Додайте весь вміст AIA-PACK SUBSTRATE RECONSTITUENT II (100 мл) до AIA-PACK SUBSTRATE REAGENT II (ліофілізованого), ретельно перемішайте до розчинення твердого матеріалу. Додайте весь вміст КОНЦЕНТРАТУ ДЛЯ ПРОМИВАННЯ AIA-PACK (100 мл) приблизно до 2,0 л води CAP класу I або води для клінічних лабораторних реагентів (раніше NCCLS типу I), визначеної рекомендацією CLSI GP40-A4-

AMD, добре перемішайте та доведіть кінцевий об'єм до 2,5 л. Додайте весь вміст КОНЦЕНТРАТУ ДЛЯ РОЗЧИННИКА AIA-PACK (100 мл) приблизно до 4,0 л води CAP класу I або води для клінічних лабораторних реагентів (раніше NCCLS типу I), визначеної рекомендацією CLSI GP40-A4-AMD, добре перемішайте та доведіть кінцевий об'єм до 5,0 л.

Процедура калібрування. Калібратори для використання з ST AIA-PACK cTnI 3-го покоління готують гравіметрично та порівнюють з внутрішніми стандартами. Калібрувальна крива для ST AIA-PACK cTnI 3-го покоління залишатиметься стабільною до 90 днів. Стабільність калібрування контролюється за допомогою контролю якості та залежить від правильного поводження з реагентами та обслуговування системи Tosoh AIA-2000 відповідно до інструкцій виробника. Повторне калібрування може знадобитися частіше, якщо контролі виходять за межі встановленого діапазону для цього аналізу або якщо виконуються певні сервісні процедури.

Процедура аналізу. Дотримуючись інструкції з експлуатації аналізатора, розмістіть зразки на приладі належним чином. Первинні пробірки зі штрих-кодом, достатню кількість тестових кап ST AIA-PACK cTnI 3-го покоління для кількості зразків, які потрібно аналізувати. Завантажте зразки пацієнтів, як зазначено в інструкції з експлуатації, та продовжуйте аналіз.

Розрахунок результатів. Аналізатори системи AIA Tosoh виконують усі операції зі зразками та реагентами автоматично. Аналізатори системи AIA Tosoh зчитують швидкість флуоресценції, що утворюється в результаті реакції, та автоматично перетворюють швидкість на концентрацію cTnI в нг/мл. Для зразків, що потребують розведення, аналізатор AIA-2000 автоматично виконає розведення та розрахує результати.

Контроль якості. Комерційно доступні контролі слід проводити принаймні один раз на день. Проаналізуйте зразки контролю якості, як зазначено в інструкції з експлуатації вашого аналізатора.

Обмеження процедури. Для діагностичних цілей результати, отримані за допомогою cTnI, слід використовувати разом з іншими даними, наприклад,

симптомами, клінічними проявами. Результати цієї або будь-яких інших діагностичних процедур *in vitro*, які не корелюють з клінічною картиною пацієнта, слід інтерпретувати з особливою обережністю. Зростання cTnI може виникати з причин, відмінних від інфаркту міокарда, а також відсутність значення cTnI вище певного рівня не виключає гострий інфаркт міокарда або серйозне серцеве ураження. Використовуючи ST AIA-PACK cTnI 3-го покоління, найвища вимірювана концентрація серцевого тропоніну I у зразках без розведення становить 50 нг/мл, а найнижча мінімальна виявлювана концентрація серцевого тропоніну I оцінюється в 0,02 нг/мл.

Клінічна користь визначення рівня тропоніну I. Біохімічні маркери пошкодження міокарда вважаються «золотим стандартом» для діагностики гострого інфаркту міокарда. Клінічні дослідження показали, що високі концентрації cTnI надзвичайно корисні для діагностики специфічного пошкодження серця у пацієнтів з гострим інфарктом міокарда, контузією міокарда або нестабільною стенокардією. Після гострого інфаркту міокарда cTnI вивільняється в кровотік з пошкодженого серцевого м'яза, і протягом 4-8 годин рівні cTnI підвищуються вище рівнів, встановлених для зразків без гострого інфаркту міокарда. Пікові концентрації зазвичай досягаються через 12-18 годин після початку гострого інфаркту міокарда, і концентрації cTnI залишаються високими протягом 5-10 днів [10, 11].

Дослідження останніх років переконливо продемонструють, що вимірювання серцевого тропоніну I при гіпертензивному кризі має важливе значення для довгострокового прогнозу виживаності пацієнтів. У дослідженні W. Kim et al. встановили, що навіть концентрації cTnI, які не перевищують діагностичного порога інфаркту міокарда, але є підвищеними, асоціюються з несприятливим прогнозом, а ризик смерті зростає зі збільшенням рівня тропоніну. Це свідчить про те, що cTnI є важливим інструментом ранньої стратифікації ризику у хворих із гіпертензивним кризом [12, 13].

Слід зазначити, що у пацієнтів похилого віку, а також хворих на цукровий діабет, гостре міокардіальне пошкодження під час ГК часто протікає

без больового синдрому. Дослідження M. González-del-Hoyo et al. показало, що у пацієнтів відділення невідкладної допомоги підвищення тропоніну I за відсутності болю в грудях було незалежним предиктором 12-місячної смертності (HR 5,13; 95% ДІ 3,291–7,996; $p < 0,001$) порівняно з пацієнтами, які мали біль у грудях без підвищення тропоніну I [14, 15].

Висновок. Таким чином, впровадження у рутинну клінічну практику високочутливих тестів на серцевий тропонін I дозволяє виявляти мінімальні пошкодження міокарда, які раніше залишалися недіагностованими. Визначення рівня серцевого тропоніну I більше не обмежується лише пацієнтами з підозрою на гострий коронарний синдром; сьогодні цей біомаркер розглядається як прогностичний інструмент і важливий показник субклінічного міокардіального пошкодження.

REFERENCES

1. Zhou, B., Carrillo-Larco, R. M., Danaei, G., Riley, L. M., Paciorek, C. J., Stevens, G. A., ... & Breckenkamp, J. (2021). Worldwide trends in hypertension prevalence and progress in treatment and control from 1990 to 2019: a pooled analysis of 1201 population-representative studies with 104 million participants. *The lancet*, 398(10304), 957-980.
2. World Health Organization. (2026). *Situational analysis of hypertension in Ukraine 2025* (No. WHO/EURO: 2026-13297-53071-82876 (PDF)). World Health Organization. Regional Office for Europe.
3. Abebe AT, Kebede YT, Mohammed BD. An Assessment of the Prevalence and Risk Factors of Hypertensive Crisis in Patients Who Visited the Emergency Outpatient Department (EOPD) at Adama Hospital Medical College, Adama, Oromia, Ethiopia: A 6-Month Prospective Study. *International Journal of Hypertension*. 2024; (1): 6893267. DOI: 10.1155/2024/6893267.
4. Sid EV. Epidemiology of hypertensive crises among the working-age population when provided aid at the primary health care center. The 3rd International scientific and practical conference “Modern science: trends, challenges, solutions” (October 16-18, 2025). At: Liverpool, United Kingdom. P. 35-39. doi:

5. Goldovsky, B. M., Potalov, S. A., & Serikov, K. V. (2017). Hypertensive crises in population of large industrial city of Ukraine. *Emergency medicine*, 6, 53-56. doi: 10.22141/2224-0586.6.85.2017.1116055
6. Jolly, H., Freel, E. M., & Isles, C. (2023). Management of hypertensive emergencies and urgencies: narrative review. *Postgraduate medical journal*, 99(1169), 119-126.
7. Chapman, A. R., Taggart, C., Boeddinghaus, J., Mills, N. L., & Fox, K. A. (2025). Type 2 myocardial infarction: challenges in diagnosis and treatment. *European Heart Journal*, 46(6), 504-517.
8. Gokhan, I., Dong, W., Grubman, D., Mezue, K., Yang, D., Wang, Y., ... & Hu, J. R. (2024). Clinical biochemistry of serum troponin. *Diagnostics*, 14(4), 378.
9. Fitzgerald, G., Kerley, R. N., & Kiernan, T. J. (2019). High-sensitivity troponin assays: development and utility in a modern health-care system. *Expert review of cardiovascular therapy*, 17(10), 763-770.
10. Jaffe, A. S., Body, R., Mills, N. L., Aakre, K. M., Collinson, P. O., Saenger, A., ... & IFCC Committee on Cardiac Bio-Markers. (2023). Single troponin measurement to rule out myocardial infarction: JACC review topic of the week. *Journal of the American College of Cardiology*, 82(1), 60-69.
11. Kristensen, J. H., Koczulab, C. A. W., Frandsen, E. A., Hasselbalch, R. B., Strandkjær, N., Jørgensen, N., ... & Iversen, K. K. (2023). Kinetics of cardiac troponin and other biomarkers in patients with ST elevation myocardial infarction. *IJC Heart & Vasculature*, 48, 101250.
12. Chaulin, A. (2021). Clinical and diagnostic value of highly sensitive cardiac troponins in arterial hypertension. *Vascular health and risk management*, 431-443.
13. Kim, W., Kim, B. S., Kim, H. J., Lee, J. H., Shin, J., & Shin, J. H. (2022). Clinical implications of cardiac troponin-I in patients with hypertensive crisis visiting the emergency department. *Annals of Medicine*, 54(1), 507-515.
14. Mair, J. (2026). Clinical Gray Zones of Cardiac Troponin Interpretation

in the Emergency Department: When Increased Concentrations Do Not Equal Acute Coronary Syndrome. *Journal of Clinical Medicine*, 15(12), 4444.

15. Gonzalez-del-Hoyo, M., Cediell, G., Carrasquer, A., Bonet, G., Consuegra-Sanchez, L., & Bardaji, A. (2018). Diagnostic and prognostic implications of troponin elevation without chest pain in the emergency. *Emergencias*, 30, 77-83.

TECHNICAL SCIENCES

УДК 624.05

ОСНОВИ ТА ПРИНЦИПИ ПРОЄКТУВАННЯ БУДІВЕЛЬНОГО ГЕНЕРАЛЬНОГО ПЛАНУ

Валовой Олександр Іванович,

канд. техн. наук, професор

Валовой Максим Олександрович,

канд. техн. наук, доцент

Крікуненко Максим Євгенович,

студент 3 курсу

Криворізький національний університет

м. Кривий Ріг, Україна

Анотація: У роботі розглянуто роль будівельного генерального плану, як ключового елемента підготовки та організації будівельного виробництва. Описана відмінність між загальномайданчиковим та об'єктами планами та наведено детальна послідовність їх розробка по етапам, та правила якими керуються під час розробки.

Ключові слова: Будівельний генеральний план, загальномайданчиковий план, об'єктовий план, будівельний майданчик, тимчасові будівлі та споруди, інженерні мережі та комунікації, логістика та вантажопотоки, охорона праці та техніка безпеки.

Вступ. Сучасне успішне та безпечне будівництво чи реконструкція будівель та споруд починається з правильно розробленої технічної документації перед початком будівництва, одним з таких основних документів є розробка будівельного генерального плану у складі проєкту організації будівництва (ПОБ) та проєкту виконання робіт (ПВР) та є основною частиною

технічної документації, що визначає організацію будівельного майданчика та обсягів робіт.

Будівельний генеральний план – це генеральний план запроєктованого об'єкта, на якому показано розміщення споруджуваних постійних і тимчасових будівель та споруд, а також визначені раціональний склад і розміщення об'єктів будівельного господарства з метою максимальної ефективності їх використання з урахуванням вимог охорони праці та пожежо- і вибухобезпеки. Він є основним проєктним документом, який регламентує організацію будівельного майданчика та обсяг тимчасового будівництва. [1, с. 14]

На сьогодні із розвитком технологій розробка будівельного генерального плану є критично важливим елементом, оскільки дає зручність швидко розробити декілька варіантів того як спланувати будівництво та за якими етапами, вирішити питання логістики та складування матеріалів, вибрати найбільш зручний та доцільний варіант, оскільки це дає змогу значно скоротити терміни та вартість будівництва, підвищити безпеку на будівельному майданчику.

Мета дослідження. Визначити вихідні дані, основні правила, послідовність етапів при розробці будівельного генерального плану, що безпосередньо впливає на організацію будівельного майданчика та необхідні обсяги тимчасового будівництва.

Матеріали та методи дослідження. Вихідні дані для розробки генерального плану:

- генеральний план майданчика будівництва;
- дані геологічних, гідрогеологічних, інженерно-економічних та інженерно-топографічних вишукувань;
- проєктна документація;
- календарний план будівництва;
- нормативні документи по проєктуванню будівельних планів;
- розрахунки та обґрунтування потреби в матеріально-технічних і енергетичних ресурсах, тимчасових будівлях і спорудах.

Розрізняють два види будівельних генеральних планів:

Загальномайданчиковий – охоплює всю територію будівництва загалом. На ньому детально вказують об'єкти будівельного господарства, призначені для обслуговування майданчика загалом, і більш укрупнено тимчасові будівлі й споруди, що використовуються при будівництві окремих об'єктів. [2, с. 114]

Об'єктний – є подальшою деталізацією загальномайданчикового, але охоплює територію тільки одного об'єкту, де показують межі будівельного майданчика, автомобільні шляхи та тротуари, розміщення будівельних матеріалів, будівельних механізмів та пристроїв, що потрібні при будівництві, небезпечні зони, тимчасові інженерні мережі та їх підключення.

При проектуванні будівельного генерального плану керуються такими правилами:

- Цей документ є частиною комплексної документації, на будівництво, тому він повинен бути зв'язаний з усіма розділами проекту такими як: технологія робіт, терміни будівництва та розробленими графіками робіт.

Прийняті рішення повинні повністю відповідати вимогам державних будівельних нормативів [3], техніки безпеки, охорони навколишнього середовища, охорони праці [4] та пожежної безпеки.

- Тимчасові будівлі та споруди, які не відносяться до мобільних треба розміщувати на території, що не підлягає під забудову до кінця будівництва, при цьому із дотриманням норм, техніки безпеки і забезпечення санітарно-гігієнічних умов.

- Інвентарні будинки та споруди повинні передбачатись у мінімальному об'ємі, але не менше ніж необхідно для потреб будівництва.

- Будівельний генеральний план повинен оптимізувати вантажопотоки на майданчиках завдяки скорочення дальності перевезень та кількості необхідних перевантажень.

- Повинні цілком повністю забезпечуватись побутові потреби працюючих на будівництві.

- Протяжність тимчасових інженерних мереж та доріг з тротуарами повинна бути мінімальною.

Проектування будівельного генерального плану відбувається в такій послідовності.

- Перший етап проектування передбачає визначення потреб у трудових та матеріально-технічних ресурсах, розрахування обсягів тимчасових споруд та інших виробничих установок.

- Другий етап визначення меж будівельного майданчика.

- Третій етап позначення існуючих та запроєктованих будівель та споруд, інженерних комунікацій та транспортних мереж.

- Четвертий етап, розміщення будівельних механізмів та монтажних кранів, складів матеріалів та будівельних конструкцій (відкритих та закритих).

- П'ятий етап прокладання тимчасових інженерних комунікацій.

- Шостий етап розміщення тимчасових допоміжних підсобних приміщень.

- Сьомий етап наводять експлікації з переліком усіх необхідних будівель та споруд, які необхідні для будівництва.

Висновки: Проектування будівельного генерального плану є одним із головних етапів підготовки до будівництва, оскільки від нього залежить використання території будівельного майданчика, кількості задіяних будівельних механізмів. Грамотний підхід до розробки допомагає скоординувати порядок будівництва уникаючи додаткових простоїв, що впливає на строк та вартість будівництва.

Дотримання усіх вимог та правил підвищує продуктивність праці та підвищує загальну безпеку на об'єкті.

Таким чином будівельний генеральний план потрібно розглядати не, як звичайну документацію зі схемою об'єкта, а як ключ до ефективного планування та покрокової організації будівництва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. ДСТУ 9258:2023. Настанова з організації виконання будівельних робіт. Київ : ДП “УкрДНЦ”, 2023. 45 с.
2. Організація будівництва. Навчальний посібник для студентів з елементами кредитно-трансферної системи організації навчального процесу (для підготовки бакалаврів спеціальності 192 "Будівництво та цивільна інженерія" денної і заочної форм навчання) / Укл.: О.В. Лізунков, В.В. Дарієнко, І.О. Скриннік. – Кропивницький: ЦНТУ, 2020. – 145с.
3. ДБН А.3.1:2016. Організація будівельного виробництва. Київ : Мінрегіон України, 2016. 128с.
4. ДБН А.3.2-2-2009. Охорона праці і промислова безпека у будівництві. Основні положення. Київ : Мінрегіонбуд України, 2009. 128 с.

КОНСТРУКТОРСЬКА ДОКУМЕНТАЦІЯ – ЗАПОРУКА ТЕХНІЧНОГО КОНТРОЛЮ ТА ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ

Шорнікова Світлана Василівна,

начальник відділу

Український науково-дослідний інститут
спеціальної техніки та судових експертиз

Служби безпеки України

м. Київ, Україна

Анотація: Якість продукції в умовах конкурентної боротьби є кінцевою ціллю будь-якого виробника і визначає цінність продукції в очах споживача при експлуатуванні. Рівень якості продукції формується на таких етапах життєвого циклу, як планування, розробка і виготовлення, тому невідповідності, не виявлені на цих етапах, тягнуть за собою великі збитки. Одним із основних етапів проектування технічної продукції є комплект конструкторської документації (КД) на виріб, який супроводжує його на всіх етапах життєвого циклу: без КД неможливо створення і виготовлення виробу, його використання за призначенням. КД є первинним, а отже найбільш повним і точним носієм інформації технічного рівня та якості виробу. Відповідно, від якості розробки КД залежать правильна підготовка і організація виробництва продукції стабільної якості.

Ключові слова: система якості, нормативний контроль, технічний контроль, метрологічний контроль.

Оптимальний рівень якості конструкторських розробок на будь-якому сучасному підприємстві забезпечується технічним контролем, який включає технологічний, метрологічний та нормоконтроль. Основними задачами технічного контролю КД є своєчасне отримання повної та достовірної інформації про якість продукції, стан устаткування і технологічного процесу з

метою попередження несправностей та відхилень, які можуть призвести до порушень вимог стандартів і технічних умов. Іншими словами, це перевірка відповідності конструкції її функціональному призначенню, правильності виконання розмірів, сполучень, вибору і змісту прийнятих технологічних рішень.

Контроль КД являє собою процес, в якому керівництво встановлює можливість досягнення своїх цілей (виготовлення конкурентоздатної продукції), виділяє проблеми і вживає коригувальні заходи перш, ніж підприємству буде завдано серйозної матеріальної шкоди [1]. Завдяки контролю КД, як правило, виявляються похибки в діях певних функцій управління. Отже, контроль КД є вираженням функцій обліку та аналізу, а також процедурою усунення помилок в діях на всіх етапах життєвого циклу – планування, розробки, виробництва та експлуатації [2].

Реалізація технічного контролю передбачає три основних етапи:

- отримання первинної інформації про фактичний стан контролюваного об'єкта, його контрольовані ознаки і показники;
- отримання вторинної інформації — відхилення від заданих параметрів шляхом порівняння первинної інформації із запланованими критеріями, нормами чи вимогами;
- підготовка інформації для вироблення відповідних керувальних впливів на контрольований об'єкт як результат контролю [1].

На стадії розробки КД ціллю контролю є забезпечення відповідності якості виробу, який розробляється, вимогам технічного завдання, діючих нормативно-технічних документів і сучасному технічному рівню. Основними задачами контролю якості при розробці виробу є:

- оцінка рівня якості виробу;
- перевірка правильності використання рекомендованих технічних рішень, сучасних науково-технічних досягнень і виконання вимог технічного завдання;
- перевірка виконання вимог стандартів, галузевих стандартів та

інших нормативних документів;

– отримання повної і достовірної інформації щодо всіх відхилень об'єктів контролю від заданої якості для прийняття відповідних рішень в системі управління якістю.

Технічний контроль КД гарантує, що розробник надає якісний продукт, виявляючи та виправляючи будь-які недоліки в процесі його створення і включає в себе перевірку документації на різних етапах виробництва з метою гарантування того, що продукція відповідає бажаній якості. Якісна продукція повинна задовольняти потреби, очікування і вимоги замовника без помилок і невідповідностей. Таким чином, технічний контроль КД має на меті: по-перше – покращення якості продукції та зниження ризиків; по-друге – підвищення ефективності виробництва; по-третє – залучення нових клієнтів. Ці три мети є запорукою випуску конкурентоздатної продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Види і методи технічного контролю якості продукції. Луцький національний технічний університет URL: <https://elib.lntu.edu.ua> > sites > files > elib_upload > page6 (дата звернення: 10.01.2025).

2. Дубова С.В. Науково-технічна документація: Методичні рекомендації до вивчення дисципліни. / С. В. Дубова. – К. : Центральноукраїнський національний технічний університет 2017, 54 с. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua> > bitstreams > download (дата звернення: 17.01.2025).

PEDAGOGICAL SCIENCES

УДК 378.147:159.98

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ ДО КОНСУЛЬТАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Булгак Микола Володимирович
аспірант 3-го року навчання спеціальності
015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями)
Університет імені Альфреда Нобеля
м. Дніпро, Україна

Анотація. У тезах обґрунтовано методичні засади реалізації міждисциплінарної підготовки майбутніх фахівців соціономічної сфери до консультативної діяльності. Розкрито значення професійно орієнтованих кейсів, моделювання консультативної взаємодії, поступового ускладнення професійних завдань, супервізійного супроводу та рефлексивного аналізу. Доведено, що їх послідовне поєднання забезпечує інтеграцію теоретичних знань і практичного досвіду, сприяє розвитку консультативних умінь, професійного мислення, відповідальності та готовності діяти у складних професійних ситуаціях.

Ключові слова: міждисциплінарна підготовка, консультативна діяльність, майбутні фахівці соціономічної сфери, професійно орієнтовані кейси, моделювання, супервізія, професійна рефлексія, практикоорієнтоване навчання.

Професійна підготовка майбутніх фахівців соціономічної сфери в сучасних умовах дедалі більше орієнтується на формування інтегрованих компетентностей, необхідних для роботи зі складними життєвими ситуаціями

людини. Консультативна діяльність передбачає здатність комплексно аналізувати запити клієнтів, обґрунтовувати професійні рішення, взаємодіяти з представниками різних професійних спільнот та здійснювати рефлексію власної діяльності. Саме тому ефективність професійної підготовки визначається не лише змістом окремих навчальних дисциплін, а й способами їх поєднання в єдину систему професійного навчання.

У наукових дослідженнях міждисциплінарна інтеграція розглядається як один із провідних напрямів модернізації професійної освіти, що забезпечує цілісність підготовки та створює умови для формування системного професійного мислення [1, с. 24–26]. Водночас інтеграція не повинна обмежуватися узгодженням змісту навчальних дисциплін. Значно важливішим є створення такої методичної системи, у межах якої студент послідовно навчається використовувати знання різних галузей для розв'язання реальних консультативних завдань.

Особливість консультативної діяльності полягає в тому, що більшість професійних ситуацій не мають готового алгоритму вирішення. Аналіз проблем клієнта потребує врахування психологічних, педагогічних, соціальних, етичних і комунікативних аспектів, які перебувають у постійній взаємодії. Саме тому методичне забезпечення підготовки має орієнтуватися не на послідовне вивчення окремих дисциплін, а на формування у здобувачів освіти здатності інтегрувати знання у процесі професійної діяльності.

Методично доцільною є організація навчання навколо професійних консультативних ситуацій. У такому разі навчальний кейс стає не лише засобом контролю знань, а й основною одиницею професійного навчання. Робота з кейсом передбачає аналіз проблемної ситуації, визначення консультативного запиту, добір інформації з різних навчальних дисциплін, обґрунтування можливих стратегій допомоги та прогнозування наслідків прийнятих рішень. Такий підхід дає змогу наблизити освітній процес до реальної професійної діяльності та забезпечує поступовий перехід від академічного засвоєння інформації до професійного мислення.

Міждисциплінарний консультативний кейс має відображати не ізольовану психологічну чи соціальну проблему, а комплексну життєву ситуацію клієнта. Його зміст може охоплювати особливості емоційного стану людини, сімейне та соціальне оточення, доступні ресурси підтримки, комунікативні труднощі, етичні дилеми та можливу потребу в залученні інших фахівців. Це спонукає здобувачів освіти розглядати проблему з різних професійних позицій, співвідносити альтернативні пояснення та обґрунтовувати власне консультативне рішення.

Наступним методичним компонентом є моделювання консультативної взаємодії. Воно забезпечує апробацію розроблених рішень у змодельованих професійних ситуаціях і створює умови для розвитку комунікативної компетентності, навичок професійної взаємодії та прийняття рішень в умовах невизначеності. Г. Корі підкреслює, що професійна компетентність консультанта не може формуватися лише шляхом засвоєння теоретичних положень, а потребує систематичного практичного відпрацювання консультативних навичок [2, с. 36–38]. Саме тому рольові консультації, аналіз професійних випадків, тренінгові вправи та симуляційні заняття мають стати невід'ємною складовою міждисциплінарної підготовки.

У процесі моделювання здобувачі освіти можуть по чергово виконувати ролі консультанта, клієнта, спостерігача та члена міждисциплінарної команди. Виконання ролі консультанта спрямоване на відпрацювання навичок встановлення контакту, уточнення запиту, активного слухання, формулювання запитань та добору стратегії допомоги. Роль клієнта сприяє розвитку емпатії та глибшому розумінню психологічного змісту консультативної взаємодії. Позиція спостерігача формує здатність аналізувати професійні дії, виявляти труднощі й аргументовано надавати зворотний зв'язок.

Важливою методичною засадою є поступове ускладнення консультативних ситуацій. На початкових етапах підготовки студентам доцільно пропонувати завдання, що передбачають розпізнавання проблеми, визначення запиту та застосування базових комунікативних умінь. Надалі кейси

можуть включати суперечливу або неповну інформацію, етичні дилеми, кризові обставини, декілька учасників взаємодії та необхідність координації дій різних фахівців. Така послідовність сприяє переходу від виконання окремих професійних дій до самостійного проєктування консультативної допомоги.

Не менш важливим елементом методичного забезпечення є рефлексивний супровід навчання. Його призначення полягає в тому, щоб допомогти студентам осмислити власні професійні дії, співвіднести отриманий результат із поставленими цілями, визначити сильні сторони своєї діяльності та напрями подальшого професійного розвитку. Відповідно до концепції Д. Шона, професійне становлення фахівця пов'язане зі здатністю осмислювати власні дії безпосередньо під час їх виконання та після завершення професійної ситуації [4, с. 49–54]. Рефлексивна діяльність може реалізовуватися через професійні дискусії, письмовий аналіз консультативних випадків, ведення рефлексивних щоденників, самооцінювання та взаємооцінювання.

Особливе значення у підготовці майбутніх консультантів має супервізія. Вона забезпечує професійний зворотний зв'язок, сприяє розвитку відповідальності та допомагає студентам поступово переходити від зовнішнього контролю до самостійного аналізу власної діяльності. П. Гокінс і Р. Шохет розглядають супервізію як поєднання навчальної, підтримувальної та нормативної функцій, що забезпечують професійний розвиток фахівця та належну якість допомоги клієнтові [3, с. 93–97].

У межах освітнього процесу доцільно використовувати навчальну й групову супервізію, а також інтервізійні обговорення. Навчальна супервізія передбачає аналіз змодельованої консультативної взаємодії під керівництвом викладача. Групова супервізія забезпечує розгляд професійної ситуації з декількох позицій, тоді як інтервізія ґрунтується на партнерському аналізі випадків самими здобувачами освіти. Такі форми роботи сприяють розвитку професійної автономності, здатності сприймати аргументовану критику, усвідомлювати межі компетентності та звертатися по допомогу в разі виникнення складних професійних ситуацій.

Методична реалізація міждисциплінарної підготовки може бути представлена як послідовність взаємопов'язаних етапів. На першому етапі здійснюється аналіз консультативного кейсу та визначення його психологічних, педагогічних, соціальних, етичних і комунікативних складників. На другому етапі здобувачі освіти проєктують можливу стратегію консультативної допомоги та аргументують її доцільність. Третій етап передбачає моделювання консультативної взаємодії за допомогою рольових практик і тренінгових вправ. На четвертому етапі здійснюється супервізійне обговорення професійних дій, а на завершальному – індивідуальна та групова рефлексія отриманого досвіду.

Зазначена послідовність має циклічний характер. Результати рефлексивного та супервізійного аналізу враховуються під час виконання наступного професійного завдання, яке передбачає нові або складніші умови. Завдяки цьому студент не лише засвоює окремі консультативні техніки, а поступово формує здатність переносити набутий досвід у нові професійні ситуації, самостійно коригувати власні дії та відповідально приймати рішення.

Отже, методичне забезпечення міждисциплінарної підготовки до консультативної діяльності доцільно розглядати як цілісну систему взаємопов'язаних компонентів. Її основу становить навчання на основі професійних ситуацій, яке послідовно поєднується з моделюванням консультативної взаємодії, рефлексивним аналізом і супервізійним супроводом. Така організація освітнього процесу забезпечує інтеграцію професійних знань, розвиток консультативних умінь і формування готовності майбутніх фахівців соціономічної сфери до самостійного здійснення консультативної діяльності.

Таким чином, методичні засади реалізації міждисциплінарної підготовки полягають не лише в доборі окремих методів навчання, а в побудові логічно завершеного циклу професійного становлення майбутнього консультанта, у межах якого кожний наступний етап ґрунтується на результатах попереднього. Це дає змогу забезпечити цілісність професійної підготовки, послідовне набуття консультативного досвіду, розвиток професійної рефлексії та готовність майбутніх фахівців діяти у складних і невизначених професійних

ситуаціях.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Козловська І. М., Якимович Т. Д. Методологічні аспекти інтегративного підходу до формування фундаментальних знань. *Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи*. 2011. С. 24–29.
2. Corey G. *Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy*. 10th ed. Boston : Cengage Learning, 2020. 560 p.
3. Hawkins P., Shohet R. *Supervision in the Helping Professions*. 4th ed. Maidenhead : Open University Press, 2012. 288 p.
4. Schön D. A. *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. New York : Basic Books, 1983. 374 p.
5. Повідайчик О. С. *Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької діяльності* : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Ужгород, 2019. 522 с.

**ЦИФРОВІ ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІЛОВОГО ПИСЬМА
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ**

Гамерська Ірина Ігорівна,
к.пед.н., доцент
Дрогобицький педагогічний
університет імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна

Анотація: У статті досліджено можливості використання цифрових інтерактивних технологій у процесі формування компетентності ділового письма майбутніх фахівців у закладах вищої освіти. Обґрунтовано необхідність трансформації традиційних підходів до навчання професійної письмової комунікації відповідно до сучасних вимог цифрового суспільства. Проаналізовано педагогічний потенціал інтерактивних методів навчання, хмарних сервісів, платформ спільної роботи, онлайн-симуляцій, технологій штучного інтелекту та електронного оцінювання. Визначено дидактичні умови ефективного використання цифрових технологій під час формування навичок складання ділових документів, офіційного листування та професійної комунікації. Доведено, що інтерактивне цифрове середовище сприяє розвитку мовної, комунікативної, інформаційно-цифрової та професійної компетентностей здобувачів освіти.

Ключові слова: ділове письмо, цифрові технології, інтерактивне навчання, професійна комунікація, цифрова компетентність, заклад вищої освіти, штучний інтелект.

Стрімка цифровізація суспільства, розвиток електронного документообігу, дистанційної взаємодії та цифрових комунікацій суттєво змінюють вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців. Сьогодні ефективне ділове

спілкування здійснюється переважно в цифровому форматі, що потребує не лише високого рівня мовної культури, а й сформованої цифрової компетентності.

Навички ділового письма набувають стратегічного значення, оскільки саме вони забезпечують якісну професійну комунікацію, офіційне листування, підготовку організаційно-розпорядчої документації, ведення електронної документації та взаємодію в корпоративному середовищі. Водночас традиційні методи навчання не завжди відповідають сучасним потребам цифрового суспільства, що актуалізує впровадження інтерактивних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інтерактивного навчання висвітлена у працях О. Пометун, Л. Пироженко, Н. Морзе, В. Бикова, О. Спіріна, В. Кременя, С. Сисоєвої та інших українських учених. Питання професійної комунікації, культури українського ділового мовлення та документознавства досліджували О. Семенов, М. Пентиліук, Н. Бабич, Г. Шелехова та інші науковці.

Разом із тим використання сучасних цифрових інтерактивних технологій і систем штучного інтелекту для розвитку компетентності ділового письма потребує подальшого теоретичного обґрунтування та практичного дослідження.

Метою статті є дослідження педагогічного потенціалу цифрових інтерактивних технологій у формуванні компетентності ділового письма майбутніх фахівців та визначення ефективних напрямів їх використання в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Компетентність ділового письма є інтегрованою характеристикою особистості, яка поєднує мовні знання, комунікативні вміння, навички професійного документування та здатність використовувати цифрові інструменти під час створення офіційних текстів.

Сучасне цифрове освітнє середовище істотно розширює можливості організації навчального процесу. Якщо раніше студенти виконували письмові роботи переважно індивідуально, то нині інтерактивні платформи забезпечують колективне створення документів, взаємне редагування текстів, оперативне

оцінювання та постійний зворотний зв'язок.

Особливу ефективність демонструють технології спільного редагування документів. Робота над одним текстом декількох учасників моделює реальні виробничі процеси, у яких документи проходять етапи погодження, експертного аналізу та доопрацювання. Така діяльність розвиває відповідальність, уміння аргументувати власні редакторські рішення, працювати в команді та дотримуватися стандартів офіційно-ділового стилю.

Важливим напрямом є використання кейс-технологій. Студенти отримують професійні ситуації, що потребують складання службових листів, комерційних пропозицій, інформаційних повідомлень, пресрелізів, наказів, службових записок або відповідей на звернення громадян. Практична спрямованість кейсів сприяє формуванню професійного мислення та розвитку навичок прийняття управлінських рішень.

Суттєво підвищують ефективність навчання інтерактивні симуляції. Під час виконання таких завдань моделюються робочі процеси сучасної організації: ведення електронного документообігу, електронного листування, підготовка документів до погодження, взаємодія між структурними підрозділами. Це дозволяє поєднати мовну підготовку із професійною діяльністю.

Окремої уваги заслуговують технології штучного інтелекту, які дедалі активніше інтегруються в систему вищої освіти. Інтелектуальні цифрові сервіси можуть виконувати функції мовного консультанта, аналізувати граматичні, стилістичні та логічні помилки, пропонувати альтернативні варіанти формулювань, оцінювати зрозумілість тексту й допомагати адаптувати документ до певної цільової аудиторії. Водночас використання таких інструментів має бути педагогічно виваженим. Штучний інтелект доцільно розглядати не як засіб автоматичного створення документів, а як інструмент розвитку навичок редагування, критичного аналізу та вдосконалення власних текстів.

Важливим компонентом інтерактивного навчання є цифровий зворотний зв'язок. Онлайн-коментування, електронні рубрики оцінювання, взаємооцінювання

та самооцінювання дозволяють студентам швидше усвідомлювати власні помилки та коригувати їх у процесі навчання. Дослідження сучасної педагогіки свідчать, що систематичний формувальний зворотний зв'язок позитивно впливає на якість письмових робіт і підвищує навчальну мотивацію.

Під час навчання доцільно поєднувати різні інтерактивні методи: проблемне навчання, метод проєктів, мозковий штурм, дебати, рольові ігри, вебквести та мікропроєкти. Їх комплексне використання забезпечує розвиток не лише мовленнєвої, а й інформаційної, соціальної, підприємницької та цифрової компетентностей.

Ефективність інтерактивних технологій визначається також готовністю викладача до цифрової трансформації освітнього процесу. Сучасний викладач дедалі більше виступає фасилітатором навчання, консультантом і модератором професійної комунікації, а не лише джерелом інформації. Такий підхід відповідає компетентнісній моделі освіти, орієнтованій на активну діяльність здобувачів освіти.

Отже, цифрові інтерактивні технології не лише модернізують процес навчання ділового письма, а й створюють умови для формування професійної культури сучасного фахівця, здатного ефективно працювати в умовах цифрової економіки та глобального інформаційного простору.

Висновки. Результати дослідження підтверджують, що інтерактивні цифрові технології є одним із найефективніших засобів формування компетентності ділового письма майбутніх фахівців. Їх використання забезпечує активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів, розвиток професійної комунікації, критичного мислення, цифрової грамотності та навичок командної взаємодії.

Найбільшу педагогічну ефективність демонструє комплексне використання хмарних сервісів, кейс-технологій, інтерактивних платформ, симуляцій професійних ситуацій та інструментів штучного інтелекту. Перспективними напрямками подальших досліджень є розроблення моделей інтеграції генеративного штучного інтелекту у викладання українського

ділового мовлення, створення адаптивних цифрових курсів та вивчення впливу персоналізованого навчання на формування професійної письмової компетентності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Биков В. Ю. Цифрова трансформація суспільства і розвиток комп'ютерно-технологічної платформи освіти і науки України. Інформаційні технології і засоби навчання. 2019. № 1.
2. Закон України «Про освіту». Київ, 2017.
3. Концепція розвитку цифрових компетентностей. Кабінет Міністрів України, 2021.
4. Морзе Н. В., Буйницька О. П., Варченко-Троценко Л. О. Цифрові технології в освіті. Київ, 2020.
5. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ: А.С.К., 2004.
6. Семеног О. М. Культура наукової української мови. Київ: Академія, 2012.
7. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих. Київ, 2011.
8. Спірін О. М. Цифрова компетентність сучасного педагога: теоретичні аспекти. Інформаційні технології і засоби навчання. 2020. № 3.

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ТА СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

Кадуцькова Ліана Олександрівна

учитель англійської мови,
спеціаліст вищої категорії

Дніпровська гімназія № 10 імені І. І. Манжури
Дніпровської міської ради

Чирченко Олена Іванівна

учитель англійської мови,
спеціаліст першої категорії

Дніпровська гімназія № 10 імені І. І. Манжури
Дніпровської міської ради

Анотація

У статті розглянуто використання ігрових технологій у процесі навчання англійської мови в початковій та середній школі в умовах Нової української школи. Висвітлено роль навчальної гри як засобу формування комунікативної компетентності, підвищення мотивації та створення позитивного освітнього середовища. Представлено практичний досвід використання ігор, рольових ситуацій, командних завдань та проєктної діяльності на уроках англійської мови.

Ключові слова: ігрові технології, англійська мова, Нова українська школа, комунікативна компетентність, інтерактивне навчання, навчальна гра.

Вступ

Сучасна освіта орієнтована не лише на передачу учням певної суми знань, а передусім на формування компетентностей, необхідних для успішної взаємодії людини у суспільстві. Одним із головних завдань навчання іноземної мови є підготовка учня до реального спілкування, уміння висловлювати власну

думку, взаємодіяти з іншими людьми та використовувати мовні знання у практичних ситуаціях.

В умовах Нової української школи особливого значення набуває діяльнісний та компетентнісний підхід до навчання. Учень стає активним учасником освітнього процесу, а роль учителя полягає не лише у поясненні матеріалу, а й у створенні умов для самостійної діяльності, творчості та співпраці.

Навчання англійської мови потребує використання таких методів, які стимулюють мовленнєву активність учнів та підтримують їхню зацікавленість. Особливо актуальним це є у початковій та середній школі, коли формується ставлення дитини до предмета, розвивається впевненість у власних можливостях та закладається основа подальшої іншомовної комунікації.

Метою статті є обґрунтування ефективності використання ігрових технологій у процесі навчання англійської мови та представлення практичного досвіду їх застосування для формування комунікативної компетентності

Теоретичні засади використання ігрових технологій у навчанні англійської мови

Ігрові технології є одним із найбільш ефективних засобів організації сучасного освітнього процесу, оскільки вони поєднують навчальну діяльність із природною потребою дитини у взаємодії, творчості та активному пізнанні. Використання гри на уроках англійської мови дозволяє створити умови, за яких учень не лише засвоює мовний матеріал, а й використовує його у практичній комунікативній діяльності.

У педагогічній практиці гра розглядається не лише як форма відпочинку або емоційного розвантаження, а як повноцінний метод навчання. Вона сприяє розвитку уваги, пам'яті, мислення, уяви, формуванню навичок співпраці та здатності приймати рішення в умовах певної ситуації.

Особливе значення ігрові технології мають під час вивчення іноземної мови. На відміну від традиційного виконання вправ, ігрова діяльність створює потребу у використанні мови як засобу спілкування. Учні отримують

можливість застосовувати нові слова, граматичні конструкції та мовленнєві моделі у наближених до реального життя ситуаціях.

В умовах Нової української школи використання ігрових технологій відповідає основним принципам компетентнісного навчання. Гра допомагає формувати ключові компетентності учнів, зокрема комунікативну, соціальну, культурну та уміння навчатися протягом життя.

Основними функціями ігрових технологій у процесі навчання англійської мови є мотиваційна, комунікативна, розвивальна та соціальна функції.

Таким чином, ігрові технології є ефективним інструментом переходу від пасивного засвоєння знань до активної діяльності учнів, де англійська мова використовується як засіб реального спілкування.

Практичне застосування ігрових технологій у початковій школі

Початкова школа є важливим етапом формування позитивної мотивації до вивчення англійської мови. Саме в цей період закладається інтерес учнів до іноземної мови, формується базовий словниковий запас та початкові навички комунікації.

У роботі з молодшими школярами особливого значення набувають ігри, які поєднують навчальну діяльність із рухом, творчістю та емоційним залученням. Вони допомагають учням легко запам'ятовувати нові слова, тренувати вимову та використовувати мовні конструкції у простих комунікативних ситуаціях.

Одним із ефективних прийомів є гра «What's missing?», яка використовується для повторення та закріплення лексичного матеріалу. Учні розглядають картки із зображеннями або словами, після чого визначають, який елемент зник. Така вправа розвиває пам'ять, увагу та активізує використання англійської лексики.

Гра «Simon says» дозволяє поєднати мовну діяльність із фізичною активністю. Учні виконують команди англійською мовою, що сприяє кращому засвоєнню дієслів руху та розвитку навичок аудіювання.

Комунікативна гра «Find someone who...» може використовуватися для

формування навичок простого діалогу. Учні ставлять запитання однокласникам, знаходять необхідну інформацію та вчаться використовувати англійську мову у взаємодії.

Практика показує, що систематичне використання ігрових технологій у початковій школі сприяє формуванню стійкої мотивації, розвитку мовленнєвої активності та позитивного емоційного ставлення до вивчення англійської мови.

Практичне застосування ігрових технологій у 5–9 класах на уроках англійської мови

Середня школа є особливим етапом навчання англійської мови, оскільки саме в цей період учні переходять від накопичення базового мовного матеріалу до активного використання мови у різноманітних комунікативних ситуаціях. У підлітковому віці важливим завданням учителя є не лише формування мовних навичок, а й підтримка інтересу до предмета, розвиток упевненості у власних можливостях та створення умов для самостійного використання англійської мови. У власній педагогічній практиці під час роботи з учнями 5–9 класів ефективним засобом підвищення мотивації та розвитку комунікативної компетентності є систематичне використання ігрових технологій. Особливу роль у цьому процесі відіграють навчальні ігри, які поєднують роботу з лексичним і граматичним матеріалом із реальними мовленнєвими ситуаціями.

Практичним підґрунтям для організації навчальної діяльності є використання навчально-методичного комплексу Full Blast Plus for Ukraine, який містить сучасні теми, комунікативні вправи та завдання, що легко адаптуються до ігрового формату.

Використання ігрових технологій у 5–6 класах

Учні 5–6 класів активно реагують на елементи змагання, командної роботи та творчої діяльності. На цьому етапі важливо створити умови, за яких дитина не боїться помилятися та використовує англійську мову як засіб взаємодії.

Однією з ефективних вправ є гра «Snowballs», яка використовується для повторення лексичного матеріалу. Учні записують слова або короткі речення на

аркушах паперу, формують «сніжки», після чого обирають завдання однокласників та виконують його. Така форма роботи дозволяє швидко повторити значний обсяг матеріалу та залучити до активної діяльності весь клас.

Гра «Guess the Word» спрямована на розвиток мовної здогадки та навичок опису. Учень отримує слово, але не називає його прямо, а пояснює значення за допомогою інших слів. Інші учасники повинні відгадати поняття англійською мовою.

Наприклад, під час вивчення теми «Food» учень може описати слово pizza:

«It is round. It is food. People eat it with cheese and vegetables».

Гра «Find Someone Who...» сприяє розвитку діалогічного мовлення. Учні ставлять запитання однокласникам, знаходять необхідну інформацію та використовують англійську мову у взаємодії.

Ігрові технології у 7–8 класах

У 7–8 класах учні вже мають достатній словниковий запас для виконання складніших комунікативних завдань. Тому ігрові технології набувають більш змістовного характеру та спрямовуються на розвиток уміння висловлювати власну думку, аргументувати позицію та працювати в команді. Одним із ефективних методів є рольова гра (Role Play). Наприклад, під час вивчення теми «Travelling» учні отримують ролі туриста, працівника туристичного агентства, адміністратора готелю або екскурсовода. Завдання полягає у створенні діалогу відповідно до запропонованої ситуації.

Гра «Brainstorm» використовується для активізації лексики та розвитку творчого мислення. Учні працюють у групах і створюють перелік ідей за певною темою.

Наприклад:

Topic: Healthy lifestyle

Учні пропонують:

- do sports;

- eat healthy food;
- drink enough water;
- sleep well.

Після цього групи презентують свої ідеї та обговорюють їх англійською мовою.

Ігрові технології у 9 класі

У 9 класі учні переходять до більш складних форм іншомовного спілкування. Ігрові технології на цьому етапі спрямовані на розвиток критичного мислення, уміння аргументувати власну позицію та вести дискусію.

Одним із ефективних прийомів є Debate Game.

Наприклад:

Topic: Social media is useful for teenagers.

Учні поділяються на дві групи: прихильники твердження та опоненти. Кожна команда готує аргументи англійською мовою та представляє власну позицію.

Важливе місце займають Project Games, під час яких учні створюють власні продукти: презентації, постери, інформаційні проєкти. Такий вид роботи дозволяє використовувати англійську мову як реальний інструмент спілкування.

Приклади використання ігрових технологій

Практичний досвід роботи з учнями 5–9 класів показує, що найбільшу ефективність мають ті ігрові завдання, які безпосередньо пов'язані з темою уроку та спрямовані не лише на повторення матеріалу, а й на його використання у процесі спілкування.

Під час роботи за навчально-методичним комплексом Full Blast Plus for Ukraine ігрові технології застосовуються на різних етапах уроку: під час актуалізації знань, введення нової лексики, закріплення граматичного матеріалу, розвитку діалогічного та монологічного мовлення.

Гра «Family Tree Race» (5–6 класи)

Під час вивчення теми «Family» для закріплення лексики з теми «Члени

родини» використовується командна гра «Family Tree Race».

Учні отримують завдання скласти родинне дерево, правильно використовуючи слова:

mother, father, sister, brother, grandmother, grandfather.

Команди працюють на швидкість, але головною умовою є правильність виконання завдання та усне представлення результату англійською мовою.

Наприклад:

This is my family. I have got a brother and a sister. My grandmother lives in...

Гра дозволяє поєднати повторення лексики з розвитком навичок говоріння.

Гра «Role Situation» (7–8 класи)

У середніх класах ефективним є використання рольових ситуацій.

Наприклад, під час теми «Travelling» учні отримують різні ролі:

tourist, hotel receptionist, travel agent, guide.

Перед учнями ставиться комунікативне завдання:

You are planning a trip. Ask questions and choose the best option.

Учні використовують мовні конструкції для постановки запитань, уточнення інформації та висловлення власної думки.

Гра «Information Gap» (7–9 класи)

Одним із ефективних способів розвитку комунікативної компетентності є завдання з інформаційною прогалиною.

Учні отримують різну інформацію та повинні спілкуватися англійською мовою, щоб отримати відсутні дані.

Наприклад, під час теми «Healthy lifestyle» один учень має інформацію про режим дня людини, а інший — про її харчування та спортивні звички.

Завдання:

Ask your partner and complete the information.

Такий формат змушує учнів використовувати мову як інструмент отримання інформації.

Під час такої роботи учні вчаться висловлювати власну позицію,

аргументувати думку та вести дискусію англійською мовою.

Висновки

Використання ігрових технологій у навчанні англійської мови є ефективним засобом формування комунікативної компетентності учнів початкової та середньої школи. Ігри, рольові ситуації, командні завдання та проєктна діяльність підвищують мотивацію, допомагають подолати мовний бар'єр та створюють умови для практичного використання англійської мови.

Поєднання ігрових технологій із матеріалами Full Blast Plus for Ukraine відповідає вимогам Нової української школи та сприяє розвитку компетентної особистості учня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898.
2. Концепція «Нова українська школа». Міністерство освіти і науки України.
3. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ: А.С.К., 2004.
4. Mitchell H. Q., Malkogianni M. Full Blast Plus for Ukraine 5. Student's Book.
5. Mitchell H. Q., Malkogianni M. Full Blast Plus for Ukraine 6. Student's Book.
6. Mitchell H. Q., Malkogianni M. Full Blast Plus for Ukraine 7. Student's Book.
7. Mitchell H. Q., Malkogianni M. Full Blast Plus for Ukraine 8. Student's Book.
8. Wright A., Betteridge D., Buckby M. Games for Language Learning. Cambridge University Press.
9. Hadfield J. Intermediate Communication Games. Pearson Education.
10. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. Pearson Education.

ФОРМИРОВАНИЕ ФИЗИЧЕСКОЙ ГОТОВНОСТИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА К ОБУЧЕНИЮ В ШКОЛЕ

Мамедова Гюнель Нурадин кызы

Азербайджанский Государственный Педагогический Университет
г. Баку, Азербайджан

Аннотация. Физическая культура в дошкольном возрасте играет важнейшую роль в развитии детей. На данном этапе закладываются основы физической активности, которые способствуют укреплению здоровья, развитию физических качеств и моторных навыков. Кроме того, физическая культура является важным компонентом готовности детей к школе. В данной статье рассматриваются особенности физического воспитания детей дошкольного возраста, его влияние на психофизическое развитие и задачи, которые должны быть поставлены перед педагогами и родителями.

Ключевые слова. Физическое развитие, личностное развитие, физическая культура, готовность к школе, дошкольное образовательное учреждение.

Начальный период обучения в школе – один из наиболее ответственных и сложных моментов в жизни ребенка как в социально-психологическом, так и в физическом плане. От того, насколько качественно и своевременно будет он подготовлен к школе, во многом зависит успешность его дальнейшего обучения. Интенсификация учебного процесса в современной общеобразовательной школе, вызванная ускоренным социально-экономическим развитием общества, динамикой современного производства, совершенствованием техники и технологий, информатизацией всех сфер общественной жизни человека, делает проблему подготовки детей к обучению в школе актуальной.

Современная школа, ориентированная на максимальное раскрытие

интеллектуальных и физических возможностей учащихся, требует уже на начальном этапе обучения от школьников определенной зрелости. Эта зрелость достигается во многом за счет педагогических воздействий в условиях дошкольного образовательного учреждения (ДОУ). Большинство исследователей считают, что подготовку детей к школе целесообразно и продуктивно проводить в системе дошкольных образовательных учреждений, так как деятельность детей на занятиях в ДОУ в силу того, что она носит систематический характер и ставит их в условия обязательности выполнения требуемых заданий, содержит в себе достаточные возможности для формирования у них необходимых для обучения в школе физических и личностных качеств [1]. В связи с этим перед родителями и педагогами встают непростые задачи: как подготовить ребенка к школе, на что надо обратить внимание, что значит – готов к школе, какие трудности могут ожидать первоклассника и как их избежать, что значит психологически и физически подготовить ребенка к школе? Эти и подобные вопросы не имеют однозначных ответов, требуют постоянного внимания и изучения.

Готовность ребенка к процессу обучения в школе предполагает наличие необходимого и достаточного уровня интеллектуального, личностного, волевого, физического и социального его развития, позволяющего ему освоить школьные учебные программы в условиях обучения в коллективе сверстников [2]. Считаем, что в число основных составляющих данного процесса должны входить следующие компоненты: *психофизиологический* ребенок к моменту поступления в школу должен иметь необходимый уровень психологического развития для усвоения школьной программы – уметь управлять своим вниманием, запоминать материал, владеть обобщающими понятиями, обладать требуемым уровнем словесно-логического мышления, иметь способность получать и усваивать новые знания в условиях школы, в коллективе и на уроке, уметь преодолевать трудности, уметь доводить дело до конца, внимательно слушать и наблюдать, у него должны сложиться устойчивые психофизиологические функции; должны быть развиты мелкие мышцы рук,

пространственная организация и координация движений. *Эмоционально-волевой:* понимать необходимость управления своим поведением, нести ответственность перед взрослыми, способен длительное время выполнять не очень привлекательное задание, преодолевать трудности, выдвигать на первый план мотивы, которые становятся для него наиболее важными в сознательном стремлении к достижению поставленной цели. *Мотивационный* включает в себя социальные, познавательные, когнитивные и ценностный мотивы учения: социальные мотивы учения связаны с его потребностью общаться с другими людьми, желанием занять определенное место в системе доступных ему общественных отношений; познавательные мотивы непосредственно связаны с учебной деятельностью, реализуются в интеллектуальной активности, в процессе овладения им новыми умениями, навыками и знаниями, когнитивный выражается не в сумме усвоенных знаний, а в уровне развития интеллектуальных процессов, когда ребенок умеет выделять существенное в явлениях окружающей действительности, умеет сравнивать их, видеть сходное и отличное, рассуждать, находить причины явлений, делать выводы, умеет выделять предмет своего познания, и так как мышление и процесс познания неразрывно связаны с речью, данный компонент включает в себя и речевое развитие дошкольника, выражающееся в его умении связно, последовательно, понятно для окружающих описать и объяснить что-то, передать ход своих мыслей; ценностный – ребенок понимает важность овладения знаниями.

Стимулировать и развивать эти качества у детей дошкольного возраста необходимо за счет приобщения к занятиям физической культуры – важной составляющей не только физического, но и личностного развития. Анализ отечественной и зарубежной научно-методической литературы выявил существующие в настоящее время следующие три подхода к определению понятия «физическая культура» [3]. Как и любой другой вид человеческой деятельности, физическая культура в своей психологической структуре составлена из потребностей, мотивов и определяемых ими целей и задач, что в

совокупности составляет ее мотивацию, функцией которой является побуждения, направления и смысл образования деятельности.

Что касается физической культуры как средства подготовки дошкольников к образовательному процессу в школе, то она используется педагогами, на наш взгляд, недостаточно. Между тем физическая готовность ребенка в этот период не менее значима, чем психологическая, так как именно она чаще всего становится причиной его неуспеваемости. Разрешить создавшуюся ситуацию сможет сопряженное физическое и личностное развитие детей в ДОО на занятиях по физической культуре [2]. Именно подобный подход содержит огромный потенциал для подготовки дошкольников к образовательному процессу как физически, так и психологически.

Актуальность проблемы формирования физических и личностных качеств дошкольников для эффективной подготовки их к обучению в школе обусловлена противоречиями между важной практической значимостью ее решения и неудовлетворительной разработанностью данной проблемы в современной педагогической теории и практике; необходимостью осуществления всестороннего и гармоничного развития дошкольника в плане его готовности к образовательному процессу в школе и отсутствием требуемых психолого-педагогических обоснований организации данного процесса, признанием важности физической культуры как средства достижения физической, психологической и социальной готовности дошкольников к обучению в школе и отсутствием конкретных технологий реализации этих возможностей в условиях дошкольного образовательного учреждения (ДОО); достаточно большим числом концептуальных подходов к пониманию готовности дошкольника к обучению в школе и недостаточностью существующих методик и диагностик готовности и такой ее составляющей, как физическая готовность [1].

Готовность ребенка к процессу обучения в школе предполагает наличие необходимого и достаточного уровня интеллектуального, личностного,

волевого, физического и социального развития, позволяющего ему освоить школьные учебные программы в условиях обучения в коллективе сверстников. Огромным потенциалом в формировании готовности дошкольников к обучению в школе обладают занятия физической культурой в ДООУ, основанные на личностно – ориентированном подходе и учете индивидуальных физических возможностей каждого ребенка. Так как деятельность детей на занятиях физической культурой в ДООУ носит систематический характер и ставит дошкольников в условия обязательности выполнения требуемых заданий, то подобные занятия обеспечивают формирование у них необходимых для успешного обучения в школе физических, психологических и социальных качеств. Необходимыми для успешного протекания процесса формирования готовности детей к школе являются следующие условия: ориентация ДООУ на физическое, психическое, личностное и социальное развитие ребенка; подготовка преподавателей физической культуры ДООУ к работе в новых условиях; учет возрастных, физиологических, физических особенностей развития ребенка; оснащение ДООУ методической литературой, инвентарем и спортивными снарядами; умение преподавателей работать с диагностическими методиками; формирование силами преподавателей и родителей у ребенка положительной мотивации к занятиям физической культурой и подготовке к школе; замена пассивных методов обучения активными и интерактивными.

Необходимыми элементами содержания понятия «физическая культура» являются мотивационно-потребностей отношение к физической культуре как виду деятельности; знания, которые необходимы в качестве ориентировочной основы этой деятельности; умения организовывать и осуществлять эту деятельность; наличие способностей как внутренней предпосылки быстрого овладения и качественной реализации знаний, умений и навыков.

Как известно, именно в дошкольном возрасте у ребенка развивается способность ставить перед собой все более сложные цели и прилагать усилия для их достижения [2]. Вот почему систематическая работа по воспитанию произвольного поведения в разных видах деятельности (игра, труд, обучение на

занятиях и т.д.) должна начинаться с 5-6 лет. Анализ психолого-педагогической литературы, посвященной изучению процесса формирования физической культуры у детей этого возраста, позволил выделить наиболее важные направления, способствующие развитию их физических и личностных качеств. Это наличие мотивов, побуждающих к занятиям по физическому воспитанию; признание ведущей роли взрослого, развивающего и разъясняющего их значимость; изучение возможностей организации данного вида деятельности и выделение необходимых для этого условий.

Взаимосвязь личностного и физического развития дошкольников позволяет осуществить процесс их подготовки к обучению в школе. Для организации данного процесса как никак лучше подходят именно дошкольные образовательные учреждения, обладающие наибольшим потенциалом. Именно они способны сформировать духовно богатую, физически здоровую, социально активную и творческую личность ребенка, так как обладают значительным педагогическим потенциалом, способны организовать занятия по индивидуальным образовательным программам для детей обоего пола и разного возраста, состояния здоровья, уровня физического развития и подготовки. Кроме того, специально оборудованные для подобного рода занятий помещения, разнообразный инвентарь, снаряды, адаптированные под возраст ребенка, организация режима занятий позволяют им разрешить проблему мотивации дошкольников к занятиям физической культурой.

Процесс подготовки детей младшего возраста к обучению в школе средствами физической культуры в детских образовательных учреждениях позволяет соотнести с процессом формирования у них общей культуры [1]. Занятия физической культурой способствуют не только физическому развитию ребенка, но и его личностному, психическому и социальному развитию.

Воспитание потребности в физическом совершенствовании на основе формирования интереса и мотивов к занятиям физическими упражнениями необходимо осуществлять параллельно с воспитанием гуманного отношения к сверстникам, чувства товарищества, взаимопомощи, эмоционального

выражения сочувствия и соучастия, раскрепощенности. Для того, чтобы процесс подготовки дошкольников к обучению в школе был результативным, необходимо наполнить содержанием каждый из структурных компонентов проводимой работы (психофизиологический, эмоционально-волевой, мотивационный, когнитивный и ценностный). Программа ДОУ должна быть сориентирована на создание психолого-педагогических условий, способствующих наиболее эффективной подготовке детей к предстоящей учебной деятельности и включать формирование у них на принципах личностно-ориентированного подхода личностных качеств, сопряженных с их физическими характеристиками, способствовать выработке на занятиях физической культурой соответствующих адаптационных способностей (навыков межличностного взаимодействия, волевых устремлений, навыков преодоления физических и психических нагрузок).

Желательно использовать в основной части программы комплекс упражнений, способствующий общему физическому развитию ребенка, его двигательной активности (вводно-подготовительная часть, общие развивающие упражнения, основные виды движений). Этот комплекс возможно менять в процессе занятий в соответствии с личностными особенностям каждого дошкольника. Для исключения монотонности и формирования положительной мотивации дети могут самостоятельно выбрать оборудование и тренажеры. Этим достигается сочетание индивидуального, дифференциального и интегрированных подходов в образовательно-воспитательном процессе; учитывается уровень физического развития, двигательных способностей и творческой активности дошкольников [2]. Если выполнение упражнения вызывает у ребенка затруднение, можно предложить упрощенный вариант его исполнения, а после закрепления достигнутого вновь вернуться к первоначальному плану выполнения данного упражнения. Подобный подход формирует у дошкольника устойчивость к неудачам, целеустремленность и настойчивость в достижении цели.

Программы по физическому развитию предполагают также и

формирование мотивации к здоровому образу жизни, занятиям физической культурой. С этой целью могут быть организованы встречи со знаменитыми спортсменами республики, тематические беседы и просмотр слайдов. Подобный подход позволяет наряду с физическим развитием дошкольников, развивать их творческие и созидательные способности (мышление, находчивость и воображение).

Ежедневное выполнение игровых упражнений наряду с физическим развитием также стимулирует развитие творческих способностей детей, способствует воспитанию чувства доброго отношения к людям, природе, снижает уровень агрессии и развивает интерес к жизни. Формированию таких качеств дошкольников, как сосредоточенность, стремление достичь результата, способность выполнить задание с учетом определенных условий, способствуют музыкальные игры, разработанные на основе подражания хорошо знакомым детям образам (имитация повадок и голосов зверей, птиц и др.), и ролевые игры, а также эстафетные игры. Именно подвижные игры в ходе подготовки дошкольников к образовательному процессу в школе способствуют удовлетворению потребности развивающегося организма в движении, воспитанию положительных черт характера, организованному поведению в общении, самостоятельности, ответственности, требуют от дошкольников волевых проявлений, умения управлять своими чувствами и движениями, ориентироваться в пространстве. Именно в игре у детей впервые возникает подчинение одних мотивов другим, сравнение личных достижений с достижениями своих сверстников, появляются «ростки» адекватной самооценки.

Данные ученых говорят о высокой степени готовности к обучению в школе дошкольников из ДООУ, в которых уделялось внимание развитию их физических и личностных качеств, об улучшении психофизиологического и физического состояния дошкольников, снижении у них уровня тревожности, сформированности требуемых для их социализации в образовательном пространстве общеобразовательной школы коммуникативных навыков и

навыков межличностного взаимодействия.

Для того, чтобы физическая культура стала неотъемлемой частью подготовки детей к школе в ДОО необходимо следующее: ориентация ДОО на физическое, психическое, личностное и социальное развитие ребенка; подготовка преподавателей физической культуры ДОО к работе в новых условиях; учет возрастных, физиологических, физических особенностей развития ребенка; оснащение ДОО методической литературой, инвентарем и спортивными снарядами; умение преподавателей работать с диагностическими методиками; формирование силами преподавателей и родителей у ребенка положительной мотивации к занятиям физической культурой и подготовке к школе; замена пассивных методов обучения активными и интерактивными способствуют подготовке ребенка к обучению в школе; разработка моделей физического и личностного развития дошкольников, объединяющая воедино эмоционально-волевой (управление своим поведением, стремление к преодолению трудностей, сознательное стремление к достижению поставленной цели), мотивационный (достаточное развитие произвольного поведения и интеллектуальной сферы, потребность в общении с другими людьми, их оценке, желание занять определенное место в системе доступных общественных отношений, овладеть новыми умениями, знаниями и навыками), психофизиологический (сформированность психологических и физиологических черт, создающих предпосылки, достаточные для того, чтобы ребенок мог приспособиться к условиям школы, имел необходимый уровень психологического, физического и личностного развития для усвоения школьной программы), когнитивный (необходимый уровень развития интеллектуальных процессов) и ценностный (понимание важности овладения знаниями, в осознании того, что стремление овладеть важной содержательной деятельностью гораздо более значимо, чем игра дошкольника) компоненты, позволяют определить и скорректировать динамику физической и личностной готовности дошкольников к процессу обучения в школе.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Карасев Д. Ю. Роль физической культуры в формировании готовности дошкольников к обучению в школе // Приднепровский научный вестник. – 2013. – № 9. – С. 65–70.
2. Физическая культура: учебное пособие для студентов высших учебных заведений заочной формы обучения / Л. Б. Держинская, И. В. Прохорова, Г. А. Держинский. – Волгоград: Издательство Волгоградского филиала РАНХиГС, 2016. – 122 с.
3. Шебеко В. Н. Физическое воспитание дошкольников : учебное пособие / В. Н. Шебеко, Н. Н. Ермак, В. В. Шишкина. – Москва: Академия, 2000. – 176 с.

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Нарійчук Микола Деонисович,

к.пед.н.

КЗ” Одеський педагогічний фаховий коледж”

м. Одеса, Україна

Степановічус Олена Миколаївна,

к.мед.н., доцент

Одеський національний медичний університет

м. Одеса, Україна

Анотація: У сучасному освітньому просторі актуальним є вивчення закономірностей та особливостей емоційного світосприйняття дитини дошкільного віку й розвитку її емоційної сфери, що відіграє важливу роль у реалізації цілісності та гармонійності особистісного потенціалу дитини. Умови розвитку сучасних дітей дають підстави констатувати наявність небажаних тенденцій, зокрема: поступове зростання кількості дітей із проявами депресії, емоційною напруженістю, невротичними ускладненнями розвитку, підвищеною емоційною чутливістю та розладами. У статті висвітлено питання впливу сім’ї на емоційний розвиток дітей дошкільного віку; представлено результати наукових досліджень щодо чинників, які впливають на особистість дитини в родинному середовищі; визначено роль сім’ї у становленні дитини як особистості, а також охарактеризовано категорію проблемних сімей. Матеріали статті стануть у пригоді фахівцям, які працюють із дітьми дошкільного віку.

Ключові слова: сім’я, дитина, емоції, соціалізація.

Модернізація системи освіти в умовах культурного і духовного відродження суспільства потребує звернення до питань забезпечення можливостей для розвитку та самовдосконалення особистості. Державна програма «Діти України», «Національна стратегія розвитку освіти України у

період з 2013 до 2021 років», Закон України «Про дошкільну освіту», Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, зміна освітянської парадигми, масштабність та гострота соціальних, економічних, культурних проблем потребують піднесення пріоритету дошкільної освіти, формування в суспільстві розуміння важливості ранніх етапів життя людини як найвідповідальнішого періоду її соціального становлення [3, с. 18].

Проблеми сімейного виховання завжди привертали увагу педагогічні науки, адже сім'я один із найважливіших виховних інститутів, значення якого для особистості важко переоцінити. Сьогодні сім'я переживає серйозні труднощі, що значною мірою зумовлено кризовими явищами, притаманними українському суспільству в цілому, що негативно позначаються на внутрішньо-сімейній атмосфері, знижують дієвість виховної функції сім'ї, вносять далеко не завжди педагогічно виправдані зміни в її зміст, призводять до того, що сімейне виховання стає об'єктом критики з боку держави, яка вимагає підвищення відповідальності батьків за виховання дітей [6, с. 114].

Про важливість сімейного виховання зазначено в Конституції України, Конвенції про права дитини, Державній програмі «Освіта», Національних програмах «Діти України», та «Українська родина», інших державних документах.

В Державній програмі «Освіта» сформульовані завдання сім'ї, батьки визначаються, як перші педагоги дитини, які мають створити умови для повноцінного становлення особистості, забезпечити дитині відчуття захищеності, довіри, рівноваги [3, с. 8].

Сім'я – найперший соціальний інститут, що робить вагомий внесок у процес соціалізації дитини, і першочергова роль у цьому процесі належить батькам. Упродовж усього життя дитини сім'я є тим мікросередовищем, де відбувається її особистісне становлення. Сучасні сім'ї різноманітні, і від того, в якій родині живе дитина, залежить, яким змістом наповнюється процес формування її особистості, які емоції переживатиме дитина [1, с. 55].

Науковці одностайні у тому, що родині належить значна роль у розвитку

емоційної сфери дитини. Існує безліч чинників сімейної ситуації, таких, як склад сім'ї, психологічний клімат, особливості сімейних взаємин, стиль виховання, особливості емоційності батьків, система їх очікувань і цінностей, які становлять основу формування емоційної сфери дитини. Психологи по-різному аналізують значення факторів сімейної ситуації на емоційний розвиток дитини [10, с. 43].

Наприклад, С. Томкінс [7] виокремлює чотири основні способи «соціалізації смутку»:

- 1) за допомогою покарання (каральний тип);
- 2) за допомогою заохочення;
- 3) за допомогою часткового заохочення;
- 4) за допомогою різнорідних засобів.

Вчений диференціюючи «способи соціалізації» вважав, що коли сльози дитини викликають негативну реакцію дорослих або повністю ігноруються, має місце каральний тип соціалізації печалі. Така поведінка батьків стає причиною страхів дитини і низької толерантності до фрустрації.

Заохочувальний тип соціалізації печалі, на думку вченого, характеризується тим, що батьки намагаються заспокоїти дитину і починають дії, спрямовані на усунення стимулу, який викликав печаль. Це сприяє формуванню почуття довіри, чесності, виховує мужність і стійкість до фрустрації [5, с. 35].

Вибір того чи іншого способу соціалізації печалі залежить від минулого досвіду батьків, а також індивідуальних особливостей дитини. Дитина з низьким порогом печалі плаче частіше і сильніше, викликаючи у батьків більше роздратування і схилиючи їх до карального типу.

Інший тип соціалізації печалі (часткове заохочення) характеризується тим, що батьки просто пестять і підбадьорюють плач дитини, не намагаючись впливати на причину печалі. З віком, така дитина буде не здатна долати печаль.

Як стверджував С. Томкінс, жоден з цих способів соціалізації, не застосовується в чистому вигляді.

Не менш важливим, на думку К. Ізарда, виявляється реагування батьків на вираження у дітей емоції радості. Переживання цієї емоції вкрай важливі для нормального розвитку дитини. Однак радість не може бути результатом вольового зусилля або метою діяльності [2, с. 380].

Батьки не можуть навчити дитину радити. Експресія радості, як правило, пов'язана з посмішкою. Яка рано з'являється у дитини, але спочатку вона носить ендогенний характер. Проте батьки реагують на неї як на емоцію соціальну, сприяючи формуванню емоційної прихильності.

У дослідження проблеми розвитку особистості в сім'ї, характеру взаємовідносин між батьками та дітьми важливий внесок зробили видатні зарубіжні та вітчизняні психологи і педагоги Е. Фромм, Д. Бомринд, Е. Еріксон, Л. Виготський, О. Леонтьєв, Д. Ельконін, С. Рубінштейн, А. Гречишкіна, Т. Кравченко, А. Іванцова та інші.

У своїй роботі А. Іванцова, орієнтовно визначила три групи проблемних сімей:

сім'я з безвідповідальним ставленням до виховання дітей, де стан ускладнюється аморальною поведінкою і способом життя батьків;

сім'я з низькою педагогічною культурою батьків, які припускаються помилок у доборі засобів, методів і форм роботи з дітьми, батьки не можуть обрати правильний стиль і тон взаємин з дітьми;

сім'я у якій діти опинилися без нагляду з різних причин: розлучення, розлад у сім'ї, зайнятість батьків.

В. Семиченко і В. Заслуженюк вирізняють такі найсуттєвіші структурні компоненти сім'ї:

Влада та її розподіл, співвідношення між формальною (дозволеною нормами сучасного суспільства) владою і неформальним лідером.

Комунікації (взаємозв'язки), тобто розподіл інформаційних потоків у родині. У будь-якій сім'ї взаємодія між окремими її членами має різну насиченість, тривалість та якісні особливості [2, с. 260].

У своєму дослідженні Т. Кравченко наводить чинники, які впливають у

сім'ї на особистість дитини. Умовно автор поділяє їх на три групи:

- 1) рівень інтелектуального розвитку в сімейному оточенні;
- 2) емоційний вплив значущих інших на особистість дитини;
- 3) духовний вплив на дитину.

Т. Алексеєнко всі умови за результатом впливу на дитину поділяє на чотири типи, а саме: сприятливі умови, умови напруження, умови ризику, несприятливі умови.

Найближчим соціальним оточенням дитини є, як правило, сім'я. Тривалий час вона найвідчутніше впливає на формування особистості підростаючої людини. За даними Е. Смирнової та її колег, діти, які ростуть в неповних сім'ях, мають менш сприятливу картину емоційно-особистої сфери, порівняно з однолітками, зростаючими в повних сім'ях [5, с. 25].

Отже, особлива значущість сімейного мікросередовища пояснюється відносною самостійністю дитини, залежністю життя і благополуччя від піклування і допомоги дорослих людей, що її виховують. Такі впливи, як схвалення і несхвалення батьків, є регулятором і стимулом психічного розвитку дитини. Від їхнього характеру залежить формування деяких властивостей дитини та її поведінки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеєнко, Т. (2002). Інтегровані умови сучасного сімейного виховання і коефіцієнт їхньої корисної дії. Педагогіка і психологія, 1–2, 53–61.
2. Алексюк, А. (1998). Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : [підручник], 560.
3. Базовий компонент дошкільної освіти: нова редакція. Дошкільне виховання. (2012), 7, 4–19.
4. Вознюк В.С. Маркетинг освітніх послуг [Навчальний посібник]. Луцьк: Волинська книга, 2007. 54 с.
5. Войтко, В. (2014). Емоційні порушення в дитячому віці та їх корекція. Методичні рекомендації. Кіровоград: КЗ «КОШППО імені Василя Сухомлинського», 39, 5.

6. Гавриш Н. (2005). Художнє слово і дитяче мовлення, 128.
7. Інтеграція в дошкільній освіті як інноваційне явище, або що треба знати про інтеграцію?. http://ukrdeti.com/wpcontent/uploads/2017/08/Стаття_проф.Крутій-К._Інтеграція.pdf.
8. Капська, А. (2000). Соціальна педагогіка, 244.
9. Кравченко. Т. (2009). Сім'я та її вплив на соціалізацію дитини. Педагогіка і психологія, 3, 32–42.
10. Мельничук. І. (2002). Генеза емоційних особливостей у сучасних дітей. Наука і освіта, 5, 42–44.
11. Трофаїла. Н. (2014). Емоційна сфера дитини-дошкільника: її розвиток та особливості. Актуальні проблеми сучасної дошкільної та вищої освіти, 349–356.
12. Трофаїла. Н. (2017). Соціально-емоційний розвиток дітей дошкільного віку у просторі сім'ї та родини. Психологія та педагогіка: історія розвитку, сучасний стан та перспективи досліджень», 60–63.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

УДК 159.953:316.48

КОНФАБУЛЯЦІЯ В МІЖОСОБИСТІСНОМУ КОНФЛІКТІ: ЯК ПРОГАЛИНИ ПАМ'ЯТІ СТАЮТЬ ВПЕВНЕНІСТЮ, ЩО ВИЗНАЧАЄ ПОВЕДІНКУ

Стерн Наталя,
психолог, конфліктолог, незалежний дослідник
Ірвайн, США

Анотація: Міжособистісні конфлікти часто зберігаються в пам'яті не як цілісні записи, а як окремі емоційно значущі фрагменти. У цій теоретичній статті розглянуто, як ненавмисні доповнення до спогадів можуть перетворювати невизначеність на впевненість щодо слів, мотивів і намірів іншої людини. Проаналізовано три механізми: помилкову атрибуцію джерела, причинне доповнення та соціальну консолідацію інформації, отриманої після події. Пояснено, як ці механізми можуть утворювати цикл самопідкріплення, у якому реконструйовані наративи впливають на емоції, стратегію поведінки та реакцію іншої сторони. Запропоновано процедуру з чотирьох запитань, що допомагає відокремити факти, які можна перевірити, від висновків, визначити, що залишається невідомим, і обрати конструктивну дію. До процедури додано ресурсно орієнтований етап, заснований на підтверджені попереднього успіху, щоб підтримати спроможність діяти, не підміняючи факти позитивним тлумаченням.

Ключові слова: конфабуляція, реконструктивна пам'ять, міжособистісний конфлікт, моніторинг джерела, атрибуція ворожості, самоефективність, управління конфліктами.

Вступ

Конфлікти рідко зберігаються в пам'яті як цілісні та нейтральні записи. Учасник пам'ятає окремі фрази, дії, тон і емоційні наслідки, тоді як пропущені зв'язки реконструюються пізніше. Це набуває особливого значення, коли реконструйована деталь сприймається як прямий доказ мотиву іншої людини. Тоді конфлікт визначається не лише тим, що сталося, а й версією подій, яка може поєднувати спостереження, висновки, пізніші обговорення та очікування.

Клінічна конфабуляція означає хибні або викривлені спогади, що виникають без свідомого наміру ввести в оману, і найчастіше досліджується за неврологічних станів [1, с. 984-986]. Її не слід використовувати як діагноз для звичайних розбіжностей між людьми. Водночас дослідження моніторингу джерела показують, що люди можуть плутати те, що вони спостерігали, з тим, що вони припустили, уявили або почули пізніше [2, с. 3-5]. У цій статті вислів «конфабулятивні елементи» використовується лише для позначення таких ненавмисних доповнень у звичайному наративі про конфлікт.

Рівень упевненості не дає змоги надійно відрізнити пригаданий факт від реконструйованого. Людина може бути впевнена, що взаємодія завдала шкоди, але не пам'ятати точно формулювання, послідовність подій або намір. Коли ця відмінність зникає, припущення перетворюються на звинувачення, а незгода щодо спогадів може сприйматися як доказ нечесності. Так помилка пам'яті може стати шляхом до ескалації.

Мета

Мета статті – визначити, як конфабулятивні елементи входять до наративів про міжособистісні конфлікти, пояснити їхній вплив на емоції та стратегію поведінки, а також запропонувати коротку процедуру для зменшення необґрунтованої впевненості та відновлення конструктивної спроможності діяти.

Матеріали та методи

У роботі застосовано теоретичний аналіз і синтез досліджень конфабуляції, моніторингу джерела, ефекту дезінформації, конформності

пам'яті та самоефективності [1, с. 984-986; 2, с. 3-5; 3, с. 586-588; 4, с. 536-539; 7, с. 191-195]. Інтерпретація з позицій управління конфліктами спирається на опис об'єктивно-суб'єктивної природи, динаміки та регулювання конфлікту в навчальному посібнику «Конфліктологія» [5, с. 13-15, 39-45, 78-85]. Ресурсно орієнтований етап базується на авторському методі Gene of Victory [6]. Нові клінічні або експериментальні дані в статті не подаються.

Результати та обговорення

Особливо значущими є три механізми. По-перше, помилкова атрибуція джерела виникає, коли людина пам'ятає певну думку, але неправильно визначає її походження. Висновок, сформований після розмови, згодом може згадуватися як те, що інша людина справді сказала. Дослідження моніторингу джерела описують це як змішування інформації, отриманої ззовні, з думками, сформованими всередині [2, с. 3-5]. Отже, «вона не цінувала мій внесок» може перетворитися на «вона сказала, що мій внесок нічого не вартий».

По-друге, причинне доповнення виникає тому, що мотиви неможливо спостерігати безпосередньо. Правдоподібний висновок може стати домінуючим і згодом пригадуватися як установлений факт. Людина може знати, що рішення завдало шкоди, але не знати, чи було воно наслідком ворожості, недбалості, страху, браку інформації або конкуруючого пріоритету. Коли невідомий мотив сприймається як перевірений, звужується коло можливих реакцій і посилюється схильність до звинувачення або відплати.

По-третє, соціальна консолідація відбувається, коли інформація, отримана після події, змінює її подальше пригадування. Лофтус і Палмер показали, що формулювання запитання впливало на розповіді про побачене зіткнення автомобілів [3, с. 586-588]. Габберт, Мемон і Аллан виявили, що люди, які обговорювали подію, пізніше могли повідомляти деталі, які бачив лише інший свідок [4, с. 536-539]. Розповіді про конфлікт часто повторюються друзям, родичам, колегам або онлайн-аудиторії, і нові тлумачення поступово стає важко відокремити від первинного досвіду.

Ці механізми утворюють цикл самопідкріплення: фрагментарний спогад

доповнюється припущенням про мотив; сформована версія посилює гнів або страх; емоція сприяє вибору захисної стратегії; інша сторона реагує; а її реакція сприймається як підтвердження початкової версії. Оскільки конфлікт розвивається через дії та протидії, реконструйований наратив сам стає частиною конфлікту [5, с. 13-15, 39-45].

Розповідь про конфлікт потребує додаткової перевірки, коли вона містить упевненість у точному формулюванні за відсутності запису; неперевірені твердження про намір; нові деталі, що з'явилися після багаторазового обговорення; абсолютні слова на кшталт «завжди» і «ніколи»; або переконання, що незгода щодо спогадів доводить маніпуляцію. Ці ознаки не роблять усю розповідь недійсною; вони лише вказують, де слід відокремити спостереження від тлумачення.

Запропоновано процедуру з чотирьох запитань: Що можна перевірити незалежно? Які деталі були пригадані безпосередньо, а які – виведені або отримані пізніше? Що залишається невідомим, особливо щодо мотиву? Яка конструктивна дія буде доречною, навіть якщо непевне пояснення виявиться хибним? Останнє запитання переносить увагу з доведення минулого тлумачення на вибір корисної відповіді, наприклад уточнення, установлення межі, виправлення запису, паузи або структурованих переговорів.

Метод Gene of Victory може посилити завершальний етап, не підміняючи факти позитивним мисленням. Після перевірки фактів людина пригадує конкретну попередню ситуацію, у якій вона впоралася з невизначеністю, відстояла межу, домовилася, відновилася після невдачі або прийняла складне рішення [6]. Ключове запитання звучить не «Як мені відчувати себе переможцем?», а «Які саме мої дії тоді спрацювали?». Це може виявити роль підготовки, наполегливості, емоційного контролю, збирання інформації або зміни стратегії. Відповідно до теорії самоефективності, такий спогад використовується як доказ успішної дії та поведінковий орієнтир для теперішньої ситуації [7, с. 191-195].

Запропоновану модель можна перевірити емпірично. Учасникам можна

показати неоднозначний конфлікт на робочому місці, а потім надати нейтральну інформацію, емоційно забарвлену інформацію або суперечливу версію іншого учасника. Після цього вони реконструюватимуть подію, оцінюватимуть упевненість, приписуватимуть мотиви та обиратимуть реакцію. Одна група відповідатиме на чотири запитання й пригадуватиме релевантний досвід успішного подолання, тоді як контрольна група рефлексуватиме без структурованої процедури. Показниками результату можуть бути кількість непідтверджених деталей, упевненість у помилках, приписування ворожих намірів, готовність до переговорів і сприйнята здатність діяти. Гіпотеза полягає в тому, що перевірка джерела зменшить необґрунтовану впевненість, а пригадування підтвердженого успіху підвищить спроможність діяти без посилення викривлень.

Висновки

Конфабулятивні елементи в конфлікті не потребують ані навмисного обману, ані клінічного розладу. Вони можуть виникати, коли людина неправильно визначає джерело думки, доповнює невідомий мотив або включає пізнішу інформацію до первинної розповіді. Оскільки люди діють на основі наративів, що зберігаються в пам'яті, їхні дії можуть викликати реакції, які здаються підтвердженням цих наративів. Корисне втручання має одночасно зберігати точність і спроможність діяти: відокремлювати факти від висновків, визначати, що залишається невідомим, обирати дію, яка не залежить від недоведеного мотиву, і використовувати реальний попередній успіх як обґрунтоване джерело стратегії. Подальші дослідження мають перевірити, чи покращує ця процедура відповідність між точністю спогадів і впевненістю в них, а також поведінку в конфлікті.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Turner M. S., Cipolotti L., Shallice T. Spontaneous confabulation, temporal context confusion and reality monitoring: A study of three patients. *Journal of the International Neuropsychological Society*. 2010. T. 16, № 6. С. 984-994.

2. Johnson M. K., Hashtroudi S., Lindsay D. S. Source monitoring. *Psychological Bulletin*. 1993. T. 114, № 1. С. 3-28.
3. Loftus E. F., Palmer J. C. Reconstruction of automobile destruction: An example of the interaction between language and memory. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*. 1974. T. 13, № 5. С. 585-589.
4. Gabbert F., Memon A., Allan K. Memory conformity: Can eyewitnesses influence each other's memories for an event? *Applied Cognitive Psychology*. 2003. T. 17, № 5. С. 533-543.
5. Калениченко Р. А., Мороз І. М., Стерн Н. Є., Телебенєва Є. О. Конфліктологія : навчальний посібник. Київ : Компрінт, 2026. 200 с.
6. Stern N. The Gene of Victory Method. 2026. URL: <https://www.geneofvictory.com> (дата звернення: 27.07.2026).
7. Bandura A. Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*. 1977. T. 84, № 2. С. 191-215.

УДК 78.071.2

ВИКОНАВСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ МУЗИЧНОГО ТВОРУ ЯК МИСТЕЦТВОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

Малашевська Ірина Анатоліївна,

доктор педагогічних наук, доцент

Ткаченко Олена Миколаївна,

кандидат педагогічних наук,

Захарченко Алла Василівна,

старший викладач,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі,

м. Переяслав, Україна

Анотація: У статті розглянуто виконавську інтерпретацію музичного твору як одну з актуальних проблем сучасного мистецтвознавства. Висвітлено сутність інтерпретації як творчого процесу художнього осмислення музичного тексту, визначено роль виконавця у розкритті авторського задуму та створенні художнього образу. Акцентовано увагу на значенні виконавської культури, стильового мислення та індивідуальної творчої манери у формуванні інтерпретаційної концепції музичного твору. Обґрунтовано, що виконавська інтерпретація є важливою складовою професійної підготовки музиканта та розвитку сучасного музичного мистецтва.

Ключові слова: виконавська інтерпретація, музичний твір, музичне виконавство, художній образ, виконавська культура, музичне мистецтво.

Вступ. Сучасне музичне мистецтво характеризується переосмисленням ролі виконавця як активного співтворця художнього образу музичного твору. Виконавська інтерпретація вже давно перестала розглядатися лише як точне

відтворення авторського тексту. Вона постає складним художньо-творчим процесом, у якому поєднуються композиторський задум, індивідуальний виконавський досвід, стильова культура, художнє мислення та особистісна рефлексія музиканта. Саме тому проблема виконавської інтерпретації залишається однією з центральних у сучасному мистецтвознавстві, адже вона визначає закономірності художнього втілення музичного твору та розкриває механізми формування його художнього змісту.

В умовах розвитку сучасної мистецької освіти особливого значення набуває підготовка музикантів, здатних не лише професійно виконувати музичні твори, а й усвідомлено здійснювати їх художню інтерпретацію відповідно до історико-стильових, жанрових та естетичних особливостей. Саме тому дослідження виконавської інтерпретації має важливе значення як для музичного виконавства, так і для професійної підготовки майбутніх викладачів мистецьких шкіл.

Мета роботи полягає у розкритті сутності виконавської інтерпретації музичного твору як мистецтвознавчої проблеми та визначити її значення у формуванні професійної культури сучасного музиканта-виконавця.

Матеріали та методи. Методологічною основою дослідження стали положення сучасного музикознавства, мистецтвознавства та теорії музичного виконавства. Використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів: аналіз та узагальнення наукової літератури, мистецтвознавчий аналіз, історико-культурний метод, порівняльний аналіз, інтерпретаційний підхід та систематизацію наукових положень щодо природи музично-виконавської творчості.

Результати та обговорення. У музикознавчій науці виконавська інтерпретація розглядається як складний процес художнього осмислення музичного тексту, що передбачає не механічне відтворення нотного запису, а створення нового художнього результату, заснованого на творчому діалозі між композитором і виконавцем. Саме тому музичний твір існує у двох взаємопов'язаних вимірах: як авторський текст і як його виконавське втілення.

На відміну від інших видів мистецтва, музичний твір набуває завершеного художнього існування лише в процесі виконання. Нотний текст є своєрідною моделлю майбутнього звучання, яка потребує творчого прочитання. Саме виконавець визначає характер звукової драматургії, темпову організацію, динамічний розвиток, агогіку, артикуляцію та емоційно-образний зміст музичного твору. У цьому контексті виконавська інтерпретація виступає самостійним видом художньої діяльності.

Одним із визначальних чинників інтерпретації є стильове мислення музиканта. Художньо переконливе виконання можливе лише за умови глибокого розуміння історичної епохи, композиторського стилю, жанрових особливостей твору та закономірностей розвитку виконавських традицій. Саме тому сучасне музикознавство дедалі більше звертається до проблем історично обґрунтованого виконавства, що передбачає поєднання автентичності з індивідуальним творчим баченням виконавця [2, с. 12].

Водночас інтерпретація не може бути абсолютно об'єктивною. Кожне виконання містить елементи особистісного художнього досвіду, індивідуальної виконавської культури, емоційного стану та естетичних уподобань музиканта. Саме ця індивідуалізація зумовлює існування різноманітних виконавських версій одного й того самого твору, кожна з яких розкриває нові грані його художнього змісту.

Особливого значення виконавська інтерпретація набуває у професійній підготовці майбутніх викладачів мистецьких шкіл. Викладач музичного мистецтва є не лише носієм виконавської культури, а й транслятором художніх традицій наступним поколінням музикантів. Від рівня сформованості його інтерпретаційного мислення залежить здатність навчати учнів художньому аналізу музичного твору, розвитку їхнього образного мислення, виконавської культури та творчої самостійності [1, с. 14].

Сучасні тенденції розвитку мистецької освіти актуалізують необхідність інтеграції традиційних виконавських шкіл із новітніми художніми практиками. Використання цифрових технологій, мультимедійних засобів, міжнародного

виконавського досвіду та міждисциплінарних підходів значно розширює можливості художньої інтерпретації музичних творів. Водночас незмінною залишається необхідність формування високої виконавської культури, що ґрунтується на глибокому знанні музичного стилю, художньої форми, естетики та законів музичного мистецтва.

В умовах сучасних соціокультурних трансформацій особливого значення набуває гуманістична функція музичного виконавства. Художня інтерпретація музичного твору сприяє не лише передачі авторського задуму, а й формуванню духовно-ціннісних орієнтирів особистості, розвитку емоційного інтелекту, емпатії, художньої рефлексії та естетичної культури. Саме тому виконавська діяльність набуває ознак культуротворчої практики, що забезпечує збереження національної музичної спадщини та інтеграцію української виконавської школи до європейського мистецького простору [4, с. 230].

Таким чином, виконавська інтерпретація є не лише технічним або методичним компонентом професійної діяльності музиканта, а насамперед мистецьким феноменом, що поєднує художню творчість, культурну традицію, стильове мислення та індивідуальне авторське прочитання музичного твору.

Висновки. Виконавська інтерпретація музичного твору є однією з фундаментальних категорій сучасного мистецтвознавства, оскільки визначає механізми художнього існування музичного твору в культурному просторі. Її сутність полягає у творчому осмисленні авторського тексту, художньому моделюванні музичного образу та індивідуальному виконавському прочитанні композиторського задуму. Формування інтерпретаційної культури музиканта є важливою умовою професійної підготовки майбутніх викладачів мистецьких шкіл, адже забезпечує розвиток їхньої виконавської майстерності, художнього мислення та здатності до творчої самореалізації. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні сучасних тенденцій розвитку виконавської інтерпретації в умовах цифровізації мистецької освіти та інтеграції української виконавської школи до європейського культурного простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Крицький В. М. Формування уміння художньої інтерпретації у студентів музичних факультетів педагогічних закладів вищої освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1999. 20 с
2. Малашевська І.А. Методика музично-теоретичної підготовки майбутніх учителів музики на історико-стильовій основі: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 теорія і методика навчання музики і музичного виховання. Київ, 2005. 22 с.
3. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 24.05.2019 № 727. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-vishoyi-osviti-za-specialnistyu-025-muzichne-mistectvo-dlya-pershogo-bakalavrskogo-rivnya-vishoyi-osviti> (дата звернення: 23.07.2026).
4. Ципін Г. М. Психологія музично-виконавської діяльності. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2011. 264 с.
5. Rink J. The Practice of Performance: Studies in Musical Interpretation. Cambridge : Cambridge University Press, 1995. 284 p.

PHILOLOGICAL SCIENCES

HUMOR AND SIMPLIFICATION IN CONTEMPORARY ITALIAN POLITICAL DISCOURSE: PRAGMATIC STRATEGIES IN DIGITAL COMMUNICATION

Holtseva M.

Senior Lecturer

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Introduction. Contemporary Italian political discourse is increasingly shaped by the communicative logic of digital platforms, where immediacy, personalization and emotional resonance influence how political actors construct public messages. In this context, humor and simplification function not merely as stylistic devices but as pragmatic strategies that help politicians reduce complexity, create proximity with audiences and frame political conflict in memorable forms. As Italian scholarship notes, “*la comunicazione politica digitale favorisce forme espressive rapide, personalizzate e polarizzanti*” (digital political communication favours rapid, personalized and polarizing expressive forms)[1].

Aim of the study. The aim of this study is to examine how humor and linguistic simplification operate in contemporary Italian political discourse on digital platforms. Special attention is paid to their pragmatic functions: building solidarity, attacking opponents, reinforcing group identity, producing irony, and transforming complex social or institutional issues into accessible narratives.

Materials and methods. The research is based on a qualitative pragmatic analysis of examples from Italian political communication in digital environments, including posts, short public statements and platform-oriented messages. The analysis considers lexical choice, irony, humorous framing, evaluative markers, slogans, hashtags and simplified oppositions such as “*noi/loro*” (we/they) and “*popolo/élite*”

(people/elite)[3;4]. The methodological framework combines discourse analysis, pragmatics and elements of corpus-oriented political linguistics.

Results and discussion. The analysis shows that humor often serves a dual function: it entertains and, at the same time, performs political evaluation. Ironic remarks, humorous nicknames and playful hashtags allow political actors to criticize opponents while reducing the apparent aggressiveness of the message. Simplification, in turn, makes political communication more accessible but may also encourage polarization by presenting issues through binary contrasts. This confirms the observation that *“l’opposizione tra élite corrotte e popolo virtuoso si adatta bene alla semplificazione e alla polarizzazione dei social media”* (the opposition between corrupt elites and virtuous people fits well with the simplification and polarization of social media) [3].

Main body. Within digital political discourse, humor can function as an instrument of alignment, delegitimization and self-presentation. It helps political figures appear informal, spontaneous and close to everyday language. At the same time, simplified wording increases memorability and shareability, especially in short digital genres. However, simplification should not be interpreted only as linguistic poverty. As noted in Italian studies of political language, *“la lingua semplice non coincide necessariamente con il semplicismo”* (simple language does not necessarily coincide with simplism) [2]. Therefore, the pragmatic value of simplification depends on context, communicative intention and audience interpretation.

Conclusion. Humor and simplification are central pragmatic resources in contemporary Italian political communication. They support persuasion by making messages emotionally engaging, easily reproducible and ideologically clear. At the same time, they raise questions about the relationship between accessibility and manipulation, participation and polarization. The study contributes to the understanding of how digital discourse reshapes political language and how pragmatic strategies influence the construction of consensus in the Italian public sphere.

REFERENCES

1. Bianco, A. (2026). *Humor and political discourse: A corpus-based study of Italian politicians on X* [Doctoral dissertation, Università degli Studi di Bergamo].
2. Ceron, A., Decadri, S., & Negri, F. (2023). *Populismo in rete: Un'analisi della comunicazione dei politici italiani*. Carocci Editore.
3. Ceron, A., Decadri, S., & Negri, F. (2026). Populist rhetoric from Italian politicians on social media. *The Loop: ECPR's Political Science Blog*.
4. Ondelli, S. (2020). Semplicità, semplificazione e semplicitismo: Su alcuni fraintendimenti nell'analisi della lingua dei politici. *Quaderns d'Italia*, 25, 171–188. <https://doi.org/10.5565/rev/qdi.490>

ECONOMIC SCIENCES

UDC 339.9

THE INFLATIONARY EFFECTS OF A STRAIT OF HORMUZ BLOCKADE ON OIL-IMPORTING ECONOMIES

Baiev Kyril,
Master's student
Paris Lodron University,
Salzburg, Austria

Annotation: The current war in the Middle East has triggered the largest crisis in the history of the global oil market. Due to hostilities and the de facto blockade of the Strait of Hormuz – the primary transit route for oil tankers – oil prices have soared to unseen levels. The immediate impact on hydrocarbon prices was significant. Oil prices surged by approximately 8%, while gas prices in Europe rose by about 20%. The long-term impact on energy prices will depend on the duration of the hostilities and their effect on shipping through the Strait of Hormuz. A short-term conflict would increase geopolitical risk in oil and gas markets. Prolonged disruptions would deplete inventories, constrain logistics, and tighten the global oil and gas balance, exerting a far greater impact on prices. Up to 20% of global crude oil supplies pass through the Strait of Hormuz; a disruption there could – and currently does – trigger a massive supply shock for oil-importing nations, leading to a significant rise in energy prices, accelerating inflation, and sharply slowing GDP growth due to the increased costs of transporting, producing, and storing petroleum products.

Keywords: Persian Gulf War, Blockade of the Strait of Hormuz, Inflationary consequences of the blockade, Economy of oil-importing countries.

Classic studies show that oil shocks play a significant role in shaping macroeconomic fluctuations. Hamilton [1] demonstrates that sharp changes in oil prices have historically preceded periods of economic slowdown in oil-importing countries. Kilian [2] complements this approach by arguing that oil shocks should be viewed as endogenous events differing in origin (demand, supply, speculative shocks) which leads to heterogeneous macroeconomic consequences (Fig. 1).

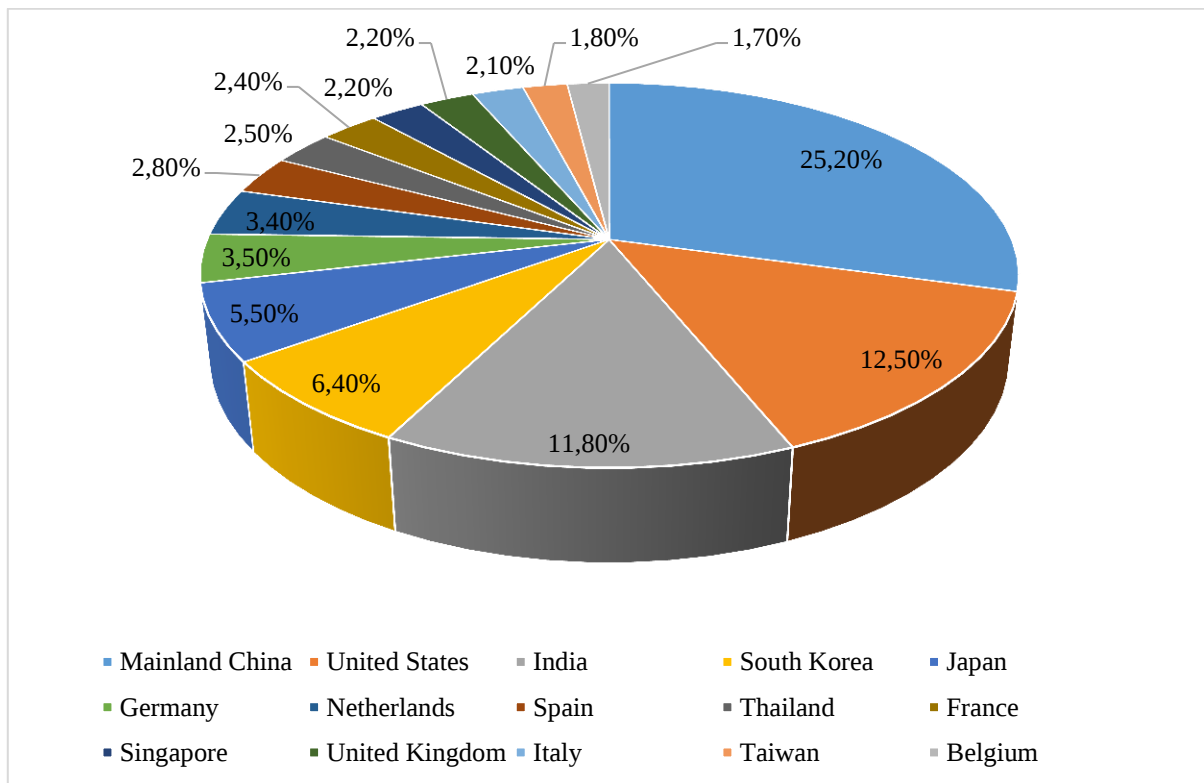

Fig. 1. Largest Crude Oil Importers – 2025

Author's development based on materials International Energy Agency (IEA) [3]

Recent studies highlight that geopolitical uncertainty itself affects asset prices. Caldara and Iacoviello [4] demonstrate that a rise in geopolitical risk leads to increased volatility and shifts in market participants' expectations, even in the absence of actual changes in fundamentals. This is particularly significant in the context of the Strait of Hormuz, where even the threat of a blockade can trigger an immediate reassessment of risks and a surge in oil prices [5]. Geopolitical conflicts create an additional component of the oil price: a risk premium. According to data from Reuters and Bloomberg, expectations of conflict escalation in 2026 led to sharp, short-term price spikes, followed by partial corrections after diplomatic initiatives

[5, 6].

A geopolitical shock caused by the Strait of Hormuz blockade impacts the global oil market through several interconnected mechanisms. First and the most important, there is a reduction in the effective global supply of oil, given that approximately 20% of global crude oil shipments pass through this route [3]. Even if production volumes remain unchanged, disruptions to transportation reduce the availability of oil for global consumers, leading to price increases. At the same time, international trade costs rise: insurance premiums, freight costs, and expenses related to ensuring shipping security and usage of alternative logistics routes all increase. Amid the crisis, transportation costs have risen significantly, further driving up the final cost of oil and petroleum products [7].

Furthermore, the behavior of market participants plays a significant role. Financial markets react to political events much faster than actual changes in physical supplies occur. Consequently, news regarding military escalation, threats to close the strait, or – conversely – the start of diplomatic negotiations is immediately reflected in oil price movements. As the events of 2026 demonstrated, even reports of a potential resolution to the conflict between the US and Iran were accompanied by a rapid decline in global oil prices following an initial spike [8]. Therefore, a geopolitical shock exerts influence not only through a physical reduction in supply but also by increasing transaction costs and altering market participants' expectations – factors that collectively intensify price pressures in the global oil market.

The selection of cases is theory-driven and relevance-based. The study focuses on the major oil-importing countries, as they are the most directly affected by the disruption in global oil supply chains. The principal criterion for inclusion is economic dependence on imported oil and integration into world energy markets. The sample includes large advanced and emerging economies, such as China, India, Japan, South Korea, Germany, France, Italy, Spain, the Netherlands, the United Kingdom, and selected other import dependent economies. These countries account for a large share of world oil consumption and are structurally vulnerable to price shocks from geopolitical disturbances in the Middle East (Fig. 2).

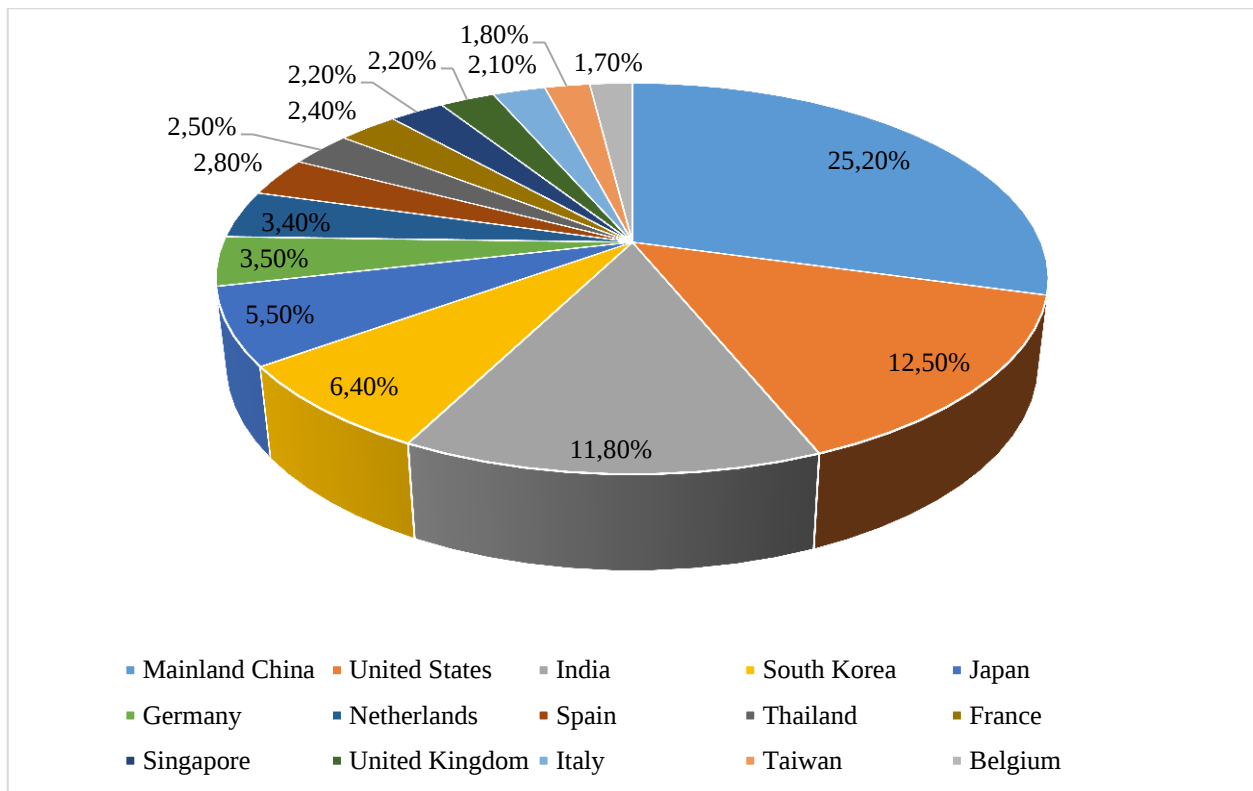

Fig. 2. Largest Crude Oil Importers – 2025

Author's development based on materials International Energy Agency (IEA) [3]

With the Strait of Hormuz effectively remaining closed in a slowing trend, disruptions to global oil production and supply continue. Middle Eastern oil producers have cut production by more than 11 million barrels per day (bpd), leading to a significant drawdown in global inventories of an average of 6.3 million bpd in the second quarter of 2026 and 7.6 million bpd in the third quarter of 2026. As a result, oil inventories in OECD countries are at their lowest level since 2003. Global oil demand is projected to decline by 1.1 million bpd in 2026 compared to last year, but is forecast to increase by 2.5 million bpd in 2027 as oil prices decline and oil growth in the East gradually picks up. According to the forecast of the International Energy Agency (IEA), global demand for oil will remain stable in recent years and will reach 104.9 million barrels per day (bpd) by the end of 2026, which will increase the 2025 figure (104.0 million bpd) by 0.85 million bpd (+0.8% y/y) (Fig. 3).

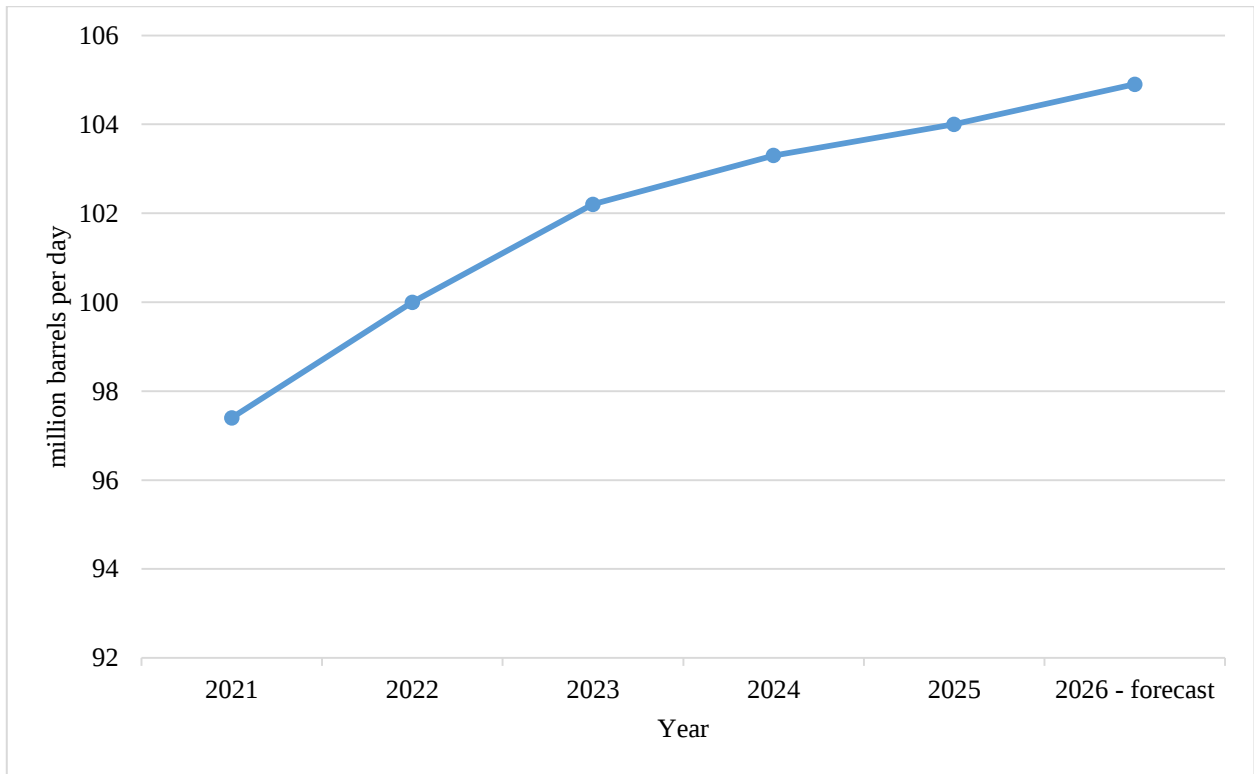

Fig. 3. Global oil demand, IEA forecast, million barrels per day

Author's development based on materials International Energy Agency (IEA) [3]

There are two main reasons for this choice. First, it provides sufficient variation in the key moderating variable, oil import dependence, across countries. This variation is required to estimate heterogeneous treatment effects. Second, it enables meaningful cross-country comparison between economies with different levels of diversification, energy policy structures and macroeconomic resilience.

Importantly, the selected cases are not intended to represent a random sample of all countries in the world, but rather a theoretically relevant set of highly exposed economies. This approach is consistent with comparative macroeconomic research designs that prioritize analytical relevance over statistical representativeness.

The empirical research model operationalizes the described theory as follows:

$$\text{Inflation}_{it} = \alpha + \mu_i + \lambda t + \beta_1 \text{Shock}_{it} + \beta_2 \text{OilDependence}_{ei} + \beta_3 (\text{Shock}_{it} \times \text{OilDependence}_{ei}) + \varepsilon_{it}$$

In this specification, the variable Shock_{it} reflects the emergence of a geopolitical crisis and the associated global oil shock, consistent with empirical observations of events in 2026. The $\text{OilDependence}_{ei}$ parameter captures structural

differences in reliance on oil imports, thereby determining the degree of vulnerability to periodic energy shocks. Of particular interest is the $\text{Shock}_t \times \text{OilDependence}_i$ interaction term, which allows for an assessment of how an economy's structural dependence shapes the impact of geopolitical shocks on inflation. The oil supply mechanism aligns with IEA data, while the effects associated with uncertainty and financial risk revaluation are consistent with the findings of Caldara and Iacoviello [9]. Overall, the proposed empirical model represents a direct quantitative realization of the theoretical idea that global oil shocks transmit to inflation differently across national economies.

The dependent variable Inflation_i is operationalized as the annual percentage change in the Consumer Price Index (CPI). This measure reflects the overall dynamics of price levels and is widely used in macroeconomic research as a standard indicator of inflationary pressure. The data are comparable across countries and available in international statistical databases.

The independent variable Shock_t is operationalized as a time-based binary variable reflecting the occurrence of a geopolitical crisis. It takes the value 0 for the period prior to the shock and 1 following the beginning of the disruption to oil supplies through the Strait of Hormuz in 2026. This operationalization reflects the exogenous nature of the event and allows for the assessment of its average macroeconomic effect.

The moderating variable OilDependence_i is measured as the share of net oil imports in total oil or energy consumption, depending on data availability. This indicator reflects structural dependence on external oil supplies and the degree of vulnerability to global oil shocks. Data are sourced from the International Energy Agency (IEA), the U.S. Energy Information Administration (EIA), and UN Comtrade.

The interaction term $\text{Shock}_t \times \text{OilDependence}_i$ is the study's central explanatory mechanism. It captures heterogeneous effects, making it possible to move beyond average impacts and determine whether more dependent economies experience a stronger inflationary response to an identical external shock.

Country fixed effects (μ_i) control for time-invariant structural differences between economies, such as institutional quality, long-term energy structure, and geographical characteristics. Time fixed effects (λ_t) account for global macroeconomic trends affecting all countries at the same time, including fluctuations in global demand, monetary policy cycles, and general inflationary trends.

The study relies entirely on secondary data, no primary data collection is conducted. The dataset is collected from open international statistical databases, ensuring the comparability and transparency of measurements across countries and over time. Key data sources include the World Bank, the International Monetary Fund (IMF), the International Energy Agency (IEA), and the U.S. Energy Information Administration (EIA) [3, 10]. These organizations provide standardized macroeconomic and energy indicators required to construct the variables.

The data are structured in a country-year panel format, enabling a systematic observation of inflation dynamics before and after the geopolitical shock across various countries. The time dimension allows for the identification of changes associated with the events of 2026, while the cross-sectional dimension reflects differences in countries' structural features.

The empirical strategy is based on a panel regression with country fixed effects and time fixed effects. This method is suitable to measure the impact of an exogenous shock while controlling for unobserved cross-country heterogeneity and common time trends.

A key parameter of the analysis is the interaction coefficient between the geopolitical shock and oil dependence. A statistically significant and positive coefficient would indicate that countries with a higher dependence on oil imports experience a stronger inflationary impact following a disruption of supplies through the Strait of Hormuz.

Standard errors are interpreted in a way that ensures robust conclusions regarding the statistical significance of the results. The analysis focuses primarily on estimating average treatment effects and cross-country effect heterogeneity, rather than on forecasting future inflation.

Therefore, the empirical strategy directly tests the theoretical hypothesis that the transmission of global oil shocks to domestic inflation depends on the economy's structural dependence on oil imports.

BIBLIOGRAPHY

1. Hamilton, J. D. (2009). Causes and consequences of the oil shock of 2007–08. Brookings Papers on Economic Activity. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/2009a_bpea_hamilton-1.pdf
2. Kilian, L. (2009). Not all oil price shocks are alike: Disentangling demand and supply shocks in the crude oil market. <http://papers.economics.ubc.ca/legacypapers/kilian.pdf>
3. U.S. Energy Information Administration. (2026, June 9). EIA expects a drop in global oil demand will limit price increases from Hormuz disruptions. Today in Energy. <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=65504>
4. Caldara, D., & Iacoviello, M. (2018). Measuring geopolitical risk (International Finance Discussion Papers No. 1222). Board of Governors of the Federal Reserve System. <https://www.federalreserve.gov/econres/ifdp/measuring-geopolitical-risk.htm>
5. Schneider, H. (2026, March 2). Iran conflict poses new risk to U.S. economic resilience. Reuters. <https://www.reuters.com/world/middle-east/iran-conflict-poses-new-risk-us-economic-resilience-2026-03-02/>
6. Del Valle, M., & Biryukov, A. (2026, March 31). Arab nations may lose \$200 billion from Iran war, UN says. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2026-03-31/arab-nations-may-lose-200-billion-from-iran-war-un-study-finds>
7. Caldara, D., & Iacoviello, M. (2018). Measuring geopolitical risk (International Finance Discussion Papers No. 1222). Board of Governors of the Federal Reserve System. <https://www.federalreserve.gov/econres/ifdp/measuring-geopolitical-risk.htm>
8. Lindner, E. (2026, March 13). Echoes of the '70s in what's now the

largest oil shock ever. The New York Times. <https://www.nytimes.com>

9. Caldara, D., & Iacoviello, M. (2018). Measuring geopolitical risk (International Finance Discussion Papers No. 1222). Board of Governors of the Federal Reserve System. <https://www.federalreserve.gov/econres/ifdp/measuring-geopolitical-risk.htm>

10. International Energy Agency. (2026). Oil market report – March 2026. <https://www.iea.org/reports/oil-market-report-march-2026>

**TRUST: THE CAPACITY BUILDING IN BUSINESS MANAGEMENT FOR
THE RECONSTRUCTION OF UKRAINE**

Zubkova Alina,

Ph.D., Associate Professor,
National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”,

Kurt Nielsen,

MSc EE, Certified Scrum Trainer,
Lecturer at Kyiv National Economic University (KNEU),
Chairman of Trust Mediators AMBA

Abstract. Trust deficits at personal, corporate, and societal levels represent a critical structural barrier to Ukraine's post-war reconstruction. This paper draws on ten semi-structured in-depth interviews conducted with Ukrainian business practitioners, cluster leaders, consultants, and academics between February and April 2026. Thematic and frequency analysis identify transparency (70 %), honesty and commitment-fulfilment (60 %), and leadership role-modelling (50 %) as the principal trust drivers. Key challenges include a pervasive societal trust crisis, leader-dependency, and the near-total absence of formalised trust-building practices. The paper proposes a targeted six-module capacity-building programme covering agile management, communication, reputational management, horizontal/holacratic structures, business scaling, and trust recovery.

Keywords: trust, capacity building, reconstruction of Ukraine, SMEs, agility, holacracy, international business, business management, reputational management, social capital.

Introduction.

Ukraine's reconstruction following the war in Ukraine after the full-scale invasion in 2022 is among the most complex national renewal challenges of the twenty-first century. Preliminary assessments by the World Bank (2026) place cumulative damage to infrastructure, housing, and productive capacity in excess of

USD 588 billion. Yet physical and financial recovery rests on an equally critical, less visible prerequisite: the capacity of citizens, enterprises, and institutions to collaborate and make credible commitments to one another – that is, to act in trust.

Trust is extensively theorised as a precondition for efficient economic organisation. It reduces transaction costs (Williamson, 1985), enables inter-firm collaboration (Ring & Van de Ven, 1994), and supports the psychological safety necessary for team performance (Edmondson, 1999). In post-conflict and transitional contexts, its importance is amplified: low-trust societies exhibit slower institutional development and weaker collective action capacity (Putnam, 1993; Knack & Keefer, 1997). A social cost and the level of social trust (Svendsen, 2025) determine how people react to the one who they do not know: do they tend to trust this person or not? This significantly influences the rapid recovery of a society.

Social trust levels in Ukraine remain slightly below Western European averages (Inglehart et al., 2020), and the wartime context further compresses the timelines within which collaborative relationships must form. Despite this urgency, fine-grained empirical investigation of how Ukrainian organisations define, operationalise, and repair trust in practice remains limited.

Aim.

The aim of this paper is twofold: (1) to examine empirically how trust is currently defined, signalled, maintained, and rebuilt within Ukrainian businesses and SMEs; and (2) to identify the capacity-building interventions most urgently required to accelerate trust formation in the context of wartime operations and post-war reconstruction. The central research question is: How is trust currently understood and practised within Ukrainian organisations, and what structured interventions can accelerate its formation to support reconstruction?

Materials and methods.

The study employs a qualitative design based on semi-structured in-depth interviews (Creswell, 2013; Kvale, 1996). Data was collected between February and April 2026. Ten interviews were conducted with representatives of Ukrainian business cluster leaders and SMEs in manufacturing, logistics, cybersecurity,

consulting, and academia. A nine-question protocol covered: conceptualisation of trust; trust indicators; core values; ethical behaviour; trust trade-off situations; transparency mechanisms; organisational hierarchy; the role of leadership; trust recovery; and future challenges.

All interviews were recorded with consent, transcribed, and coded using two-pass thematic analysis: an inductive first pass to surface emergent themes within each thematic domain, and a frequency-coding second pass to calculate the proportion of respondents (n=10) articulating each theme. Respondent sample structure: 60 % female; 70 % aged more than 40 years old; the sample covered four geographic regions of Ukraine: Kyiv, Kharkiv, Lviv, Ivano-Frankivsk.

Results and discussion.

Defining trust.

Respondents articulate trust through three convergent conceptual clusters (see table 1). The largest group (50 %; R2, R3, R5, R6, R7) frames trust as the reliable fulfilment of commitments and consistency of behaviour. A second cluster (40 %; R1, R2, R4, R5) links trust explicitly to transparency and information openness. A third cluster (30 %; R3, R7, R10) employs foundational metaphors: trust as the "currency of communication" (R3), the "core that holds the cluster together" (R7), and the "lifeblood of psychological safety and hope for the future" (R10). These framings map precisely onto the ability–benevolence–integrity antecedents of Mayer, Davis and Schoorman's (1995) integrative model, suggesting that practitioner intuitions about trust align closely with the theoretical literature even in the absence of formal training.

Table 1

Frequency of key themes across the nine interview questions (n = 10)

Theme / Finding	Key respondents	Frequency
Trust defined as reliable commitment-fulfilment	R2, R3, R5, R6, R7	5 / 50 %
Trust defined as transparency and openness	R1, R2, R4, R5	4 / 40 %
Transparency as core organisational value	R1, R2, R3, R5, R7, R9, R10	7 / 70 %
Honesty / truth-telling as core value	R2, R4, R5, R6, R8, R9	6 / 60 %

Theme / Finding	Key respondents	Frequency
Fulfilment of promises as core value	R2, R3, R6, R7, R8, R9	6 / 60 %
Reputational recognition as trust signal	R1, R4, R5	3 / 30 %
Honouring commitments as trust signal	R5, R6, R7, R10	4 / 40 %
Leadership role-modelling as primary mechanism	R2, R3, R4, R7, R10	5 / 50 %
Personal reputation = organisational reputation	R3, R5, R7	3 / 30 %
Warning against cult of the leader	R2, R5	2 / 20 %
Horizontal / peer-based structures preferred	R1, R4, R7	3 / 30 %
Multi-level access / info architecture as transparency tool	R1, R3, R4, R5	4 / 40 %
Admission of fault as trust-recovery mechanism	R5, R7, R9	3 / 30 %
Transparent public communication for trust repair	R1, R2, R3, R5	4 / 40 %
No formal trust-building process in place	R6, R9	2 / 20 %
Societal trust crisis / cultural barriers (future challenge)	R3, R5, R7, R9	4 / 40 %
Time pressure — trust needs time Ukraine cannot afford	R1, R7, R9	3 / 30 %
Structural barriers: silos, misalignment	R2, R4, R6	3 / 30 %

Core values and transparency mechanisms.

The question of organisational values elicited the highest convergence in the sample. Transparency was cited by 70 % of respondents (R1, R2, R3, R5, R7, R9, R10), honesty by 60 % (R2, R4, R5, R6, R8, R9), and the fulfilment of promises by 60 % (R2, R3, R6, R7, R8, R9). These findings confirm Covey and Merrill's (2006) argument that the observable behaviours of trust – speaking the truth, keeping commitments, and sharing information – are more powerful trust-builders than abstract declarations of intent. Multi-level information architecture (defined access rights, reporting cadences, open-book policies, chats, apps) was described by 40 % of respondents (R1, R3, R4, R7) as the most concrete operational mechanism for systemic transparency.

Leadership and the dependency problem.

Leadership emerged as the most consistently cited trust mechanism. Role-modelling – demonstrating through behaviour the norms the organisation professes – was identified by 50 % of respondents (R2, R3, R4, R7, R10), and 30 % noted that personal founder reputation is inseparable from organisational reputation

(R3, R5, R7). However, two respondents (R2, R5) explicitly cautioned against the cult of the leader, identifying personality-dependent trust as a structural vulnerability: "Not to build the cult of the leader" (R2). R5 identified a distinctive Ukrainian business pattern in which trust requires engagement at C-level, rather than operational management, reflecting a concentrated authority model that limits resilience. This aligns with Kramer's (1999) concept of personalised trust dependency and has direct implications for organisational design.

The urgency paradox and trust recovery.

A recurring and structurally distinctive theme is what the authors term the urgency paradox: trust ordinarily builds over extended time, yet reconstruction cannot wait. "Trust builds in the long run, but we don't have this time" (R1). This paradox is not intractable: agile management principles (Beck et al., 2001) multiply the density of trust-relevant interactions within compressed timeframes, accelerating what Lewicki and Bunker (1996) term calculus-based trust through rapid and repeated demonstration of reliability. When urgency is high, people tend to start trusting each other quickly and work together. One interviewee said: "We have to, or we die!". The challenge is to transform this swift, transient trust into a lasting characteristic.

Trust recovery mechanisms converge on two strategies: transparent public acknowledgement of the breach (40 %; R1, R2, R3, R5) and admission of fault combined with assumption of responsibility (R5, R7, R9). The respondent (R7) articulated the clearest protocol: "Admit immediately, apologise if necessary. Take responsibility, ask: 'What will it take?'" This two-stage approach – acknowledgement followed by remedial commitment – is consistent with Kim et al.'s (2004) evidence that credible admission of wrongdoing is a necessary condition for trust restoration.

Systemic challenges.

Four respondents (40 %) identify a pervasive societal trust crisis as the most significant future challenge (R3, R5, R7, R9). The respondent (R3) summarises it most comprehensively: cultural barriers to long-term relationships render complex collaborative projects "impossible" at scale. Silo thinking (R6), structural misalignment (R2, R4), and the near-total absence of formalised trust-building

practice (acknowledged explicitly by R6 and R9) compound this societal baseline. Two respondents (R9, R10) flag that most Ukrainian organisations do not actively work on trust: it is treated as an emergent by-product rather than a managed competency – an institutional void that constitutes the most actionable target for intervention. A high level of institutional trust is necessary for the rise of social trust and an important factor in the recovery of people’s everyday life and human flourishing.

Conclusions.

The empirical evidence reveals a three-layer trust challenge for Ukraine: a fractured social fabric at the macro level, underdeveloped relational practices at the meso (cluster/sector) level, and personalised, leader-dependent architectures at the micro (firm) level. Transparency, honesty, and commitment-keeping are universally recognised as the normative pillars of trust; the critical gap is operational – the absence of formalised processes, distributed governance structures, and trained competencies to actualise those values.

To address this gap, the authors propose a six-module **Trust Capacity-Building Programme** for Ukrainian business practitioners and SME managers (see table 2):

Table 2

Proposed six-module Trust Capacity-Building Programme

Module	Focus	Addresses finding
1. Agile Management	Sprint-based collaboration; rapid trust acceleration	Urgency paradox (R1, R7, R9)
2. Communication	Transparent communication architecture; feedback loops; nonviolent communication	Core value gap (R2, R4, R6)
3. Reputational Management	Reputational capital; proactive & crisis reputation strategy	Reputation-trust link (R1–R5)
4. Horizontal Structures & Holacracy	Distributed governance; peer accountability; role constitution	Leader-dependency (R2, R4, R7)
5. Business Scaling	Trust infrastructure for growth; cluster governance at scale	Scale challenges (R2, R3, R5)
6. Trust Recovery	Admission–apology–accountability protocol; simulation exercises	Breach mechanisms (R5, R7, R9)

Each module should be delivered in intensive workshop or short-cohort format

to respect the wartime time constraint, modelled on peer-learning principles that themselves embody the horizontal trust architecture the programme teaches. Ukraine's reconstruction will ultimately depend not only on financial capital but on the social and organisational capital of trust: a competency that can, and must, be deliberately built.

REFERENCES:

1. Beck, K. et al. (2001). Manifesto for Agile Software Development. Agile Alliance. URL: <https://agilemanifesto.org>
2. Covey, S. M. R., & Merrill, R. R. (2006). *The Speed of Trust: The One Thing that Changes Everything*. Simon and Schuster, 354 P.
3. Creswell, J. W. (2013). *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing among Five Approaches* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE.
4. Edmondson, A. C. (1999). Psychological Safety and Learning Behavior in Work Teams. *Administrative Science Quarterly*, 44(2), 350–383. URL: https://web.mit.edu/curhan/www/docs/Articles/15341_Readings/Group_Performance/Edmondson%20Psychological%20safety.pdf
5. Inglehart, R. et al. (Eds.) (2020). World Values Survey Wave 7: Q57-Q63 (2017-2022). JD Systems Institute & WVSA Secretariat. PP. 274-287.
6. Kim, Peter H. & Dirks, Kurt T. & Cooper, Cecily D. & Ferrin, Donald L., 2006. "When more blame is better than less: The implications of internal vs. external attributions for the repair of trust after a competence- vs. integrity-based trust violation," *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, Elsevier, vol. 99(1), pages 49-65, January.
7. Knack, S., & Keefer, P. (1997). Does Social Capital Have an Economic Payoff? Cross-Country Investigation. *The Quarterly Journal of Economics*, Volume 112, Issue 4, November 1997, Pages 1251–1288, <https://doi.org/10.1162/003355300555475>
8. Kramer, R. M. (1999). Trust and Distrust in Organizations: Emerging Perspectives, Enduring Questions. *Annual Review of Psychology*, 50(1), 569–598.
9. Kvale, S. (1996). *Interviews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. SAGE Publications, 1996, 326 p.

10. Lewicki, R.J. and Bunker, B.B. (1996) Developing and Maintaining Trust in Work Relationships. In: Kramer, R.M. and Tyler, T.R., Eds., *Trust in Organizations: Frontiers in Theory and Research*, Sage Publications, Thousand Oaks, 114-139.
11. Mayer, R. C., Davis, J. H., & Schoorman, F. D. (1995). An integrative model of organizational trust. *Academy of Management Review*, 20(3), 709–734. URL: <https://www.jstor.org/stable/258792?seq=7>
12. Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press. URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt7s8r7>
13. Ring, P. S., & Van de Ven, A. H. (1994). Developmental Processes of Cooperative Interorganizational Relationships. *Academy of Management Review*, 19(1), 90–118.
14. Svendsen G. T. (2025) Trust. URL: <https://unipress.dk/udgivelser/t/trust/>.
15. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released / URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2026/02/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released>.
16. Williamson, O. E. (1985). *The Economic Institutions of Capitalism*. Wiley: Vol. 17, No. 2 (Summer, 1986), pp. 279-286.

СУЧАСНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ІТ-ПОСЛУГ

Ковальов Михайло Юрійович,

Аспірант

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Анотація: В статті визначені основні тренди розвитку світового ринку ІТ-послуг, проаналізовано сучасні обсяги ринку та окреслено тенденції до зростання. Проаналізовано вплив штучного інтелекту на динаміку розвитку світового ринку ІТ-послуг. Акцентовано увагу на основних сегментах ринку ІТ-послуг. Визначені основні перешкоди розвитку ринку в умовах глобалізації світового господарства.

Ключові слова: тренд, розвиток, експорт, імпорт, ІТ-послуги.

Обсяг ринку ІТ-послуг оцінюється в 1,50 трлн дол США у 2025 році та, як очікується, досягне 3,35 трлн дол США до 2035 року, зростаючи зі середньорічним темпом зростання 8,35% з 2026 по 2035 рік. ІТ-послуги охоплюють повний спектр технологічно підтриманих професійних, керованих та аутсорсингових можливостей, за допомогою яких організації проектують, впроваджують, експлуатують та оптимізують інфраструктуру та додатки інформаційних технологій, що лежать в основі кожного аспекту сучасного бізнесу та державних операцій. Ця категорія охоплює надзвичайно широкий спектр: від стратегічного ІТ-консалтингу та консультування з корпоративної архітектури до розробки додатків та системної інтеграції, від керованих операцій інфраструктури, що підтримують хмарні, гібридні та локальні ІТ-середовища до керованих послуг кібербезпеки, від служби підтримки та підтримки кінцевих користувачів до розширеного управління мережею та хмарних обчислень, а також від аналітики даних та впровадження платформи штучного інтелекту до управління нормативною відповідністю через дедалі складніший комплекс вимог до управління технологіями, яким повинні

відповідати організації в регульованих галузях [4]. Конвергенція автоматизації на базі штучного інтелекту в рамках самого надання ІТ-послуг, де інструменти штучного інтелекту зменшують трудомісткість рутинного моніторингу, реагування на інциденти та управління змінами, водночас дозволяючи постачальникам послуг пропонувати консультаційні та інженерні послуги з вищою цінністю за конкурентною ціною, змінює економіку галузі ІТ-послуг таким чином, що одночасно покращує якість послуг для клієнтів та захищає прибутки постачальників, які успішно інтегрують ІІ у свої моделі надання послуг [3].

Розглянемо основні тренди світового ринку ІТ-послуг:

- Швидке зростання надання ІТ-послуг з використанням ІІ, де великі мовні моделі та платформи автоматизації інтегруються в робочі процеси служби підтримки, управління інцидентами та управління змінами, скорочуючи середній час вирішення поширених категорій інцидентів, водночас забезпечуючи зобов'язання за угодами про рівень обслуговування за конкурентними цінами, що стимулює залучення нових клієнтів для постачальників з продемонстрованими можливостями надання послуг на основі ІІ.

- Прискорення впровадження підприємствами моделей споживання «все як послуга», де організації замінюють капіталомістке володіння ІТ-інфраструктурою на керовані сервісні відносини на основі підписки, які забезпечують структури витрат, узгоджені зі споживанням, гарантовані рівні обслуговування та безперервну технологічну активність без циклів капітальних витрат та ризиків технічного старіння власної інфраструктури.

- Зростаючий попит на керовані послуги безпеки, оскільки складність та частота кіберзагроз перевищують власні можливості інженерії безпеки, які більшість нетехнологічних підприємств можуть економічно підтримувати, створюючи стійкий аутсорсинг функцій центрів операцій безпеки, управління вразливостями, розвідки загроз та реагування на інциденти спеціалізованим постачальникам керованих послуг безпеки [4].

– Зростаюча інтеграція ІТ-послуг з операційними технологічними середовищами у виробничому, енергетичному та комунальному секторах, оскільки програми промислової цифровізації з'єднують раніше ізольовані операційні системи з ІТ-мережами, створюючи нові категорії керованих послуг конвергенції ІТ-ОТ, що відповідають унікальним вимогам безпеки, надійності та відповідності середовищ промислових систем управління.

Зростаюче впровадження контрактів на ІТ-послуги, заснованих на результатах, де ціноутворення прив'язане до показників бізнес-результатів, а не до витрат робочих годин чи потужностей інфраструктури, що відображає розвиток складності покупців ІТ-послуг та зростаючу здатність платформ моніторингу та аналітики на базі штучного інтелекту забезпечувати об'єктивне вимірювання результатів, яке вимагають структури контрактів, пов'язаних з продуктивністю [1].

Визначимо основні сегменти ринку ІТ-послуг:

– За типом, сегмент «Експлуатація та технічне обслуговування» домінував з приблизно 54,1% доходів у 2025 році; «Проектування та впровадження» є сегментом, що найшвидше розвивається, зі середньорічним темпом зростання 11,4%.

– За підходом, проактивні ІТ-послуги лідирували з приблизно 58,5% доходів у 2025 році; реактивні ІТ-послуги є підходом, що найшвидше розвивається, зі середньорічним темпом зростання 10,2%.

– За додатками, управління системами та мережами домінувало з приблизно 47,8% у 2025 році; управління безпекою та відповідністю є додатком, що найшвидше розвивається, зі середньорічним темпом зростання 12,6%.

– За кінцевими користувачами, підприємства займали найбільшу частку завдяки високій складності ІТ, великим технологічним бюджетам та складним програмам закупівлі керованих послуг; уряд є стабільним та зростаючим сегментом, що зумовлений мандатами на модернізацію ІТ державного сектору та вимогами безпеки та відповідності ІТ-середовищ

державних установ, які підтримують попит на спеціалізовані ІТ-послуги [3].

Значним обмеженням розвитку ринку ІТ-послуг є постійна та зростаюча нестача кваліфікованих фахівців у найбільш затребуваних спеціалізаціях, включаючи хмарну архітектуру, інженерію кібербезпеки, розробку платформ штучного інтелекту та машинного навчання, а також інженерію даних, де попит постійно перевищує пропозицію досвідчених фахівців, яких можуть створити академічні програми та професійні сертифікаційні конвеєри, що обмежує можливості постачальників ІТ-послуг та створює тиск на інфляцію заробітної плати, який стискає маржу послуг, що надаються дефіцитною кваліфікованою робочою силою. Зростаюча складність можливостей офшорного надання послуг з Індії, Східної Європи, Латинської Америки та Південно-Східної Азії створює тиск на маржу постачальників ІТ-послуг у високорозвинених регіонах, оскільки готовність клієнтів платити преміальні тарифи за офшорне надання послуг зводиться до певних чутливих до нормативних актів та комунікаційно інтенсивних категорій послуг, де офшорні альтернативи є менш комерційно вигідними.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Литвин А.Є. Тенденції розвитку світового ринку інформаційних технологій. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: збірник наукових праць. ПДТУ. Маріуполь. 2018. Вип. 2. С. 132-137.
2. The Global Information Technology Report: Country Profiles. URL: <https://knoema.ru/infographics/ljiscg/the-global-information-technology-report-country-profiles>
3. OECD Digital Economy Papers. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oecd-digital-economy-papers_20716826
4. Report on Information Technology (IT) 2019: Global Market Analysis from 2014 and Forecast to 2022 – Research And Markets.com. URL: <https://www.businesswire.com/news/home/20190925005479/en/2019-Report-on-Information-Technology-IT-Global-Market-Analysis-from-2014-and-Forecast-to-2022-ResearchAndMarkets.com>.

LEGAL SCIENCES

UDC 347.4:347.468

LEGAL REGULATION OF SURETYSHIP UNDER THE SWISS CODE OF OBLIGATIONS (OR): A COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

Mansurov Elnur Khalig

PhD Candidate in Law, Doctoral Student at
Department of Civil Law, Faculty of Law,
Baku State University

Abstract. This article analyses the distinctive features of the legal regulation of the institution of suretyship under Swiss law of obligations and identifies the significance of Swiss legislation for Azerbaijani civil law. On the basis of the provisions of the Swiss Code of Obligations and the case law of the Swiss Federal Supreme Court, the article examines the requirements applicable to the form of a suretyship agreement, the restrictions imposed on the assumption of suretyship obligations by married persons, the extent of the surety's liability, and the rights and duties of the surety and the creditor. The article further identifies the role played, in protecting the interests of the surety, by the rules on the gradual reduction over time of the amount for which the surety is liable, the raising against the creditor of defences belonging to the principal debtor, the creditor's duties to inform the surety and to preserve securities, and the rules governing release from and termination of suretyship. On the basis of a comparative legal analysis, the article concludes that it would be expedient to take into account the approaches developed under Swiss law with a view to improving the civil legislation of the Republic of Azerbaijan.

Keywords: suretyship, Swiss law of obligations, liability of the surety, rights of the surety, duties of the creditor, spousal consent, duration of suretyship, right of recourse.

Introduction

The due performance of obligations in civil transactions is one of the principal factors ensuring both the stability of relations between the parties and the stability of civil turnover as such. The protection of a creditor's proprietary interests depends precisely on there being a real guarantee of due performance, and it is this need that has led the legislation of individual States to develop a variety of methods for securing the performance of obligations. Suretyship, as one such method, is regulated in a distinctive manner across the various legal systems of the world.

Civil law doctrine distinguishes between the specific features of the suretyship agreement and of the suretyship obligation as such. The suretyship agreement is, by its legal nature, characterised as a contract resembling a unilateral, gratuitous and continuing (long-term) contract that imposes an obligation on one party only, whereas the suretyship debt (obligation) is characterised as an accessory, pecuniary, secondary obligation of a security-providing nature [4, p. 772-777].

It should be noted that these features of the suretyship obligation and of the suretyship agreement flow directly from legislation. Certain of the characteristics referred to above – such as the accessory and pecuniary nature of suretyship are generally accepted in the legislation of States belonging to the continental legal family. Nevertheless, each national legal system retains its own distinctive regulation. Thus, certain differences exist between the civil legislation of individual countries as regards the level of legal protection afforded to the surety, the requirements governing the form of the suretyship agreement, the extent of the surety's liability, and the duties imposed on the creditor. It is precisely for this reason that, within comparative civil law, the Swiss model for regulating suretyship relations is of particular scholarly and practical interest.

In Switzerland, the principal normative act governing the legal regulation of obligational relations is the Swiss Code of Obligations, adopted on 30 March 1911 and entered into force on 1 January 1912 (hereinafter – "OR"). Referred to in Swiss legal literature by the abbreviation "Obligationenrecht" (OR), this Code forms the fifth part of the Swiss Civil Code, and its Articles 492-512 are devoted specifically to

the legal regulation of the institution of suretyship (Bürgschaft) [9]. A systematic analysis of these provisions reveals that Swiss civil legislation, in regulating suretyship relations, has adopted a number of specific approaches that are rarely encountered in other national legal systems. It is precisely these specific features of Swiss civil legislation in the regulation of suretyship relations that will be analysed in this article, with the relevant provisions considered on a comparative basis against the civil legislation of Türkiye and the Republic of Azerbaijan.

I. Requirements as to the form of the suretyship agreement

It should first be noted that Swiss legislation imposes fairly strict requirements as to the form of the suretyship agreement. The validity of the suretyship agreement is made contingent upon two principal conditions: (1) the surety's declaration must be made in writing; and (2) the maximum amount of the surety's liability must be stated in figures within the suretyship agreement itself [8, art. 493(1)]. The law establishes special formal requirements for the granting of suretyship by natural persons. As a general rule, the declaration expressing the surety's will must, in accordance with the procedural requirements in force at the place where it is executed, be officially certified that is, notarised. In addition, legislation establishes a special formal requirement calibrated to the extent of the surety's liability. Where the extent of the surety's liability does not exceed CHF 2,000, it is sufficient, for the purposes of satisfying the formal requirement, that the maximum amount of the surety's liability, expressed in figures, together with a note indicating that joint and several (solidary) liability has been accepted where applicable, be written out personally, in the surety's own hand [8, art. 493(2)].

A broadly analogous approach may be found in Article 583 of Turkish Code of Obligations No. 6098 (hereinafter – "TCO"). Under that Code, the validity of the suretyship agreement is likewise conditioned upon compliance with the formal requirements established by legislation. The suretyship agreement must be concluded in writing, and the upper limit of the surety's liability, together with the date on which the suretyship was granted, must be reflected in the agreement itself. In addition, the surety must record, personally and in his or her own hand, the maximum amount of

liability and the date of the suretyship, and, in the case of joint and several (solidary) suretyship, an indication that such an obligation has been assumed [10, art. 583]. As is apparent, Turkish civil legislation has established requirements as to the form of the suretyship agreement that are essentially analogous to those found in Swiss civil legislation. Unlike Switzerland, however, Turkish legislation does not make the formal requirements for a suretyship agreement contingent upon the amount of the surety's liability. The 1999 Civil Code of the Republic of Azerbaijan likewise establishes conclusion of the suretyship agreement in writing as a condition of its validity, and provides that failure to comply with this requirement renders the agreement void [2, art. 471]. Here too, however, the formal requirement is not made contingent upon the amount of liability. It should further be noted that, unlike Swiss legislation, neither Turkish nor Azerbaijani civil legislation contains a mandatory requirement for notarial certification of the suretyship agreement.

The requirement that the suretyship agreement state the limit of the surety's liability carries both theoretical and practical significance. In this connection, in its judgment of 25 September 1991 in BGE 117 II 490, the Swiss Federal Supreme Court declined to treat the requirement that the maximum amount of the surety's liability, expressed in figures, be stated in the suretyship agreement itself as a mere formal requirement. In the Court's view, *“this requirement is at the same time a substantive condition of the validity of the suretyship agreement”* [7]. It is thus clear that the precise statement, in the suretyship agreement, of the amount for which the surety is liable constitutes a mandatory condition that has a direct bearing on its validity.

Although the 1999 Civil Code of the Republic of Azerbaijan contains no specific provision requiring that the maximum amount for which the surety is liable be stated in the suretyship agreement, the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan, in its decision of 4 September 2012 “On the Interpretation of Articles 470.1, 470.2 and 471 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan”, addressed this question, noting that *“since a suretyship agreement is precisely one of the methods of securing performance of the principal obligation, it must be possible*

for the principal obligation secured by such an agreement to be determined or determinable.” The Court considered that certain mandatory conditions must be stated in the suretyship agreement, namely: (1) which agreement is being secured by the suretyship (the parties to, the date of, and the number of that agreement must be indicated); and (2) what is the amount of the principal obligation secured by the suretyship (the obligation assumed by the debtor toward the creditor). The Constitutional Court further considered that *“the statement in the agreement of the precise amount of the obligation secured by the suretyship is one of the essential conditions, and this condition is intended to protect the lawful interests of the surety”* [1].

We consider that the requirement that the maximum extent of the surety's liability be stated in figures in the suretyship agreement is one of the significant features of Swiss and Turkish civil legislation. This requirement makes it possible to determine in advance the scope of the obligation assumed by the surety. It is no coincidence that Swiss legislation has also foreclosed any attempt to circumvent the requirement of formal (notarial) certification by artificially splitting the amount of liability into smaller portions, thereby abusing the requirements of legislation. The law provides that, in such circumstances, it is not the individually concluded agreements but their aggregate amount that is to be taken as the basis, with the corresponding formal requirement applied accordingly [8, art. 493(4)].

II. Restrictions on the conclusion of suretyship agreements by married persons

One of the most important rules established by Swiss civil legislation in connection with the legal regulation of suretyship is the restriction imposed on the assumption of suretyship obligations by married persons. Under the OR, unless the spouses are judicially separated, the validity of a suretyship agreement requires the written consent of the other spouse. That consent must be given either before conclusion of the agreement or, at the latest, at the moment the suretyship is granted [8, art. 494(1)]. It is likewise established that the spouse's consent is also mandatory in respect of certain amendments made after conclusion of the agreement – for

example, a subsequent increase in the amount of the obligation for which the surety is liable, the conversion of an ordinary suretyship into a joint and several (solidary) suretyship, or an amendment that results in a material reduction of existing security [8, art. 494(3)].

It should generally be noted that the requirement of spousal consent to the conclusion of a suretyship agreement serves particular purposes. Doctrine indicates that the purpose of this requirement is to protect the marital union from the risks inherent in a suretyship obligation. The assumption of a suretyship obligation by a married person may have a serious impact on the material and proprietary position of that person's family. From this standpoint, the requirement of the other spouse's consent is directed at protecting the family unit from the proprietary consequences that suretyship may entail [5, p. 657].

It should be noted that this question has been addressed not only at the doctrinal level but also in judicial practice. In its judgment of 14 December 1984 in BGE 110 II 484, the Federal Supreme Court showed a tendency to treat spousal consent not as a mere formal requirement but as a legal issue connected with the limitation of a person's capacity to act and to conclude transactions [6].

The Court of Cassation (Yargıtay) of the Republic of Türkiye has adopted an analogous approach. In its judgment of 15 February 2024 (E. 2022/7015, K. 2024/1137), the 11th Civil Chamber of the Yargıtay held that the requirement of spousal consent constitutes a “*substantive condition of validity*” of the suretyship agreement [11].

The Republic of Türkiye has adopted a similar reception of the legal regulation contained in Article 494 of the OR, reformulating it with certain modifications. Article 584 of TCO No. 6098 likewise, subject to certain exceptions, imposes restrictions on the conclusion of suretyship agreements by married persons [10].

Regrettably, the civil law of the Republic of Azerbaijan has not adopted this form of regulation. This may be explained by the fact that the formation of Azerbaijani civil law has been influenced to a certain extent by the German pandectist legal system (*a fact that becomes apparent upon a systematic comparison*

of the German Civil Code (BGB) with the Civil Code of the Republic of Azerbaijan). This does not mean, however, and should not be taken to mean, that the Swiss civil law model cannot be taken into account in Azerbaijani legislation, since legislation constantly stands in need of progressive legal reform, and in such circumstances it is important to have regard to the relevant experience of foreign States. Our position, therefore, is that it would be expedient to discuss the possibility of improving legislation in this direction in the Republic of Azerbaijan. A comparative legal analysis permits the conclusion that such regulation would serve to protect the family as the core unit of society and family property from possible risks.

III. Rights, duties and liability of the surety and the creditor

Swiss legislation regulates the various forms of suretyship in detail at the legislative level. The OR establishes such forms of suretyship as ordinary suretyship, joint and several (solidary) suretyship, sub-suretyship, and back-suretyship (suretyship for a surety), among others. An analogous approach may be observed in Turkish legislation. The Civil Code of the Republic of Azerbaijan, by contrast, does not regulate the individual forms of suretyship separately. Article 472.1 of the Code addresses only the subsidiary and joint and several liability of the surety, while Article 472.3 addresses the liability of co-sureties [2, art. 472.1, art. 472.3].

One of the progressive features of the OR is a provision establishing the automatic reduction, over time, of the amount for which a surety who is a natural person is liable. As a general rule, the liability amount of a surety who is a natural person is reduced each year by three per cent (3%) of the initial maximum amount for which the surety was liable. There is, however, a subtle nuance in the legislation: where the claim secured by the suretyship is also secured by a mortgage on immovable property, the annual reduction is one per cent (1%). It should be noted that this rule is dispositive in nature, and legislation expressly permits it to be varied by agreement of the parties. In addition, the law requires that, when reducing the surety's liability, proportionality with the reduction of the principal debt be taken into account [8, art. 500(1)]. It should further be noted that the Swiss legislator has not extended this rule to all forms of suretyship: its application is excluded in respect of

certain public-law obligations, including obligations of a variable amount and sureties given in connection with duty or service relationships [8, art. 500(2)]. In our view, the significance of this provision lies in calibrating the surety's liability both to the passage of time and to the actual amount of the principal debt. In the former respect, the surety's obligation is automatically reduced each year by the corresponding proportion (1% or 3%), which demonstrates that the legislation is oriented in favour of the surety. In the latter respect, any reduction in the principal obligation has a direct effect on the suretyship. Azerbaijani legislation, by contrast, proceeds from the accessory principle of suretyship and links the fate of the suretyship directly to the principal debt (as in the second case referred to above): any change in the principal obligation, including any reduction, has a direct effect on the suretyship. The absence, in Azerbaijani legislation, of a provision comparable to the Swiss rule on the automatic annual reduction of the surety's liability does not, in our view, constitute a legislative gap, since the legislation of each country has developed under the influence of differing social, economic, historical and cultural factors. Nevertheless, comparative legal analysis and experience demonstrate that Swiss legislation attaches particular importance to the legal protection of the surety. Approaching the legal position of the surety from this same perspective, we consider that the adoption of an analogous approach in Azerbaijani legislation would constitute a legal mechanism mitigating the surety's liability.

Swiss civil legislation also establishes a special rule concerning the surety's right to raise defences against the creditor's claims. The surety may, and indeed must, raise against the creditor any lawful defences belonging to the debtor or, where the debtor has died, to the debtor's heirs. What is notable here is that the raising of such defences is treated in the legislation not merely as a right conferred upon the surety but also as a duty. The law provides that, where the surety fails to raise a defence belonging to the principal debtor notwithstanding the existence of a possibility of thereby being released from liability, the surety subsequently forfeits, to the corresponding extent, the right of recourse against the principal debtor. An exception applies where the surety proves that he or she was, through no fault of his or her own,

unaware of that defence, in which case the foregoing consequence does not arise [8, art. 502(1), art. 502(3)]. The purpose of this rule is, in essence, to require the surety to exercise due diligence at all times in his or her dealings with the creditor and the debtor: the consequences of the surety's inaction should not be allowed to operate to the detriment of the principal debtor. The legislator accordingly requires the surety to exercise the right to raise defences without fail.

The OR also takes into account the effect of the creditor's conduct on the scope of the surety's liability. Where the creditor, to the surety's detriment, diminishes other means of security for the principal obligation, including pledge rights, the surety's liability is reduced by the value of that diminution. It may also be that the harm caused to the surety is minor, in which case the legislator fixes the surety's liability at its original level (that is, at the amount for which the surety was originally liable). The essential point taken into account here, accordingly, is the relationship between the extent of the harm and the extent of liability [8, art. 503(1)]. An analogous approach has been adopted under the TCO: where the creditor, to the surety's detriment, diminishes pledge rights, securities or rights of priority existing at the time of the suretyship or subsequently obtained from the principal debtor, the surety's liability is reduced accordingly [10, art. 592]. As is apparent, the legislation of both States proceeds from the principle that the additional risk arising from a weakening of security as a result of the creditor's own conduct should not be placed upon the surety.

One of the most important elements of Swiss civil legislation is the imposition upon the creditor of a separate, sanction-backed duty to inform the surety. Where the debtor is more than six months in arrears in performing the relevant payments (principal obligation, interest, and the like), the creditor must inform the surety accordingly and, where the surety so requests, must provide information concerning performance of the principal obligation. Likewise, where the debtor is declared bankrupt or applies for a composition (concordat) procedure, the creditor is under a duty to take the measures necessary to register the claim and protect its rights, and to inform the surety of these circumstances in a timely manner. Legislation provides

that, where the creditor fails to discharge these duties, the creditor forfeits the right of claim to the extent of the harm thereby caused to the surety [8, art. 505]. An analogous regulation has likewise been adopted under the TCO [10, art. 594]. It should be noted that the term “concordat” used in the legislation refers to a procedure whereby, where the debtor's material and financial position has undergone a substantial deterioration, the debtor is granted a certain period within which to improve that position. During that period, the debtor is afforded the opportunity to improve his or her financial situation and to satisfy creditors anew [3, p. 357]. Azerbaijani civil legislation, however, contains no provision addressing either the performance of the suretyship obligation, or the creditor's duty to inform the surety, in the event that a grace period is granted for performance of the debt. Azerbaijani civil legislation imposes the duty to inform solely upon the surety and the debtor: under the Civil Code, the surety must inform the debtor before performing the principal obligation, while the debtor must inform the surety after performing the principal obligation [2, art. 474.2, 476]. We consider it would be expedient for legislation to contain a specific regulation addressing the granting of a grace period for performance of the debtor's obligation and the legal consequences thereof for the surety.

IV. Release from the suretyship obligation and termination of suretyship

One of the notable questions in the legal regulation of suretyship under Swiss legislation is when, and under what conditions, a surety may be released from his or her obligation. The Civil Code of the Republic of Azerbaijan addresses this question only indirectly. Article 477 of the Civil Code establishes the grounds for termination of suretyship, linking such termination not only to expiry of the term of the agreement but also to the creditor's failure to bring a claim against the surety within certain periods. Where the suretyship agreement specifies no term, failure to bring an action against the surety within one year from the date fixed for performance of the principal obligation – or, where no date for performance is fixed or performance is linked to a demand, within two years from conclusion of the suretyship agreement – constitutes a ground for termination of the suretyship [2]. No separate mechanism is provided,

however, enabling the surety on his or her own initiative to withdraw from the suretyship obligation. The OR, by contrast, affords the surety a considerably more active role in this respect. Article 506 of the OR affords the surety, in certain circumstances, two alternative options: (1) to demand additional security from the debtor; or (2) to demand release from the suretyship outright. This is possible, however, only in three specific situations: (1) where the debtor breaches conditions previously agreed with the surety, including an obligation to release the surety by a certain time; (2) where the debtor delays performance or renders the bringing of claims against him or her more difficult by relocating abroad; or (3) where the debtor's financial position deteriorates, security depreciates in value, or the surety's risk increases materially, as compared with the previous position, through the debtor's fault [8, art. 506]. As is apparent, what these three conditions have in common is that they all relate to circumstances attributable to the debtor that is, the surety's initiative does not arise from his or her own will but from subjective and objective circumstances attributable to the debtor.

One of the most significant features of the legislation is the establishment of a final time-limit on the validity of the suretyship obligation. The law fixes an absolute “long-stop date” of 20 years for suretyship given by a natural person. This period may be extended, for a further 10 years, only where the surety personally, and in writing, one year before expiry of the period, consents to such an extension [8, art. 509(3), 509(4)]. In practical terms, this means that suretyship is not an obligation of unlimited duration. Turkish civil legislation (TCO, art. 598) applies the same logic, albeit with a shorter period – 10 years rather than 20. The conditions for extending that period are essentially identical in both countries [10, art. 598].

A further distinctive feature is apparent in suretyship agreements concluded to secure obligations that will arise in the future. Although all three States (Azerbaijan, Türkiye and Switzerland) recognise the possibility of granting suretyship for future obligations, Azerbaijani civil legislation contains no special provision entitling the surety to withdraw unilaterally from the suretyship agreement, before the principal obligation arises, on the ground that the future debtor's proprietary position has

materially deteriorated, or that his or her financial position is subsequently found to be considerably worse than the surety, in good faith, assumed it to be at the time of concluding the agreement. From this standpoint, the question whether a surety may, of his or her own will, withdraw from suretyship granted in advance to secure a future obligation before that principal obligation arises, presents itself as a distinct legal problem. This, in turn, raises the question: is it possible to withdraw from a suretyship agreement concluded in advance to secure obligations that will arise in the future? The OR provides that, where the debtor's proprietary position has deteriorated sharply after the suretyship was granted (or proves to be considerably worse than the surety, in good faith, assumed), the surety may, by written declaration made before the claim arises, withdraw from the obligation assumed. The only exception here concerns suretyship arising out of duty or service relationships (once such a relationship has arisen, the suretyship connected with it can no longer be withdrawn). By its nature, this subjective right of the surety is not absolute: where the creditor has already relied on the suretyship and suffered loss as a result, the surety must compensate that loss [8, art. 510]. On the basis of this comparison, it may be concluded that this question is also of theoretical and practical significance for Azerbaijani civil law. In concluding a suretyship agreement to secure a future obligation, the surety assumes liability, before the principal obligation has even arisen, in order to guard against the risk that the future debtor will fail to perform. A material deterioration of the debtor's proprietary position after the suretyship is granted, or the subsequent discovery that this position is considerably worse than the surety, in good faith, assumed at the time of concluding the agreement, may fundamentally alter the surety's assumptions regarding the principal debtor (in practice, sureties frequently assume that the debtor's proprietary position is sound, while providing security only as a formal matter). From this standpoint, it may be considered expedient, in such circumstances as are defined by law, to recognise the surety's right to withdraw unilaterally from the suretyship where the principal obligation has not yet arisen.

At this point it should be noted that the Civil Code of the Republic of

Azerbaijan regulates the amendment and rescission of a contract in the event of a material change of circumstances. Under Article 422.1 of the Civil Code, a material change in the circumstances on which a contract is based, or the parties' mistaken assumptions as to those circumstances, constitutes a ground for amending or rescinding the contract [2, art. 422.1]. There remains a need, however, for precise regulation of the question whether a deterioration in the principal debtor's proprietary position, under a suretyship agreement concluded to secure a future obligation, should be treated as a material change of circumstances, and whether this should give rise to termination of the suretyship agreement. First, Azerbaijani legislation does not, as yet, recognise any such right of the surety. Second, in the absence of such a right, its exercise and protection are likewise impossible. The approach adopted is that the rights and duties of the parties under a suretyship agreement concluded to secure future obligations arise only from the moment the principal obligation itself arises that is, conclusion of the agreement does not, in itself, mean that it has entered into force [1]. This, however, raises a further question: how should the termination of a suretyship agreement concluded to secure future obligations be regulated where that agreement never enters into force? Regrettably, Azerbaijani legislation provides no clear answer to this question. We consider that the expediency of a separate normative regulation in this respect merits discussion.

In conclusion, it may be noted that, unlike the civil legislation of the Republic of Azerbaijan, Swiss civil legislation establishes distinct and extensive grounds for release from the suretyship obligation and for termination of suretyship. In our view, it would be expedient, from the standpoint of improving legislation, to revisit the question of time-limits in connection with termination of suretyship, and to establish an enabling provision entitling the surety, in certain circumstances, to withdraw from the obligation assumed.

Conclusion

The comparative legal analysis conducted demonstrates that, while the legal regulation of suretyship relations under Swiss and Azerbaijani legislation shares certain common features, definite differences also exist between the legislation of the

two countries. In particular, suretyship relations are regulated in considerably greater detail under the Swiss Code of Obligations.

The comparative legal analysis further demonstrates that certain matters addressed in Swiss civil legislation with a view to the legal protection of the surety are not treated as a distinct subject of legal regulation under the civil legislation of the Republic of Azerbaijan. At the same time, it would be more accurate to regard certain such matters not as shortcomings of Azerbaijani civil legislation but as the product of differing features in the development of the respective legal systems and of differing approaches within legislative policy.

Ultimately, we consider that Swiss civil legislation may be regarded as useful legal experience for improving the legal regulation of the institution of suretyship within the civil legislation of the Republic of Azerbaijan. At the same time, the results of the comparative legal analysis demonstrate that, when drawing on foreign legal experience, the principles, legal traditions and distinctive features of the existing legal relations of the national legal system must invariably be taken into account.

LIST OF REFERENCES

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 470.1, 470.2 və 471-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” Qərarı [Elektron resurs]: 4 sentyabr 2012-ci il tarixində qəbul edilmişdir. – URL: <https://shorturl.at/2p4QM>
2. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi [Elektron resurs]: 28 dekabr 1999-cu il tarixində qəbul edilmişdir. – URL: <https://shorturl.at/od0N4>
3. Besen M., Tat O. Konkordato sürecinde mühlet // Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. – Ankara, 2019. – C. 1, № 2. – S. 357-390.
4. Eren F., Aktürk, İ.Y. Borçlar hukuku: özel hükümler. – 13. bs. – Ankara, 2025. – 1121 s.
5. Güner T. Kefalet sözleşmesinin şekli geçerlilik şartları ve ticaret hukuku açısından özellik arz eden hususlar // Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. – Sakarya, 2024. – C. 12, № 2. – S. 643-682.

6. Schweizerisches Bundesgericht. BGE 110 II 484. Urteil vom 14. Dezember 1984 [Elektronische Ressource]. – URL: <https://shorturl.at/s2IiT>
7. Schweizerisches Bundesgericht. BGE 117 II 490. Urteil vom 25. September 1991 [Elektronische Ressource]. – URL: <https://shorturl.at/PxCe5>
8. Schweizerisches Obligationenrecht [Swiss Code of Obligations] [Elektronische Ressource]: 30. März 1911, SR 220. – URL: <https://shorturl.at/g89il>
9. Swiss Code of Obligations (OR) [Electronic resource] // Max Planck Encyclopedia of European Private Law. – URL: <https://shorturl.at/Cq6sY>
10. Türkiye Cumhuriyeti. Türk Borçlar Kanunu [Elektronik kaynak]: 11.01.2011 tarihli ve 6098 sayılı Kanun // Resmî Gazete. – 04.02.2011. – Sayı 27836. – URL: <https://shorturl.at/Tr7of>
11. Yargıtay 11. Hukuk Dairesi. E. 2022/7015, K. 2024/1137 sayılı 15 Şubat 2024 tarihli Karar [Elektronik kaynak] // Karamercan Hukuk. – URL: <https://shorturl.at/vjkfp>

**ПРАВОВА ПРИРОДА УМОВИ ЕКСКЛЮЗИВНОСТІ
У ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ**

Ковтун Сергій Миколайович,
аспірант Державної установи
«Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Макутова Національної академії наук України»

Анотація. Стаття присвячена дослідженню правової природи умови ексклюзивності у договірних зобов'язаннях. Виявлено, що ексклюзивність не має уніфікованого законодавчого визначення та проявляється у кількох самотійних формах, зокрема, як атрибутивна характеристика обсягу суб'єктивного права в ліцензійних конструкціях, як елемент повного відчуження виключних майнових прав інтелектуальної власності, а також як акцесорне негативне зобов'язання в договорі комерційної концесії й непойменованих дистрибуційних (маркетингових) договорах. Обґрунтовано, що дійсність умови ексклюзивності в кожній із цих форм оцінюється через аналіз загальних вимог до змісту правочину, меж свободи договору та критеріїв визначеності договірних негативних зобов'язань.

Ключові слова: ексклюзивність, негативне зобов'язання, ліцензійний договір, договір комерційної концесії, свобода договору, недійсність правочину.

Умова ексклюзивності, попри її стійке поширення в договірній практиці постачання, дистрибуції, ліцензування об'єктів права інтелектуальної власності та комерційної концесії, досі не отримала в національному законодавстві самотійного термінологічного та інституційного оформлення. Відповідно, актуальним питанням залишається необхідність з'ясування її правової природи через системне тлумачення чинних цивільно-правових категорій.

Відповідно до ч. 1 ст. 509 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), зобов'язанням є правовідношення, у якому боржник зобов'язаний

вчинити на користь кредитора певну дію або утриматися від її вчинення. Слід зауважити, що саме друга форма поведінки кваліфікується законодавцем як негативне зобов'язання [5]. Зазначена норма була доповнена до Кодексу у 2017 році, і створює нормативно-правове підґрунтя для кваліфікації ексклюзивності як різновиду обов'язку боржника утримуватися від певних дій. Справедливим буде зауважити, що сама по собі вона не розкриває змістовної специфіки цього обов'язку, що спонукає звернутися до історії формування терміна та до його функціонування у різних договірних конструкціях.

Як зазначає С. О. Вірт, термін «ексклюзивність» запозичений з англійської мови та почав активно вживатися в юриспруденції і економіці другої половини ХХ століття. Історично, перш за все, термін використовувався стосовно ексклюзивних прав та ексклюзивних дистриб'юторів у договорах, що обслуговують торгівлю й рекламу. У сучасних умовах у законодавстві України як такого поняття «ексклюзивність» не існує [1, с. 68]. Відсутність легальної дефініції за умови фактичної поширеності в господарському обороті і становить передумови для наукової проблеми, розв'язання якої вимагає розмежування прояву ексклюзивності одразу в кількох аспектах регулювання (у ліцензійних відносинах щодо об'єктів права інтелектуальної власності, у договорі про передання виключних майнових прав, у договорі комерційної концесії та у дистрибуційних (маркетингових) угодах).

Ексклюзивність передусім проявляється у визначенні обсягу самого суб'єктивного права, що передається за договором. Як вбачається з аналізу положень ч. 3 ст. 1108 ЦК України, ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності може бути виключною, одиничною або невиключною. Виключна ліцензія видається лише одному ліцензіату і виключає можливість використання ліцензіаром об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, та видачі ним іншим особам ліцензій на використання цього об'єкта у зазначеній сфері [5]. Таким чином, ексклюзивність не слугує окремим негативним обов'язком, приєднаним до основного предмета договору. Умова ексклюзивності, радше, становить якісну характеристику

самого дозволу. Вона визначає, чи зберігає ліцензіар залишкову можливість використовувати об'єкт та надавати паралельні дозволи, чи втрачає таку можливість повністю в межах обумовленої сфери.

А. В. Кирилюк, аналізуючи структуру ліцензійного договору також звертає увагу на те, що виключна ліцензія є вигіднішою для ліцензіата, оскільки надає йому можливість використовувати предмет ліцензії з найбільшою для себе вигодою, тоді як за невиключною ліцензією ліцензіар зберігає право на використання об'єкта і на видачу ліцензій іншим особам [3, с. 101]. Показово, що навіть у межах виключної ліцензії допускається її обмеження строком або обсягом використання. У такому випадку ліцензіат може отримати право видачі субліцензії третім особам за умови, що межі субліцензії не виходять за межі основної ліцензії [3, с. 101], що засвідчує подільність і відносність ексклюзивності як правового стану. Отже, у ліцензійній моделі ексклюзивність функціонує як спосіб розподілу правомочностей між суб'єктами права інтелектуальної власності, тобто як елемент, що створює зміст самого суб'єктивного права користування.

Інший аспект аналізу відкривається при розмежуванні ліцензійного договору та договору про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності, передбаченого статтею 1113 ЦК України. О. М. Теслюк звертає увагу на те, що на відміну від ліцензійного договору, який має строковий характер і передбачає лише дозвіл на використання об'єкта, договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності передбачає безповоротне передання цих прав від однієї сторони іншій, частково або в повному складі [4, с. 96]. Відповідно, «виключність» набуває значення не обмеженого дозволу, а повного юридичного титулу. Предметом такого договору є самі виключні майнові права на об'єкт права інтелектуальної власності, коло яких, згідно з ч. 3 ст. 1113 ЦК України, підпорядковане встановленим законом обмеженням щодо об'єктів та умов, що не можуть бути предметом договору [5; 4, с. 96]. Відповідно, вибір між договорами на розпорядження майновими правами інтелектуальної власності (ліцензійним договором, договором про передання

виключних майнових прав, договором про створення за замовленням) залежить від того, чи зберігає первісний правовласник залишковий контроль над об'єктом. Порівняння наведених проявів ексклюзивності (у ліцензії та у передбаченому ст. 1113 ЦК України повному відчуженні) дає підстави стверджувати, що ексклюзивність є комплексною категорією. Вона описує якість обмеженого права використання в ліцензійній моделі і структуру самого титулу на нематеріальний об'єкт у моделі відчуження. Таким чином, її правова природа похідна від типу договору, в межах якого вона застосовується, і не може зводитися до універсального визначення.

Принципово іншу позицію ексклюзивність отримує в договорі комерційної концесії, де вона набуває форми самостійного додаткового обов'язку сторони утримуватися від певної поведінки. Відповідно до ч. 1 ст. 1122 ЦК України передбачається можливість встановлення в договорі комерційної концесії особливих умов, зокрема «обов'язку правоволодільця не надавати іншим особам аналогічні комплекси прав для їх використання на закріпленій за користувачем території або утримуватися від власної аналогічної діяльності на цій території», а також «обов'язку користувача не одержувати аналогічні права від конкурентів (потенційних конкурентів) правоволодільця» [5].

Слід зауважити, що змістовно споріднені положення містить також і ст. 372 Господарського кодексу України (далі – ГК України), яка також відносить до обмежень прав сторін обов'язок правоволодільця не надавати іншим особам аналогічні комплекси прав на закріпленій території та обов'язок користувача не конкурувати з правоволодільцем [2]. Відповідно, у описаній моделі ексклюзивність постає саме як негативне зобов'язання у розумінні статті 509 ЦК України, тобто, як обов'язок утримуватися від дії, який доповнює основний позитивний обов'язок надати або прийняти комплекс прав, але не заміняє і не поглинає його.

Н. Ментух, досліджуючи правову природу договору комерційної концесії, зазначає, що подібні застереження виконують функцію захисту інвестицій правоволодільця у формування збутової мережі та ділової репутації бренду,

водночас створюючи ризик посилення економічної залежності користувача від правоволодільця внаслідок нерівності переговорних позицій сторін на етапі укладення договору [7, с. 49–50]. Важливо, що законодавець одразу визначає межі допустимості таких обмежень. Для прикладу, умова, за якою правоволодільць визначає ціну товару або встановлює верхню чи нижню межу цієї ціни, є нікчемною, так само як нікчемною є умова, що надає користувачеві право продавати товари виключно певній категорії покупців або на визначеній території [5]. Відповідно, ексклюзивність у концесійних відносинах є дозволеною лише в частині обмеження кола контрагентів правоволодільця чи користувача, однак не в частині цінового чи споживчого сегментування ринку, яке законодавець кваліфікує як неприпустиме обмеження економічної конкуренції.

За межами згаданих договірних відносин ЦК України ексклюзивність також зустрічається у маркетингових та дистрибуційних договорах, які укладаються на підставі принципу свободи договору. Відповідно до ч. 1 ст. 627 ЦК України, сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні його умов з урахуванням вимог законодавства, звичаїв ділового обороту та вимог розумності і справедливості [5].

С. О. Вірт класифікує умови ексклюзивності в маркетингових договорах залежно від кількісної характеристики брендів, щодо яких встановлюється обмеження, виокремлюючи:

- зобов'язання, що обмежують конкуренцію в межах одного виду товару, зокрема, територіальні обмеження, обмеження кола споживачів, ексклюзивне розповсюдження, встановлення постачальником меж ціни перепродажу та визначення обов'язкової кількості торгових точок;
- зобов'язання, що обмежують конкуренцію між кількома брендами, зокрема, виключне придбання товару в одного виробника, обов'язок відсутності конкуренції з боку дистриб'ютора, обов'язок обов'язкового викупу частки товару та нав'язування додаткових умов [1, с. 69].

Дослідник звертає увагу, що надання ексклюзивного права одній стороні

договору тягне за собою прийняття нею обов'язку не укласти аналогічних договорів із третіми особами. Відповідно, такий обов'язок істотно обтяжує зобов'язану сторону та обмежує її договірну свободу, хоча сама можливість покладення подібного обов'язку не суперечить правоздатності особи, адже особа добровільно бере на себе таке зобов'язання. До того ж, обмеження завжди має часовий, а іноді й територіальний характер. Окремої уваги заслуговує і ризик визнання договору з умовою ексклюзивності недійсним, якщо антимонопольний орган кваліфікує його як картельну змову чи узгоджену дію, спрямовану на відмову від укладення договорів із визначеними продавцями чи покупцями [1, с. 69]. Таким чином, навіть у формі вільно сформульованого договірного застереження ексклюзивність залишається обмеженою публічно-правовими межами конкурентного законодавства, які виходять за рамки суто цивілістичної кваліфікації.

Системне узагальнення проаналізованих проявів ексклюзивності можливе через застосування в доктрині договірних негативних зобов'язань дихотомію «чистих» і «змішаних» негативних зобов'язань. С. М. Ковтун визначає чисті негативні зобов'язання як такі, єдиним і самостійним предметом яких є утримання від певної дії, а інтерес кредитора спрямований саме на невчинення. Змішані негативні зобов'язання є акцесорними до позитивного обов'язку і забезпечують його належне виконання, і саме до цієї категорії дослідник прямо відносить умову ексклюзивності в договорі поставки чи франчайзингу як додаток до обов'язку постачати або купувати [6, с. 80]. Така класифікація узгоджується з наведеним вище аналізом. У договорі комерційної концесії та в маркетингових (дистрибуційних) угодах ексклюзивність постає саме як змішане, акцесорне негативне зобов'язання, підпорядковане основному позитивному обов'язку сторони з поставки, збуту чи використання комплексу прав. Водночас, у ліцензійних конструкціях і в договорі про передання виключних майнових прав вона взагалі не є окремим зобов'язанням, а виступає атрибутивною характеристикою обсягу самого права. Автор також наголошує, що дійсність будь-якого негативного зобов'язання, включно з умовою

ексклюзивності, залежить від визначеності його змісту. Відповідно, необхідно чітко визначити, які саме дії заборонені, у яких часових межах, на якій території, у якій сфері діяльності та щодо кола яких контрагентів діє обмеження, а також передбачити винятки із заборони та наслідки її порушення [6, с. 80].

Зазначені вимоги до визначеності безпосередньо відповідають положенням ст. ст. 203, 627 та 629 ЦК України щодо змісту правочину, свободи та обов'язковості договору. Таким чином, надмірна розмитість чи невизначеність умови ексклюзивності створює ризик часткової недійсності правочину відповідно до статті 217 ЦК України. Отже, критерій визначеності виконує функцію універсального фільтра дійсності незалежно від того, в якій із розглянутих форм (атрибутивній чи акцесорній) ексклюзивність проявляється в конкретному договорі.

Підсумовуючи, правова природа умови ексклюзивності є композитною і функціонально зумовленою типом договору, у межах якого ця умова застосовується. У ліцензійних відносинах та у відносинах з приводу передання виключних майнових прав інтелектуальної власності ексклюзивність виконує атрибутивну функцію, визначаючи обсяг та структуру самого суб'єктивного права. У договорі комерційної концесії та в непойменованих маркетингових (дистрибуційних) договорах вона набуває форми акцесорного негативного зобов'язання, підпорядкованого основному позитивному обов'язку сторони й оціненого через аналіз загальних вимог до дійсності правочинів та меж свободи договору.

Наявна комплексна природа категорії ексклюзивності дозволяє автору здійснити припущення щодо того, чому саме законодавець ще не сформулював уніфікованого визначення ексклюзивності. Ексклюзивність охоплює принципово різні механізми регулювання (розподіл виключних майнових прав інтелектуальної власності, договірне обмеження поведінки контрагента), які лише термінологічно, але не структурно, збігаються між собою. Визнання складної правової природи створює методологічну основу для подальшого

аналізу меж дійсності умови ексклюзивності, її співвідношення з нормами конкурентного законодавства та способів забезпечення й захисту прав кредитора у разі її порушення, розгляд яких, однак, виходить за межі предмета цього дослідження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вірт С. О. Умова про ексклюзивність у маркетингових договорах. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2017. № 26. С. 68–70. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc26/19.pdf> (дата звернення: 26.07.2026).
2. Господарський кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV : станом на 28 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 25.07.2026).
3. Кирилюк А. В. Ліцензійний договір у цивільному праві України. Актуальні проблеми держави і права. 2008. Т. 43. С. 98–104. URL: <https://www.apdp.in.ua/v43/17.pdf> (дата звернення: 26.07.2026).
4. Теслюк О. М. Договори на розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Інтелектуальна власність. 2014. С. 94–98. URL: https://eprints.cdu.edu.ua/2329/1/IP_2014-94-98.pdf (дата звернення: 26.07.2026).
5. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 25 трав. 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 25.07.2026).
6. Kovtun S. M. Legal principles of contractual negative obligations. Juridical scientific and electronic journal. 2025. No. 11. P. 79–83. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-11/15> (date of access: 26.07.2026).
7. Mentuh N. Legal nature of commercial concession contract (franchising). Aktual'ni problemi pravoznavstva. 2023. Vol. 1, no. 1. P. 47–53. URL: <https://doi.org/10.35774/app2023.01.047> (date of access: 25.07.2026).

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВПРОВАДЖЕННЯ
ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН У ДЕРЖАВНІ ІНФОРМАЦІЙНІ
БЕЗПЕКОВІ СИСТЕМИ**

Явний Олексій Іванович,

Державне підприємство «Міжнародний аеропорт «Львів»
імені Данила Галицького
м. Львів, Україна

Остапенко Леонід Олексійович,

доктор юридичних наук, професор
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

Анотація. У статті досліджено адміністративно-правові механізми впровадження технології блокчейн у державні інформаційні безпекові системи України в умовах цифрової трансформації та воєнного стану. Проаналізовано сучасний стан нормативно-правового забезпечення використання технології блокчейн у діяльності органів державної влади, визначено основні напрями її застосування для підвищення рівня інформаційної безпеки, захисту державних інформаційних ресурсів, забезпечення кіберстійкості та прозорості управлінських процесів. Особливу увагу приділено адміністративно-правовому регулюванню цифрової ідентифікації, електронного документообігу, міжвідомчої взаємодії, захисту персональних даних і використанню цифрових технологій на об'єктах критичної інфраструктури. На прикладі Державного підприємства «Міжнародний аеропорт «Львів» імені Данила Галицького» розкрито практичні можливості застосування технології блокчейн для захисту інформаційних систем, контролю доступу до режимних зон, забезпечення цілісності електронних документів, аудиту інформаційних процесів та підвищення рівня кібербезпеки. Обґрунтовано необхідність удосконалення адміністративного законодавства, гармонізації національного нормативно-правового регулювання з європейськими стандартами та розвитку

цифрової інфраструктури державного управління. Зроблено висновок, що впровадження технології блокчейн є одним із ключових напрямів модернізації державних інформаційних безпекових систем, зміцнення кіберстійкості об'єктів критичної інфраструктури та забезпечення ефективного функціонування публічного управління в умовах сучасних безпекових викликів.

Ключові слова: блокчейн, адміністративно-правове регулювання, інформаційна безпека, державні інформаційні системи, кібербезпека, цифрове урядування, державне управління, воєнний стан, цифрова трансформація, електронне урядування, захист інформації.

Стрімкий розвиток цифрових технологій та зростання кількості кіберзагроз актуалізують необхідність модернізації державних інформаційних систем. В умовах воєнного стану забезпечення безперервності функціонування державних електронних ресурсів, захисту інформації та стійкості цифрової інфраструктури набуває особливого значення. Одним із найбільш перспективних інструментів підвищення рівня інформаційної безпеки є технологія блокчейн, яка забезпечує незмінність даних, децентралізоване зберігання інформації та високий рівень захисту від несанкціонованого втручання.

Адміністративно-правове регулювання впровадження технології блокчейн охоплює систему нормативно-правових актів, організаційних механізмів та управлінських процедур, спрямованих на створення правових умов для використання розподілених реєстрів у діяльності органів державної влади. Важливими складовими такого регулювання є визначення компетенції державних органів, стандартизація інформаційних процесів, забезпечення кібербезпеки та захисту державних інформаційних ресурсів.

Технологія блокчейн характеризується високим рівнем захищеності інформації завдяки використанню криптографічних алгоритмів, децентралізованому принципу зберігання даних та неможливості несанкціонованої зміни вже внесених записів. Саме ці особливості роблять її

перспективною для використання у державних реєстрах, системах електронного документообігу, інформаційних ресурсах сектору безпеки й оборони, а також у системах міжвідомчого електронного обміну інформацією.

Одним із пріоритетних напрямів використання блокчейну є забезпечення цілісності державних електронних реєстрів. Використання технології розподіленого реєстру мінімізує ризики втрати інформації, несанкціонованого втручання та фальсифікації даних. Це особливо актуально для реєстрів, що містять інформацію про право власності, земельні ресурси, демографічні дані, державні закупівлі та інші стратегічно важливі інформаційні ресурси.

В умовах воєнного стану блокчейн сприяє підвищенню стійкості державних інформаційних систем до кібератак. Децентралізований характер зберігання інформації забезпечує безперервність функціонування цифрової інфраструктури навіть у разі пошкодження окремих серверів або інформаційних центрів. Це дозволяє державним органам забезпечувати безперервне надання адміністративних послуг та виконання своїх функцій навіть за умов масштабних кіберінцидентів.

Особливого значення набуває використання блокчейн-технологій у сфері електронного документообігу. Незмінність інформації, можливість перевірки історії змін документів та автоматизований контроль за їхнім рухом сприяють підвищенню прозорості діяльності органів державної влади, зниженню корупційних ризиків та підвищенню рівня довіри громадян до державних інституцій.

Перспективним напрямом розвитку є інтеграція блокчейн-технології з цифровою ідентифікацією громадян. Використання захищених цифрових ідентифікаторів дозволяє мінімізувати ризики підроблення документів, несанкціонованого доступу до державних інформаційних систем та незаконного використання персональних даних.

Важливою складовою адміністративно-правового механізму є забезпечення міжвідомчої взаємодії. Використання блокчейну дозволяє створити єдине інформаційне середовище, у якому державні органи можуть

безпечно здійснювати обмін інформацією, забезпечуючи її достовірність, актуальність та цілісність. Це сприяє підвищенню ефективності державного управління та оперативності прийняття управлінських рішень.

Європейський досвід свідчить про активне впровадження технології блокчейн у сфері публічного адміністрування, кібербезпеки, електронної демократії та державних цифрових сервісів. Для України особливо важливим є врахування кращих практик держав – членів ЄС при розробленні національної нормативно-правової бази та формуванні єдиної цифрової політики.

Не менш важливим напрямом є вдосконалення адміністративно-правового регулювання захисту персональних даних під час використання блокчейн-технологій. Законодавство повинно забезпечувати баланс між незмінністю інформації, що є характерною особливістю блокчейну, та реалізацією прав громадян на захист персональних даних відповідно до європейських стандартів.

Значна увага повинна приділятися розвитку цифрової компетентності державних службовців. Ефективне використання блокчейн-технологій потребує підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних забезпечити належне функціонування інформаційних систем, управління цифровими ризиками та впровадження сучасних технологічних рішень у діяльність органів державної влади.

Важливою передумовою успішного впровадження блокчейну є розвиток державно-приватного партнерства. Співпраця державних органів, наукових установ, ІТ-компаній та міжнародних організацій сприятиме розробленню інноваційних цифрових рішень, удосконаленню нормативно-правового забезпечення та прискоренню цифрової трансформації державного сектору.

Таким чином, адміністративно-правові механізми впровадження технології блокчейн у державні інформаційні безпекові системи є важливим напрямом розвитку сучасного державного управління. Комплексне вдосконалення законодавства, розвиток цифрової інфраструктури, забезпечення кіберстійкості, гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами та впровадження інноваційних технологій сприятимуть

підвищенню ефективності державного управління, зміцненню інформаційної безпеки та забезпеченню сталого розвитку України. Важливим напрямом удосконалення адміністративно-правових механізмів є нормативне врегулювання використання технології блокчейн для захисту критичної інформаційної інфраструктури держави. В умовах воєнного стану державні інформаційні системи постійно перебувають під загрозою кібератак, що обумовлює необхідність застосування сучасних технологій захисту даних. Використання розподілених реєстрів сприятиме забезпеченню незмінності інформації, підвищенню стійкості інформаційних ресурсів та мінімізації ризиків несанкціонованого втручання.

Перспективним напрямом є інтеграція блокчейн-технології із системами управління критичною інфраструктурою. Це дозволить забезпечити безпечний обмін інформацією між державними органами, автоматизувати контроль за доступом до інформаційних ресурсів, підвищити ефективність електронного документообігу та створити додаткові гарантії захисту службової інформації. Водночас адміністративно-правове регулювання має визначати порядок використання таких технологій, вимоги до інформаційної безпеки та відповідальність за порушення встановлених правил.

Практичним прикладом застосування зазначених механізмів може бути Державне підприємство «Міжнародний аеропорт «Львів» імені Данила Галицького», діяльність якого пов'язана з обробкою значних обсягів інформації, що має важливе значення для забезпечення транспортної та національної безпеки. Використання блокчейн-технології у внутрішніх інформаційних системах підприємства може забезпечити надійний облік доступу до критичних інформаційних ресурсів, захист журналів реєстрації подій, контроль за рухом електронних документів та збереження цілісності службової інформації.

Крім того, впровадження блокчейну в інформаційні безпекові системи аеропорту може бути використане для захищеного управління цифровою ідентифікацією працівників, контролю доступу до режимних зон, ведення електронного обліку технічного обслуговування обладнання, аудиту

логістичних операцій та перевірки достовірності електронних записів. Такі рішення дозволяють підвищити рівень кіберстійкості підприємства, мінімізувати ризики фальсифікації даних і забезпечити безперервність функціонування інформаційної інфраструктури. Запровадження подібних цифрових рішень потребує комплексного адміністративно-правового забезпечення, яке має включати розроблення спеціальних нормативно-правових актів, технічних стандартів, вимог щодо захисту інформації та порядку функціонування державних інформаційних систем на основі технології блокчейн. Важливе значення також має міжвідомча координація діяльності суб'єктів кібербезпеки, органів державної влади та операторів об'єктів критичної інфраструктури.

Отже, використання технології блокчейн у діяльності Державного підприємства «Міжнародний аеропорт «Львів» імені Данила Галицького» демонструє практичний потенціал сучасних цифрових технологій для підвищення рівня інформаційної безпеки, забезпечення цілісності державних інформаційних ресурсів та зміцнення кіберстійкості об'єктів критичної інфраструктури. Реалізація таких проєктів сприятиме подальшій цифровій трансформації державного сектору, удосконаленню адміністративно-правового регулювання та гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами у сфері кібербезпеки та цифрового врядування.